

ՈՒՍԱՆՈՂԱԿԱՆ ԳԻՏԱԿԱՆ ԸՆԿԵՐՈՒԹՅՈՒՆ
СТУДЕНЧЕСКОЕ НАУЧНОЕ ОБЩЕСТВО
STUDENT SCIENTIFIC SOCIETY

ԵՀՀ ՈՒԳԸ ՀԱՆԴԵՍ
ЖУРНАЛ CHO EYA
YHU SSS JOURNAL

2024 - 7

ԵՀՀ Էլիթառ – Эл Издание EYA - YHU E Edition

2024

ԽՄԲԱԳՐԱԿԱՆ ԽՈՐՀՈՐԴ

Պրոֆ. Մ. Աբրահամյան

Պրոֆ. Հ. Վահրադյան

Պրոֆ. Հ. Պետրոսյան

Պրոֆ. Հ. Սաֆարյան

Դոց. Տ. Պետրոսյան

Դոց. Մ. Բալոյան

Դոց. Գ. Գևորգյան

Իրավ. գթ. Լ.Մալխասյան

РЕДАКЦИОННЫЙ СОВЕТ

Проф. М. Абрамян

Проф. А. Ваградян

Проф. Г. Петросян

Проф. Г. Сафарян

Доц. Т. Петросян

Доц. М. Балоян

Доц. Г. Геворгян

Кюн Л.Малхасян

EDITORIAL COUNCIL

Prof. M. Abrahamyan

Prof. H. Vahradyan

Prof. H. Petrosyan

Prof. H. Safaryan

Associate Prof. T. Petrosyan

Associate Prof. M. Baloyan

Associate Prof. G. Gevorgyan

PhD L. Maikhasyan

ԲՈՎԱՆԴԱԿՈՒԹՅՈՒՆ

ԲՆԱԿԱՆ ԳԻՏՈՒԹՅՈՒՆՆԵՐ

Դիանա Մարտիրոսյան - ՊՈԴԱԳՐԱՅԻ ԿԱՌԱՎԱՐՄԱՆ ԺԱՄԱՆԱԿԱԿԻՑ
ՄՈՏԵՑՈՒՄՆԵՐԸ, ղեկ.՝ դոցենտ Տիգրան Պետրոսյան

Mehdi Zare - CLINICAL APPLICATION OF HEART RATE VARIABILITY ASSESS-
MENT IN SPORTS AND REHABILITATION MEDICINE, sv. Tigran Petrosyan

Pregziya Prabakaran - DISORDER OF PURINE METABOLISM - LESCH-NYHAN
SYNDROME, sv. Shoghik Hakobyan, Hasmik Vahradyan

Priyanka Pasala - METABOLISM OF PHENYLALANINE AND TYROSINE, sv.
Hasmik Vahradyan, Shoghik Hakobyan

Jeevanath Panneerselvam (II years GM), sv. Hasmik Vahradyan, Shoghik
Hakobyan - BIOCHEMICAL FACTORS LINKING OBESITY AND NON-ALCOHOLIC
FATTY LIVER DISEASE: A COMPREHENSIVE ANALYSIS

Rojo John (II years Gm) – LIPOPROTEINS AND LIPOPROTEIN DISEASES, sv.
Hasmik Vahradyan, Shoghik Hakobyan

Dega Khyathi (II years GM) - PATHOPHYSIOLOGY OF PARANEOPLASTIC SYN-
DROME, sv. Tigran Petrosyan

ՄԱՆԿԱՎԱՐԺՈՒԹՅՈՒՆ և ՀՈԳԵԲԱՆՈՒԹՅՈՒՆ

Սոնա Անտոնյան, 2-րդ հոգեբ. - ԾՆՈՂՆԵՐԻ ՓՈԽՀԱՐԱԲԵՐՈՒԹՅՈՒՆ-
ՆԵՐԻ ԱԶԴԵՑՈՒԹՅՈՒՆԸ ԵՐԵԽԱՅԻ ԱՆՁԻ ՆԵՐԴԱՇՆԱԿ ԶԱՐԳԱՑՄԱՆ
ԳՈՐԾՈՒՄ: Ղեկ.՝ Եվա դոցենտ Հովհաննիսյան

Ինա Տեր-Ստեփանյան, 2-րդ հոգեբ. - ԱՆԲԱՐԵՆՊԱՍՏ ԸՆՏԱՆԻՔՆԵՐՈՒՄ
ԶԱՐԳԱՑՈՂ ԵՐԵԽԱՆԵՐԻ ՀՈԳԵԲԱՆԱԿԱՆ ԽՆԴԻՐՆԵՐԻ ՎԱՂ ԱԽՏՈՐՈՇՄԱՆ
ԱՆՀՐԱԺԵՇՏՈՒԹՅՈՒՆԸ: Ղեկ.՝ դոցենտ Եվա Հովհաննիսյան

Ալիսա Բաղդասարյան, 2-րդ կուրս - ՄԱՐԴՈՒ և ԲՆՈՒԹՅԱՆ ՆԵՐԴԱՇՆԱ-
ԿՈՒԹՅԱՆ ԽՆԴԻՐԸ ՎԱԽԹԱՆԳ ԱՆԱՆՅԱՆԻ ՊԱՏՄՎԱԾՔՆԵՐՈՒՄ: Ղեկ.՝
Նաիրա Բալայան

ՏՆՏԵՍԱԳԻՏՈՒԹՅՈՒՆ

Անժելիկա Սարգսյան, Կառ. 4-րդ կուրս - ՇԱՀՈՒՅԹԻ ԿԱՄ ՎՆԱՍԻ ՎԵՐԼՈՒ-
ԾՈՒԹՅՈՒՆԸ «ԿՈԿԱ-ԿՈԼԱ ՀԵԼԼԵՆԻԿ ԲՈԹԼԻՆԳ ՔԱՄՓՆԻ ԱՐՄԵՆԻԱ» ՓԲԸ-
Ի ՕՐԻՆԱԿՈՎ, ղեկ.՝ տգթ Ս. Ավետիսյան

Սրբուհի Թորոսյան, Կառ. IV կուրս - ՀԱՅԱՍՏԱՆԻ ՀԱՆՐԱՊԵՏՈՒԹՅԱՆ
ԿԱՌԱՎԱՐՄԱՆ ՀԱՄԱԿԱՐԳԸ, ղեկ.՝ դոցենտ Գ.Գևորգյան

Տաթևիկ Պետրոսյան, Կառ. 4-րդ կուրս - ԳՅՈՒՂԱՏՆՏԵՍՈՒԹՅԱՆ ՄԵԶ
ՆԵՐԴՐՈՒՄՆԵՐԻ ԱՐԴՅՈՒՆԱՎԵՏՈՒԹՅՈՒՆԸ, ղեկ.՝ դոցենտ Գ.Գևորգյան

Անահիտ Ապրեսյան, Կառ. 3-րդ կուրս - ԷԼԵԿՏՐՈՆԱՅԻՆ ԱՌԵՎՏՐԻ
ԷՈՒԹՅՈՒՆԸ ԵՎ ԶԱՐԳԱՅՄԱՆ ՄԻՏՈՒՄՆԵՐԸ, ղեկ.՝ Ա. Հարությունյան

Մարի Դարբինյան, Կառ. 2-րդ կուրս - ԺՈՂՈՎՐԴԱԳՐԱԿԱՆ ՅՈՒՅԱՆԻՇ-
ՆԵՐԻ ՎԻՃԱԿԱԳՐՈՒԹՅՈՒՆ, ղեկ.՝ դոցենտ Ա. Մաճկալյան

ԻՐԱՎՈՒՆՔ

Մարիա Հախվերդյան - ԱՆՉԱՓԱՀԱՍՆԵՐԻ ՀԱՆՑԱՎՈՐՈՒԹՅԱՆ ԿԱՆԽ-
ԱՐԳԵԼՄԱՆ ՀԻՄՆԱԽՆԴԻՐՆԵՐԸ ՀՀ-ում, ղեկ.՝ Ա. Հակոբյան

Կոլյա Պապիկյան - ԶԻՆՎՈՐԱԿԱՆ ՀԱՆՑԱԳՈՐԾՈՒԹՅՈՒՆՆԵՐԻ ԻՐԱՎԱ-
ԿԱՆ ՀԻՄՆԱԽՆԴԻՐՆԵՐԸ ՀՀ-ում, ղեկ.՝ Գ. Ավետիսյան

Զարուհի Հովհաննիսյան - ՊԱՅՄԱՆԱԳՐԵՐԻ ԱՌԱՋԻՆ ՏԵՍԱԿՆԵՐԸ
ՀՌՈՄԵԱԿԱՆ ՄԱՍՆԱՎՈՐ ԻՐԱՎՈՒՆՔՈՒՄ, ղեկ.՝ Հ. Ստեփանյան

Կարինե Մուրադյան - ԺԱՌԱՆԳՄԱՆ ԻՐԱՎՈՒՆՔԸ ՀԻՆ ՀՌՈՄՈՒՄ, ղեկ.՝
Ն.Ստեփանյան

ԲՆԱԿԱՆ ԳԻՏՈՒԹՅՈՒՆՆԵՐ

ՊՈԴԱԳՐԱՅԻ ԿԱՌԱՎԱՐՄԱՆ ԺԱՄԱՆԱԿԱԿԻՑ ՄՈՏԵՑՈՒՄՆԵՐԸ

Դիանա Մարտիրոսյան, դեկ.՝ դոցենտ Տիգրան Պետրոսյան

ԵՀՀ, Բժշկական ինստիտուտ

Ամփոփագիր. Ժառանգական գործոնները և գիրությունը ակնառու նպաստում են հիպերուրիկեմիայի և հոդատապի առաջացմանը, մինչդեռ սննդային գործոնները նպաստում են շիճուկի ուրատի ավելի քիչ շեղմանը, թեև կարող են որոշակի ներդրում ունենալ հիվանդության ռիսկի վրա: Ռեմատոլոգիայի ամերիկյան քոլեջի 2020 թ. հոդատապի ուղեցույցը առաջարկում է համապարփակ ապացույցների վրա հիմնված առաջարկություններ հիպերուրիկեմիայի կառավարման համար՝ օգտագործելով ուրատ-իջեցնող թերապիա, պրոֆիլակտիկա՝ ուրատ-իջեցնող թերապիա սկսելիս, հոդատապի սուր շրջանի բուժում և օժանդակ կառավարման ռազմավարություններ: Բարելավված է ալոպուրինոլի գերզգայնության համախտանիշի ռիսկի գործոնների ըմբռնումը և երիկամների քրոնիկ հիվանդության դեպքում ալոպուրինոլի լավ հանդուրժվող օգտագործումը: Չնայած զգալի առաջընթաց է գրանցվել ռիսկի գործոնների և բուժման մոտեցումների ըմբռնման հարցում, հոդատապը մնում է ոչ օպտիմալ կերպով կառավարվող: Հիվանդների և բժիշկների շրջանում հոդատապի բուժման մոտեցումների և հոդատապի վերաբերյալ ինֆորմացիայի բարելավման էական կարիք կա:

Հիմնաբառեր. միզաթթու, պուրին, տոֆուս, հոդատապ, հոդ, երիկամ, արթրիտ, սպիտակուց, նատրիումի բյուրեղներ, մետաբոլիզմ:

Ներածություն

Հիվանդությունը հայտնի էր դեռ վաղ անցյալում: Առաջին նկարագրությունները պատկանում են Հիպոկրատին: Միզաթթուն երիկամային քարերում հայտնաբերվել է 1976 թ.-ին Կ. Շեելի կողմից, իսկ 1798 թ. Վ. Վոլլաստոնը և Ա. Լաֆֆը այն հայտնաբերեցին հոդատապային տոֆուսներում: 1848 թ. Ա. Գերրոդը հայտնաբերեց հիպերուրիկեմիան հոդատապի ժամանակ [1]:

1899 թ. Մ. Ֆրեդվեյլերը հաստատեց նատրիումի ուրատի բյուրեղների դերը հոդատապի ժամանակ դիտվող հոդաբորբերի ախտաձագման հարցում: 1932 թ. Ջ. Ջենինգսը հաստատեց սալիցիլատների ուրիկոզուրիկ ազդեցությունը, իսկ 1963 թ. սինթեզվեց ալոպուրինոլը [1]:

Միջբջջային հեղուկներում, որտեղ հիմնական կատիոնը համարվում է Na-ը, միզաթթուն գտնվում է նատրիումական աղի լուծույթի ձևով (նատրիումի ուրատ): Այս աղը ունի ցածր լուծելիություն: Երբ նրա կոնցենտրացիան նորմայից բարձր է, նկատվում է նատրիումի ուրատների բյուրեղների առաջացման երևույթ: Այս պրոցեսի կլինիկական դրսևորման լավագույն օրինակ է պոդագրան, որի դեպքում միզաթթվի նատրիումական աղի՝ նատրիումի ուրատի բյուրեղներ առաջանում են կոճիկներում և հոդային հեղուկներում: Բյուրեղների առաջացման մյուս ձևերն են՝ երիկամային և աղերի կուտակումը փափուկ հյուսվածքներում: Նրանք մեծ քանակությամբ կուտակվում են արյան չարորակ հիվանդությունների բուժման ժամանակ՝ որպես հիվանդության բարդացում (նեֆրոպաթիա): Տարբերում են պոդագրայի երկու տիպեր, առաջնային (բուն հիվանդության հետ կապված նատրիումի ուրատի պարունակության մեծացում) և երկրորդային (երբ կա հիպեր ուրատեմիայի զարգացման այլ պատճառ, ինչ որ այլ հիվանդություն): Նորմայում միզաթթվի քանակությունը արյան պլազմայում կազմում է 2-7.5մգ/դլ.(պոդագրայի ժամանակ՝ 7,8-9մգ/դեկալիտր): Նրա քանակության հաճախակի բարձրացումն արյան մեջ (հիպերուրիկեմիա),կարող է պատճառ հանդիսանալ պոդագրա հիվանդության, որը բնութագրվում է սուր հոդաբորբով և լիմֆոցիտների թափանցմամբ սինովյալ բնոցներ: Քրոնիկ հիվանդության ժամանակ ուրատները կուտակվում են հոդերում, սինովյալ բնոցներում՝առաջացնելով ուրատային քարեր [2, 3]: Ուրատները կարող են կուտակվել երիկամի ինտերստիցիալ հյուսվածքներում, երիկամի հավաքող խողովակներում, միզաձորանում և առաջացնել միզաթթվային քարեր:

Պոդագրայի դեպքում միզաթթվի և ուրատների մեծ քանակները կուտակվում են աճառներում, հոդերում, ենթամաշկային շերտում բյուրեղների ձևով, իսկ երիկամներում քարերի ձևով: Նորմայում միզաթթվի քանակը մարդու օրգանիզմի հեղուկներում մոտենում է լուծելիության սահմանին:Պոդագրայով հիվանդների արյան մեջ ուրատները պարունակվում են լուծելիության սահմանը գերազանցող քանակով: Չնայած շիճուկի՝ սպիտակուցները ինչ որ չափով կարգավորում են pH-ի փոփոխությունները, սակայն ցանկացած pH-ի տեղային նվազում կարող է հանգեցնել միզաթթվի և դրա աղերի բյուրեղացման օջախների առաջացմանը: Առաջացած բյուրեղները ենթարկվում են ֆագոցիտոզի՝ պոլիմորֆկորիզային, լեյկոցիտների կողմից, որը հանգեցնում է լիզոսոմային թաղանթների քայքայմանը: Արդյունքում լիզոսոմային ֆերմենտները դուրս են գալիս միջբջջային տարածություն, քայքայում հարևան բջիջները, իսկ ընթացքում առաջացած պրոդուկտները կուտակվում են [4, 5]:

Պոդագրան բնութագրվում է հոդերի ախտահարմամբ, որն ուղեկցվում է արթիտների զարգացմամբ: Հաստատված է, որ պոդագրայի պատճառը միզաթթվի ավելցուկային սինթեզն է՝ նրա բարձր պարունակությունը արյան շիճուկում:

Մարդկանց օրգանիզմում միզաթթուն պուրինների քայքայման վերջնանյութն է: Հոդերի բորբոքումը պայմանավորված է միզաթթվի նատրիումական աղի կուտակմամբ: Նրա (ուրատների) կուտակումը երիկամներում ուղեկցվում է երիկամային հիվանդության զարգացմամբ: Պոդագրա բառը հունարենից թարգմանած նշանակում է «ոտքը թակարդում»: Կլինիկական նշաններից մեկն այն է, որ հիվանդը հանգիստ քնում է, սակայն գիշերը ժամը 2-ին արթնանում է ոտնաթաթի, ավելի հաճախ՝ ոտքի մեծ մատի ուժեղ ցավից: Ապա ոտքը սառչում է, բարձրանում է մարմնի ջերմաստիճանը և ցավերը խիստ սաստկանում են: Հաստատված է, որ պոդագրայի պատճառը միզաթթվի ավելցուկային սինթեզն է՝ նր բարձր պարունակությունը արյան շիճուկում [6-8]:

Հետազոտության մեթոդը

Գրականության որոնումը իրականացվել է օգտագործելով PubMed, Medline և Embase տվյալների բազաները, ամենավաղ հասանելի ամսաթվից մինչև 2024 թվականի ապրիլի 5-ը: Բժշկական թեմատիկ վերնագրեր (MeSH) տերմինները ներառում էին՝ միզաթթու, պուրին, տոֆուս, հոդատապ, հոդ, երիկամ, արթրիտ, սպիտակուց, նատրիումի բյուրեղներ, մետաբոլիզմ: Որոնումը սահմանափակված էր անգլերեն լեզվով հետազոտություններով և կենտրոնացած էր կլինիկական հետազոտությունների վրա: Համառոտագրերը զննվեցին և հոդվածները առանձին ընտրվեցին հետագա վերանայման համար՝ հիմնվելով հետազոտության որակի վրա, ինչպես նաև հետազոտության մեջ ներգրավված բնակչության վրա: Համապատասխան հոդվածների գրականության ցանկում որոնվել են լրացուցիչ համապատասխան հետազոտություններ:

Արդյունքներ և Քննարկում

Հոդի վնասվածք - ոտքերն ու ձեռքերն առավել հաճախ ախտահարվող հատվածներն են, որոնց հաջորդում են արմունկներն ու ծնկերը, սա հանգեցնում է շարժունակության զգալի սահմանափակման: Ախտահարված ոսկրերն ու հոդերը հաճախ կոտրվում են: Կարող է ի հայտ գալ ախտահարված տարածքում մշտական ցավ, շարժունակության սահմանափակում և հոդերի դեֆորմացիա:

Երիկամների վնասվածք և քարեր երիկամներում - միզաթթվի բյուրեղները սովորաբար կուտակվում են երիկամներում հետագայում խոչընդոտելով օրգանիզմից դուրս բերմանը, որը հանգեցնում է երիկամներում քարերի առաջացման: Այս պրոցեսը բերում է մեզի ավելի թթվայնացման, ինչն էլ իր հերթին կարող է հանգեցնել երիկամներում քարերի առաջացման ավելացման: Միզաթթվի բյուրեղների յուրաքանչյուր ավելորդ կուտակում ռիսկ է պարունակում հոդերի համար, քանի որ բորբոքման պատճառ է դառնում:

Կանխարգելումը

Եթե պողպատյան պատշաճ կերպով չի բուժվում, այս բորբոքումները, ի վերջո, կարող են երկամյան ընթացքում վնաս պատճառել, ինչը կարող է հանգեցնել նաև երկամյան անբավարարության: Այդ իսկ պատճառով այս հիվանդությունը անհրաժեշտ է հնարավորինս վաղ հայտնաբերել, ձեռնարկել միջոցներ հետագա բարդություններից խուսափելու համար, ինչպես նաև շատ կարևոր է հոդատապային նոպաների կանխումը:

Բուժում

Բուժման առաջնային նպատակը հոդատապի սուր նոպայի ախտանշանների վերացումն է: Նոպաների կրկնությունը կարելի է կանխարգելել միզաթթվի ազդեցության աղերի մակարդակի նվազեցման համար նախատեսված զանազան դեղամիջոցներով: Օրվա ընթացքում մի քանի անգամ 20-ից 30 թուրքով “սառցե թերապիայի” կիրառումը զսպում է ցավը: Արագ բուժման համար նախատեսված դեղամիջոցներ են ոչ ստերոիդային հակաբորբոքային դեղամիջոցներ (NSAIDs), կոլխիցինը և ստերոիդային դեղամիջոցները, մինչդեռ կանխարգելիչ դեղամիջոցների շարքին են դասվում ալոպուրինոլը, ֆեբուքսոստատ և պրոբենեցիդը: Միզաթթվի մակարդակի իջեցումը կարող է բուժել հիվանդությունը:

Դեղամիջոցներ

Դիտարկելի են ազդում են հոդատապի նոպաների ընթացքի վրա: Սակայն, հիդրոքլորտիազիդի փոքր դեղաչափերով վտանգավոր չի համարվում: Այլ դեղամիջոցներ, ներառյալ նիացինը և ասպիրինը (ացետիլսալիցիլաթթուն) նույնպես վտանգավոր են: Իմունոդեպրեսանտներ ցիկլոսպորինը և տակրոլիմուսը ևս վտանգ են ներկայացնում հոդատապի ժամանակ, հատկապես վերջինը, երբ նշանակված է հիդրոքլորտիազիդի հետ:

Ինչպես նաև իրականացնում են արյան ընդհանուր և կենսաքիմիական հետազոտություններ, հատկապես միզաթթվի մակարդակի որոշումը, հոդերի ՈւձՀ և ռենտգեն հետազոտություն:

Գրականության ցանկ

1. Կենսաքիմիա- պրոֆեսոր Մ.Ի. Աղաջանովի Խմբագրությամբ, 2022թ. 519 էջ
2. Danve A, Neogi T. Rising Global Burden of Gout: Time to Act. *Arthritis Rheumatol* 2020;72(11):1786–8.
3. Chen-Xu M, Yokose C, Rai SK, Pillinger MH, Choi HK. Contemporary Prevalence of Gout and Hyperuricemia in the United States and Decadal Trends: The National Health and Nutrition Examination Survey, 2007–2016. *Arthritis & rheumatology* 2019;71(6):991–9.

4. Lim SY, Lu N, Oza A, Fisher M, Rai SK, Menendez ME, et al. Trends in Gout and Rheumatoid Arthritis Hospitalizations in the United States, 1993–2011. *JAMA*
5. Choi HK, McCormick N, Lu N, Rai SK, Yokose C, Zhang Y. Population Impact Attributable to Modifiable Risk Factors for Hyperuricemia. *Arthritis Rheumatol* 2020;72(1):157–65.
6. Hill EM, Sky K, Sit M, Collamer A, Higgs J. Does starting allopurinol prolong acute treated gout? A randomized clinical trial. *J Clin Rheumatol* 2015;21(3):120–5.
7. Sundy JS, Baraf HS, Yood RA, Edwards NL, Gutierrez-Urena SR, Treadwell EL, et al. Efficacy and tolerability of pegloticase for the treatment of chronic gout in patients refractory to conventional treatment: two randomized controlled trials. *JAMA* 2011;306(7):711–20.
8. Zeng L, Qasim A, Neogi T, Fitzgerald JD, Dalbeth N, Mikuls TR, et al. Efficacy and Safety of Pharmacologic Interventions in Patients Experiencing a Gout Flare: A Systematic Review and Network Meta-Analysis. *Arthritis Care Res (Hoboken)* 2021;73(5):755–64.

Diana Martirosyan, sv Tigran Petrosyan - CURRENT APPROACHES TO THE MANAGEMENT OF GOUT. Genetic factors and obesity are prominent contributors to hyperuricemia and gout, while dietary factors contribute to less variance in serum urate, though can still have some contribution to population-attributable risk. The 2020 American College of Rheumatology gout guideline offers comprehensive evidence-based recommendations for the management of hyperuricemia using urate-lowering therapy, prophylaxis when initiating urate-lowering therapy, treatment of gout flare, and adjunctive management strategies. There is an improved understanding of risk factors for allopurinol hypersensitivity syndrome and well-tolerated use of allopurinol in chronic kidney disease. Although there have been significant advances in understanding of risk factors and treatment approaches, gout remains suboptimally managed. There is a substantial need for improving gout management efforts and gout education among patients and clinicians.

Keywords. uric acid, purine, tophus, gout, joint, kidney, arthritis, protein, sodium crystals, metabolism.

Диана Мартиросян, рук. Тигран Петросян - СОВРЕМЕННЫЕ ПОДХОДЫ К ЛЕЧЕНИЮ ПОДАГРЫ. Генетические факторы и ожирение являются основными причинами гиперурикемии и подагры, в то время как диетические факторы способствуют меньшей вариабельности уровня уратов в сыворотке, хотя все же могут

вносить некоторый вклад в популяционный риск. Рекомендации Американской коллегии ревматологов по подагре 2020 года предлагают комплексные научно обоснованные рекомендации по лечению гиперурикемии с использованием урат-снижающей терапии, профилактике при начале урат-снижающей терапии, лечению обострений подагры и дополнительным стратегиям лечения. Улучшилось понимание факторов риска синдрома гиперчувствительности к аллопуринолу и улучшилась переносимость применения аллопуринола при хронической болезни почек. Несмотря на значительные успехи в понимании факторов риска и подходов к лечению, лечение подагры остается неоптимальным. Существует существенная необходимость в улучшении усилий по лечению подагры и просвещении пациентов и врачей по вопросам подагры.

Ключевые слова. мочевая кислота, пурин, тофус, подагра, суставы, почки, артрит, белок, кристаллы натрия, обмен веществ.

CLINICAL APPLICATION OF HEART RATE VARIABILITY ASSESSMENT IN
SPORTS AND REHABILITATION MEDICINE**Mehdi Zare, Tigran Petrosyan**

YHU Medical Institute

Abstract: The assessment of heart rate variability (HRV) may be valuable for athletic performance management. This article aimed to describe the measurement and physiological control of HRV for the assessment the stress on the cardiovascular system, metabolism and respiratory system, and to describe the impact of biofeedback and exercise on HRV in athletic training and rehabilitation. The PubMed, Medline, and Embase databases were searched to identify proper publications. Heart rate variability is reduced in stress and in many chronic diseases, and may even predict the development and prognosis of some diseases. Heart rate variability can be increased with exercise, however, the research on the effect of exercise is conflicting, and there is evidence that aerobic training may increase HRV and cardiac vagal tone both in healthy individuals and in patients with the disease. The therapeutic use of HRV can modulate both stress reduction and athletic performance.

Keywords: Sports medicine; Rehabilitation, heart rate variability; athletic performance

Introduction

An increasingly important component of the role of the sport and exercise physician is the therapeutic use of exercise in the management of patients with chronic diseases [2]. Derman [2] suggests that the sports and exercise physician should be the “team leader” in coordinating comprehensive lifestyle management programs for chronic disease. To be effective, these programs need to address all relevant risk factors including lack of exercise, poor diet, and lack of patient education, unhealthy social habits, and psychosocial stress, among others. Psychosocial stress is a risk factor for many chronic diseases including cardiovascular disease [3–5], metabolic syndrome [6–9], and possibly chronic respiratory disease [10–12], in the development of cardiovascular disease, psychological stress is a risk factor of comparable or greater importance than elevated cholesterol. However, the assessment and management of psychosocial stress can be complex and is often one of the most challenging aspects for the clinician. Part of the challenge is the difficulty in quantifying stress. The measurement of heart rate variability (HRV) is a potentially valuable noninvasive tool in this regard, as it provides a reliable quantitative marker of the effect of the autonomic nervous system on the heart [13]. Heart rate variability is reduced in stress [14–16] as well as in many chronic diseases (as

described below). Techniques to increase HRV, therefore, may be effective in reducing the risk factor of stress as well as managing chronic disease. A clinical tool that shows promise in this regard is HRV biofeedback, which facilitates easy manipulation of HRV and, therefore, potentially provides a valuable intervention for favorably altering the activity of the autonomic nervous system. It is important for the sports and exercise physician to have an understanding of the use of HRV measurement as a diagnostic tool, as well as the therapeutic use of HRV modulation, both in the reduction of stress and in the management of chronic disease. This review describes the variables used to measure HRV and the physiological factors affecting HRV; the impact of stress on cardiovascular disease, metabolic syndrome, and chronic respiratory disease, as well as the relationship between these diseases and changes in HRV; and the use of HRV biofeedback in the management of stress and chronic disease, as well as the impact of exercise training on HRV.

Methods

A literature search was conducted, using the PubMed, Medline, and Embase databases, from the earliest available date to April 2, 2024. The Medical Subject Heading (MeSH) terms used included athletes OR rehabilitation OR athletic performance OR assessment and their related terms. Search terms used in conjunction with the MeSH terms were heart rate variability OR stress. The search was limited to studies in the English language and focused on clinical studies. Abstracts were screened and articles were individually selected for further review based on the quality and focus of the study, and the population studied. Furthermore, the reference lists of relevant articles were searched for additional appropriate studies.

Results and Discussion

Extensive reviews have been conducted on the changes in measures of HRV during acute exercise and as a result of exercise training [17-20]. Although measures of HRV are valuable indicators of the autonomic control of the heart at rest, they do not behave as expected during exercise. Furthermore, spectral analysis requires stationary data, which are not possible to obtain during exercise, [17,20] making interpretation difficult and misleading, especially during high exercise intensities. Although some reviews conclude that the analysis of HRV, especially spectral analysis, during exercise is inaccurate and unreliable, and should not be used, a more recent review suggests that, despite this, our understanding has advanced enough that HRV assessment in sports and exercise should be promoted. However, Lewis and Short [139] recommend the calculation of an additional HF band determined by the respiratory frequency during exercise. Most cross-sectional studies show that aerobic training leads to increased HRV, indicating

enhanced cardiac vagal tone [18,19]. However, the results of longitudinal studies are less conclusive, showing variable changes in HRV. It is possible that conflicting results have occurred, as many studies have not controlled for heart rate or respiration. Very recently, diminished HRV found in abstinent, methamphetamine-dependent individuals was restored via increased vagal modulation through 8 weeks of supervised concurrent endurance and resistance training. In chronic disease, exercise training has been shown to increase HRV in patients with cardiovascular disease, including myocardial infarction and chronic heart failure, and diabetes, and to increase baroreflex sensitivity at rest in patients recovering from myocardial infarction. These changes persisted for the following year and were associated with lower cardiac mortality in the following 10 years. Improvements in HRV in patients with postinfarction chronic heart failure are optimal as a result of moderate doses of exercise. One important benefit of exercise training is that it enhances cardiac vagal tone decreasing susceptibility to fatal arrhythmias. Exercise training shows promise as a mechanism to increase heart rate variability and enhance cardiac vagal control in both healthy and clinical populations. However, further research is required to validate alternative forms of HRV analysis during exercise, to investigate the changes in HRV after exercise training especially in patients with chronic disease, to identify optimal exercise regimens, and to evaluate the long-term impact of exercise training. The effective management of chronic diseases requires a comprehensive lifestyle intervention that addresses all relevant risk factors. An established component of this intervention is the therapeutic use of exercise; however, also important is the assessment and management of psychosocial stress, which is often one of the most challenging aspects for the clinician. The measurement of HRV provides a valuable non-invasive quantitative marker of the effect of the autonomic nervous system on the heart and, therefore, the physiological impact of stress. Heart rate variability biofeedback is an inexpensive, time efficient, and effective method of increasing HRV through increased cardiac vagal modulation or improved autonomic balance, the use of which has been shown to decrease stress and reduce the morbidity and mortality of disease, making this a valuable tool to include in the management of chronic disease. Heart rate variability biofeedback can be provided by handheld portable devices such as the emWave2 (Quantum Intech) or StressEraser (Western Cape Direct), computer based interactive programs such as emWave desktop (Quantum Intech), Journey to Wild Divine: Wisdom Quest (Wild Divine), or Relaxing Rhythms (Wild Divine), or with professional recording equipment such as Biograph Infiniti with Cardiopro (Thought Technology). There are also an increasing number of HRV biofeedback apps for smartphones and tablets. Although many of these require additional hardware, they are more cost-effective and more accessible. Although these apps are not yet as robust as the biofeedback devices, the

technology is rapidly improving, making them a very promising biofeedback solution for the near future. The goal is to use the biofeedback device effectively for 20 minutes every day either in 1 session or several shorter sessions. Although they are commonly used at night, the exact timing of the session does not matter as long as the subject can be quiet and focused. The advantage of a portable device is that it can be carried at all times and so is available whenever needed, such as before stressful situations or during moments of anxiety. Although the appropriate breathing technique of relaxed, comfortable pursed-lips abdominal breathing can be taught in a group setting, individual biofeedback is required to identify each individual's resonance frequency as it differs among individuals and may also change within an individual over time. Initially there may be a risk of adverse effects such as a tendency to hyperventilate, resulting in dizziness as well as difficulty performing the technique causing possible anxiety. However, these may be decreased with the use of pursed-lips breathing. Furthermore, the duration of each session may need to be increased slowly.

The assessment and management of psychosocial stress is an important component of effective comprehensive lifestyle interventions for the management of chronic diseases. However, it can be complex and is often one of the most challenging aspects for the clinician. The measurement of HRV is a potentially valuable noninvasive tool in this regard, as it provides a reliable quantitative marker of the effect of the autonomic nervous system on the heart. However, it is important to be aware of the limitations to its use. Chronic psychological stress has a negative impact on many chronic diseases including cardiovascular disease, metabolic syndrome, and chronic respiratory disease. Low HRV is associated with many of these disease states, as well as with chronic stress. Techniques to increase HRV, therefore, may be effective in reducing the risk factor of stress as well as managing chronic disease. Both HRV biofeedback and exercise training show promise as tools to increase HRV, and so are potentially valuable in the management of stress and chronic disease. It is, therefore, important for the sports and exercise physician to have a clear understanding of HRV as a diagnostic and potentially therapeutic tool.

References

1. Derman WE. Sports physicians should practice the full gamut of their profession: moving from sports medicine to sports and exercise medicine. *Curr Sports Med Rep*. 2011; 10(6):316–317.
2. Brotman DJ, Golden SH, Wittstein IS. The cardiovascular toll of stress. *Lancet*. 2007;370(9592):1089–1100.

3. Dimsdale JE. Psychological stress and cardiovascular disease. *J Am Coll Cardiol.* 2008;51(13):1237–1246.
4. Neylon A, Canniffe C, Anand S, et al. A global perspective on psychosocial risk factors for cardiovascular disease. *Prog Cardiovasc Dis.* 2013;55(6):574–581.
5. Chandola T, Brunner E, Marmot M. Chronic stress at work and the metabolic syndrome: prospective study. *BMJ.* 2006;332(7540):521–525.
6. Pyykkonen AJ, Raikonen K, Tuomi T, Eriksson JG, Groop L, Isomaa B. Stressful life events and the metabolic syndrome: the prevalence, prediction and prevention of diabetes (PPP)-Botnia Study. *Diabetes Care.* 2010;33(2):378–384.
7. Tamashiro KL. Metabolic syndrome: links to social stress and socioeconomic status. *Ann N Y Acad Sci.* 2011;1231:46–55.
8. Edwards EM, Stuver SO, Heeren TC, Fredman L. Job strain and incident metabolic syndrome over 5 years of follow-up: the coronary artery risk development in young adults study. *J Occup Environ Med* 2012;54(12):1447–1452.
9. Lehrer P, Feldman J, Giardino N, Song HS, Schmaling K. Psychological aspects of asthma. *J Consult Clin Psychol.* 2002;70(3):691–711.
10. Rod NH, Kristensen TS, Lange P, Prescott E, Diderichsen F. Perceived stress and risk of adult-onset asthma and other atopic disorders: a longitudinal cohort study. *Allergy.* 2012;67(11):1408–1414.
11. Vig RS, Forsythe P, Vliagoftis H. The role of stress in asthma: insight from studies on the effect of acute and chronic stressors in models of airway inflammation. *Ann N Y Acad Sci.* 2006;1088:65–77.
12. Task Force of the European Society of Cardiology and the North American Society of Pacing and Electrophysiology. Heart rate variability. Standards of measurement, physiological interpretation, and clinical use. *Eur Heart J.* 1996;17(3):354–381.
13. Miu AC, Heilman RM, Miclea M. Reduced heart rate variability and vagal tone in anxiety: trait versus state, and the effects of autogenic training. *Auton Neurosci-Basic.* 2009;145(1–2):99–103.
14. Uusitalo A, Mets T, Martinmaki K, Mauno S, Kinnunen U, Rusko H. Heart rate variability related to effort at work. *Appl Ergon.* 2011;42(6):830–838.
15. Chandola T, Britton A, Brunner E, et al. Work stress and coronary heart disease: what are the mechanisms? *Eur Heart J.* 2008;29(5):640–648
16. Achten J, Jeukendrup AE. Heart rate monitoring: applications and limitations. *Sports Med.* 2003;33(7):517–538
17. Aubert AE, Seps B, Beckers F. Heart rate variability in athletes. *Sports Med.* 2003;33(12):889–919.

18. Sandercock GR, Brodie DA. The use of heart rate variability measures to assess autonomic control during exercise. Scand J Med Sci Sports. 2006;16(5):302–313. 139.
19. Lewis MJ, Short AL. Exercise and cardiac regulation: what can electro-cardiographic time series tell us? Scand J Med Sci Sports. 2010; 20(6):794–804. 140.
20. Novak V, Novak P, Kus T, Nadeau R. Slow cardiovascular rhythms in tilt and syncope. J Clin Neurophysiol. 1995;12(1):64–71

Մեհրի Զարե, դեկ.՝ Տիգրան Պետրոսյան - ՍՐՏԻ ՀԱՃԱԽԱԿԱՆՈՒԹՅԱՆ ՓՈՓՈԽԱԿԱՆՈՒԹՅԱՆ ԳՆԱՀԱՏՄԱՆ ԿԼԻՆԻԿԱԿԱՆ ԿԻՐԱՌՈՒՄԸ ՍՊՈՐՏԱՅԻՆ ԵՎ ՎԵՐԱԿԱՆԳՆՈՂԱԿԱՆ ԲԺՇԿՈՒԹՅԱՆ ՄԵԶ. Սրտի հաճախականության փոփոխականության (HRV) գնահատումը կարող է արժեքավոր լինել մարզական կատարողականության կառավարման համար: Այս հոդվածի նպատակն էր նկարագրել HRV-ի չափումը և ֆիզիոլոգիական վերահսկումը սրտանոթային համակարգի, նյութափոխանակության, ինչպես նաև շնչառական համակարգի վրա ծանրաբեռնվածության գնահատման համար, ինչպես նաև նկարագրել կենսահետադարձ կապի և վարժությունների ազդեցությունը HRV-ի վրա սպորտային մարզումների և վերականգողական գործընթացում: PubMed, Medline և Embase տվյալների շտեմարաններում որոնվել են համապատասխան հրապարակումներ՝ այս խնդիրը բացահայտելու համար: Սրտի հաճախականության փոփոխականությունը նվազում է սթրեսի և շատ քրոնիկ հիվանդությունների դեպքում, և նույնիսկ կարող է կանխատեսել որոշ հիվանդությունների զարգացումն ու առաջընթացը: Սրտի հաճախականության փոփոխականությունը կարող է աճել մարզվելիս, սակայն վարժությունների ազդեցության վերաբերյալ հետազոտությունները հակասական են: Կան ապացույցներ, որ աերոբիկ մարզումները կարող են մեծացնել HRV-ն և սրտի վազուսային տոնուսը ինչպես առողջ մարդկանց, այնպես էլ հիվանդների մոտ: HRV-ի թերապևտիկ կիրառությունը կարող է կարգավորել ինչպես սթրեսի ազդեցությունը, այնպես էլ մարզական կատարողականության կառավարումը:

Հիմնաբաներ. սպորտային բժշկություն; Վերականգնում, սրտի հաճախության փոփոխականություն; մարզական կատարողականություն

Мехди Заре, Тигран Петросян - КЛИНИЧЕСКОЕ ПРИМЕНЕНИЕ ОЦЕНКИ ВАРИАБЕЛЬНОСТИ СЕРДЕЧНОГО РИТМА В СПОРТИВНОЙ И РЕАБИЛИТАЦИОННОЙ МЕДИЦИНЕ. Оценка вариабельности сердечного ритма (BCP) может быть полезна для управления спортивными результатами. Целью данной статьи было описать измерение и физиологический контроль BCP для оценки нагрузки на сердечно-сосудистую систему, метаболизм и дыхательную систему, а также описать влияние биологической обратной связи и упражнений на BCP в спортивных тренировках и в реабилитации. Базы данных PubMed, Medline и Embase были просмотрены для выявления соответствующих публикаций. Вариабельность сердечного ритма снижается при стрессе и при многих хронических заболеваниях и может даже предсказывать развитие и прогноз некоторых заболеваний. Вариабельность сердечного ритма может быть увеличена с помощью упражнений, однако исследования влияния упражнений противоречивы, есть доказательства того, что аэробные тренировки могут увеличить BCP и тонус блуждающего нерва как у здоровых людей, так и у пациентов с заболеваниями. Терапевтическое использование BCP может модулировать как снижение стресса, так и спортивные результаты.

Ключевые слова: Спортивная медицина; Реабилитация, вариабельность сердечного ритма; спортивные результаты

DISORDER OF PURINE METABOLISM - LESCH-NYHAN SYNDROME

Pregziya Prabakaran, sv Shoghik Hakobyan, Hasmik Vahradyan

Abstract: Lesch-Nyhan syndrome (LNS) involves a congenital error of purine metabolism, due to the absence (or very low levels) of hypoxanthine-guanine phosphoribosyltransferase (HGPRT) enzyme. The classic clinical phenotype of LNS was first described by Michael Lesch and William Nyhan in 1964 and is characterized by hyperuricemia, accumulation of uric acid, intellectual disability, severe motor deficiency, and recurring self-mutilation. This paper will briefly review the medical literature on LNS biochemical basis for the neurological symptoms such as self-mutilation, which is characteristic of this disorder, discuss implications for the management and treatment.

Keywords: Lesch-Nyhan syndrome, HPRT enzyme deficiency, hyperuricemia, self-mutilation, lip injury.

Introduction

The Lesch-Nyhan syndrome is a rare X-linked recessive disorder, results from an almost complete deficiency of the enzyme hypoxanthine guanine phosphoribosyltransferase (HGPRT) which is encoded by HPRT1, a gene on the long arm of the X chromosome. The sequence errors in HPRT1 cause a wide range of mutations resulting in a spectrum of clinical disorders. Hypoxanthine-guanine phosphoribosyltransferase (HGPRT) has a central role in the generation of purine nucleotides through the purine salvage pathway. HGPRT catalyzes the conversion of hypoxanthine to inosine monophosphate and guanine to guanosine monophosphate via transfer of the 5-phosphoribosyl group from 5-phosphoribosyl 1pyrophosphate.

In the absence of HGPRT, hypoxanthine and guanine cannot be recycled and, instead, they are degraded to uric acid. The failure of purine recycling together with enhanced purine synthesis is responsible for the overproduction of uric acid in LNS. Normally, uric acid is close to its limit of solubility in biological fluids, therefore, the increased production of uric acid leads to precipitation of uric acid crystals in certain areas of the body such as the joints, where they cause gouty arthritis, and the urogenital system, where they lead to a sandy sludge or stones in the urinary collecting system. These materials can also obstruct the flow of urine, leading to renal failure. In addition, uric acid crystals precipitate in the subcutaneous tissues where they form visible masses known as tophi [3].

In addition to overproduction of uric acid, LNS patients exhibit a characteristic neurobehavioral syndrome. All of the patients have a severe motor handicap associated

with generalized dystonia; this is sometimes accompanied by choreoathetosis or spasticity. Patients also show an unusual tendency towards difficult behaviors that include recurrent self-injury, with self-biting being particularly prominent. Self-injurious behavior can present in conditions like autism, Tourette syndrome, psychiatric illness, and idiopathic mental retardation. Moreover, intractable selfinjurious behaviors including lip biting, finger chewing, and head banging, if present, along with hyperuricemia should always be suspected of complete HGPRT deficiency. Normally, HGPRT activity is highest in the brain, especially the basal ganglia, and the soluble cytoplasmic enzyme constitutes up to 0.05% of the brain's total soluble protein. Thus, the salvage of purine bases and their rapid and energetically efficient reutilization for the synthesis of purine nucleotides appears to be critical in the brain. Guanine-based purines are involved in synaptic transmission and GTP is necessary for the activation of dopamine receptors [2].

The earliest studies of the CNS (central nervous system) manifestations implicated abnormalities of dopamine, especially in the basal ganglia, which may explain some of the movement abnormalities. Specifically, the amount of dopamine and its principal metabolite homovanillic acid, and the activities of DOPA (dihydroxyphenylalanine) decarboxylase and tyrosine hydroxylase, key enzymes involved in dopamine biosynthesis, were significantly reduced in striatum in 3 autopsied brains from patients with less than 1% of the normal activity of HPRT in striatal tissue and 1% to 2% of the normal HPRT activity in thalamus and cortex [4]. These neurochemical data suggested that the density of “arborization” of the dopamine axon terminals in striatum and limbic structures, whose cell bodies originate in the midbrain, is reduced in Lesch-Nyhan syndrome. This is less likely in view of a prominent localized pathologic effect of HGPRT deficiency on presynaptic dopaminergic projections to the striatum that results neurobehavioral changes.

Figure 1. Ryle's tube is in place in a 4-year-old boy with LNS displaying altered sensorium (a), severe atrophy of the lower lip as a result of Self-injurious behavior (b), and bandaged upper limbs (c).

Figure 2. LNS patient sitting with his hip, trunk, and head in flexion to control his extensor thrusting, and hands are restrained with cuff to prevent self-injury behavior

Most patients with LNS are normal at birth. The features of developmental delay including poor head control, delayed sitting, hypotonia and athetoid movements may be present as early as three to six months. Although self-mutilation in form of finger chewing, lip and tongue biting may appear as soon as teeth develop, they are usually present between the age of two to sixteen years [6]. Early pediatric and/or neurological consultation for the patient with psychomotor delay can help diagnose HGPRT deficiency. However, the clinical suspicion of LNS is often delayed until significant self-mutilation. Lack of knowledge of rare genetic diseases among medical and paramedical staff; and limitations of the health care system in geographically challenged parts of the world may have delayed diagnosis and management of such cases.

Methods

A literature review was conducted through an exhaustive electronic search of Medline, PubMed, Google Scholar, and Cochrane databases. Key words such as “Lesch-Nyhan syndrome”, “HPRT enzyme deficiency”, “hyperuricemia”, “self-mutilation”, “lip injury” in language or date of publication. On this basis, we reviewed articles judged more relevant, aiming to provide a comprehensive overview based on available literature related to the Lesch-Nyhan syndrome. The results are presented in separate sections consistent with the searched literature, where the findings are presented and briefly discussed.

Diagnosis:

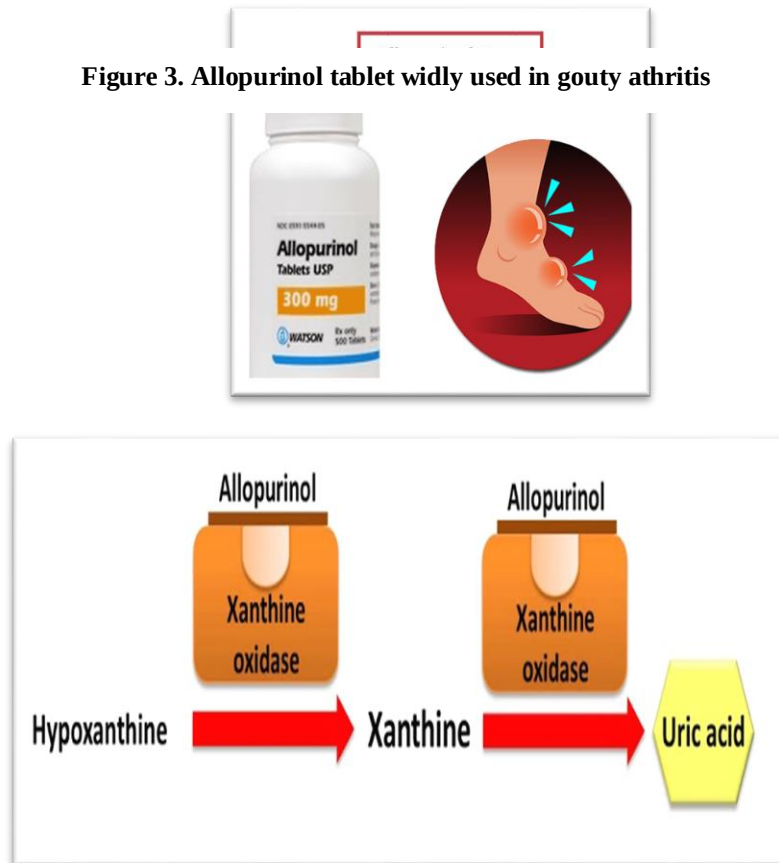
The definitive diagnosis of LNS is made either with enzymatic assay, with low or undetectable HGPRT activity and increased APRT (adenine phosphoribosyltransferase) activity, or molecular testing by HPRT1 gene sequencing. Most of the previous cases had extremely low or undetected HGPRT activity under mutation of the HPRT1 gene [2]. However, some of the cases were diagnosed based on clinical features and hyperuricemia alone.

Treatment / Management

The best treatment is available for controlling the overproduction of uric acid in LNS patients. Allopurinol, which inhibits the conversion of hypoxanthine and guanine to uric acid by the enzyme xanthine oxidase [7]. Since allopurinol simultaneously increases hypoxanthine, generous hydration is required at all times to maintain an active urine flow that continuously washes out all purine metabolites. With allopurinol and adequate hydration, there is a markedly reduced risk of gout, kidney stones, and subcutaneous tophi. Allopurinol treatment can rarely cause drug hypersensitivity syndrome, Stevens-Johnson syndrome, and toxic epidermal necrolysis. Febuxostat, another xanthine oxidase inhibitor, can be used in such cases. It is now abundantly clear

that treatment with allopurinol does not alter the neurological or behavioral manifestations of the disease.

Figure 3. Allopurinol tablet widely used in gouty arthritis

As the pathophysiology behind neurological dysfunction is not precisely known, the formulation of treatment strategy is hindered. Decreased dopaminergic neuron concentration in basal ganglia is postulated as the cause. However, the use of dopaminergic drugs does not alleviate the symptoms as expected. Treatment with L-DOPA increased dystonia and hyperactivity. Treatment with S-adenosyl methionine, along with an antipsychotic like risperidone, helped with dystonia and self-injurious behavior [7]. Behavioral symptoms are managed by psychiatric, physical, and medical professionals. Most cases need a combination of these professionals.

Self-hitting or biting of the fingers and hands often requires restraints that prevent the hands from reaching the face; however, self-biting of the tongue or lips cannot be so readily restrained. When behavior modifications and medications fail, dental extraction is required.

Conclusions

LNS can go undiagnosed until the stage of severe self-mutilation, although neurological and developmental features are present at an early age. Many parts of the world lack proper medical facilities and motivation for enzymatic and genetic testing. Knowledge of classic findings in LNS and a series of common labs including serum uric acid levels can help early suspicion of the disease and prevent disfigurement due to selfmutilation.

References

- 1) Gupta, S. K., Dallakoti, S., et al (2022). “Case of Self-Mutilation –Lesch-Nyhan Syndrome”. Journal of College of Medical Sciences-Nepal, 18(3), 311–314.
- 2) Stephen I D., Katrice D L., et al “Hypothesized deficiency of guanine-based purines may contribute to abnormalities of neurodevelopment, neuromodulation, and neurotransmission in Lesch-Nyhan syndrome”, Clinical Neuropharmacology, 2005 Jan-Feb;28(1):28-37
- 3) H. A. Jinnah., “Lesch-Nyhan disease: from mechanism to model and back again” Dis Model Mech. 2009 MarApr; 2(3-4): 116–121.
- 4) Lloyd KG, Hornykiewicz O, Davidson L, et al. “Biochemical evidence of dysfunction of brain neurotransmitters in the Lesch-Nyhan syndrome”. N Engl J Med. 1981;305:1106–1111
- 5) Manokaran RK, Jauhari P, Chakrabarty B, Gupta N, Kumar A, Gulati S. “Cerebral Venous Sinus Thrombosis in a Child with Lesch–Nyhan Syndrome”. Neurol India [Internet]. 2021 Jul 1 [cited 2022 Jul 10];69(4):1021.
- 6) Torres RJ, Puig JG. “Hypoxanthine-guanine phosphoribosyltransferase (HPRT) deficiency: Lesch-Nyhan syndrome”. Orphanet J Rare Dis [Internet]. 2007 Dec 8 [cited 2022 Jul 10];2:48.
- 7) <https://www.ncbi.nlm.nih.gov/books/NBK556079/>

Պրեզգիյա Պրաբակարան, դեկ. Շողիկ Հակոբյան, Հասմիկ Վահրադյան - ՊՈՒՐԻՆԱՅԻՆ ՆՅՈՒԹԱՓՈԽԱՆԱԿՈՒԹՅԱՆ ԽԱՆԳԱՐՈՒՄ - ԼԵՇ-ՆԻՀԱՆ ՀԱՄԱԽՏԱՆԻՇ. Լեշ-Նիհան համախտանիշը (LNS) ներառում է պուրինային նյութափոխանակության բնածին խանգարում, որը պայմանավորված է հիպոքսանտին-գուանին ֆոսֆորիբոսիլտրանսֆերազի (HGPRT) ֆերմենտի բացակայությամբ (կամ շատ ցածր մակարդակով): LNS-ի դասական կլինիկական ֆենոտիպն առաջին անգամ նկարագրվել է Մայքլ Լեշի և Ուիլյամ Նայհանի կողմից 1964 թվականին և բնութագրվում է հիպերուրիկեմիայով, միզաթթվի կուտակմամբ, մտավոր հաշմանդամությամբ, շարժողական գործառույթի խիստ անբավարարությամբ և կրկնվող ինքնամուտիլյացիայի դրսևորմամբ: Այս հոդվածը համառոտ

կվերանայի LNS կենսաքիմիական հիմունքների վերաբերյալ բժշկական գրականությունը, որը լուսաբանում է նյարդաբանական ախտանիշների դրսևորումը, ինչպիսիք են ինքնամուտիլյացիան, որը շատ բնորոշ է այս հիվանդությանը: Կքննարկվեն Համախտանիշի բուժման կախտորոշման սկզբունքները:

Հիմնաբաներ. Լեշ-Նիհան համախտանիշ, HPRT ֆերմենտի անբավարարություն, հիպերուրիկեմիա, ինքնախեղում, շուրթերի վնասվածք:

Прегзия Прабакран, Шогик Акопян, Асмик Ваградян - НАРУШЕНИЕ ОБМЕНА ПУРИНОВ - СИНДРОМ ЛЕША-НИХАНА. Синдром Леша-Нихана (ЛНС) включает в себя врожденную ошибку обмена пуринов из-за отсутствия (или очень низкого уровня) фермента гипоксантин-гуанин фосфорибозилтрансферазы (ГГФРТ). Классический клинический фенотип ЛНС был впервые описан Майклом Лешем и Уильямом Найханом в 1964 году и характеризуется гиперурикемией, накоплением мочевой кислоты, умственной отсталостью, тяжелым двигательным дефицитом и повторяющимся самоповреждением. В этой статье кратко рассматривается медицинская литература по биохимической основе ЛНС для неврологических симптомов, таких как самоповреждение, которое характерно для этого расстройства. Обсуждаются основы диагностики и лечения синдрома.

Ключевые слова: синдром Леша-Нихана, дефицит фермента HPRT, гиперурикемия, мутиляция, травма губы.

METABOLISM OF PHENYLALANINE AND TYROSINE

Priyanka Pasala, sv Shoghik Hakobyan, Hasmik Vahradyan

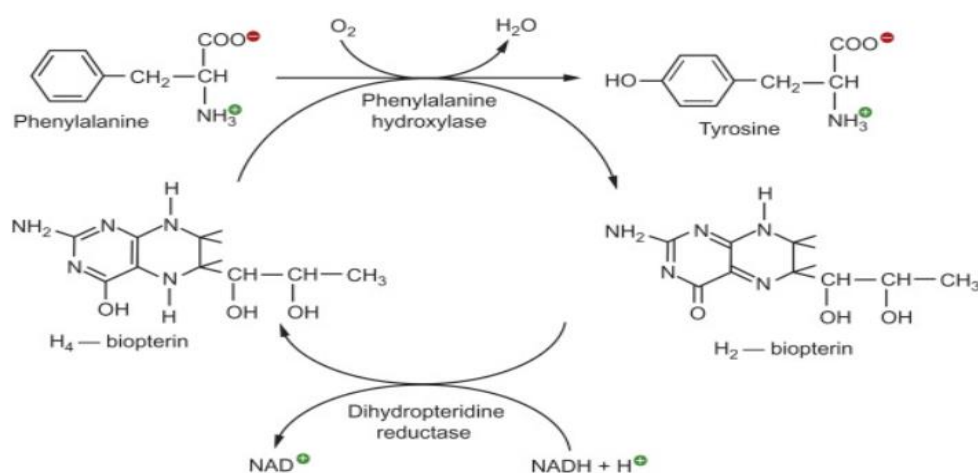
Abstract: Amino acids are organic compounds and 20 of them are incorporated into proteins. Among them eleven amino acids are non-essential given that they can be synthesized in the body while nine are essential amino acids, which must be taken through diet. Phenylalanine is essential amino acid while Tyrosine is non-essential. Phenylalanine can be converted to tyrosine, and tyrosine itself can be used in the metabolism of melanin, catecholamines, and thyroid hormones. Disorders related to the metabolism of these amino acids cause certain diseases.

Keywords: Phenylalanine and tyrosine metabolism, albinism, phenylketonuria, Parkinson's disease, alkaptonuria.

Introduction

Phenylalanine is a neutral and non-polar amino acid due to the benzyl side chain which consists of only carbon and hydrogen in it. It has L and D forms. Although L form is naturally found in protein-rich food including meat, poultry, fish cottage cheese, and sesame seeds [1]. While the D form has unique biological effects such as inhibiting the enzyme enkephalinase resulting in increased levels of endogenous opioids. Phenylalanine is sold as a nutritional supplement since it is a direct precursor to neuromodulator phenethylamine.

Figure 1. Phenylalanine conversion to tyrosine

Conversion of phenylalanine to tyrosine is catalysed by the enzyme phenylalanine hydroxylase. This reaction requires tetrahydrobiopterin (BH_4) as a cofactor, which is oxidized to dihydrobiopterin (BH_2). Regeneration of new BH_4 is catalyzed by dihydro-

pyridine reductase having NADPH as a cofactor. Oxygen from surroundings incorporated one oxygen atom to phenylalanine to form tyrosine while another oxygen atom is reduced to form water.

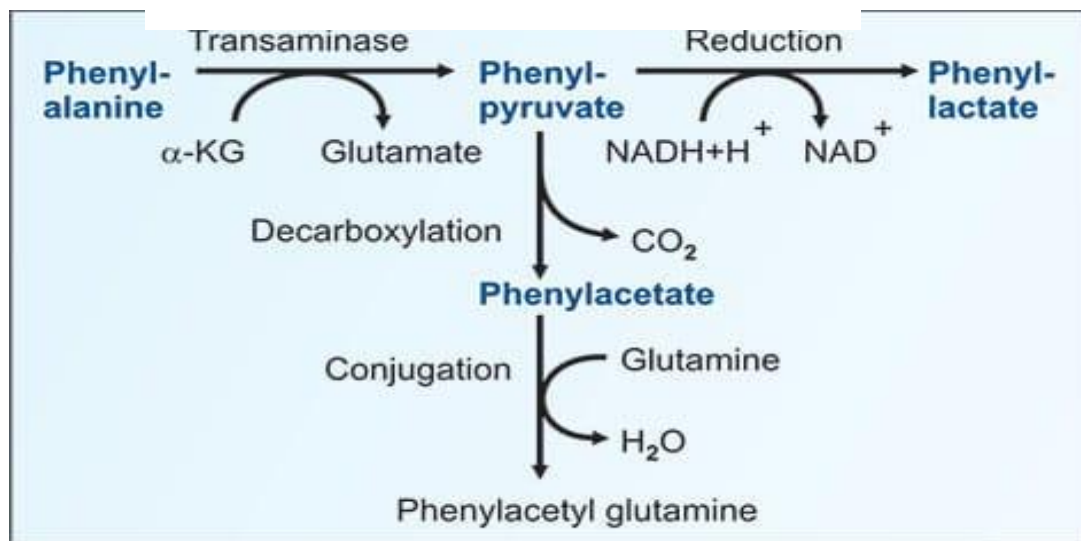
Methods

A literature review was conducted through an exhaustive electronic search of Medline, PubMed, Google Scholar, and Cochrane databases. Key words such as “Phenylalanine and tyrosine metabolism”, “albinism”, “phenylketonuria”, “Parkinson’s disease”, “alkaptonuria”. in language or date of publication. On this basis, we reviewed articles judged more relevant, aiming to provide a comprehensive overview based on available literature related to the role of phenylalanine and tyrosine. The results are presented in separate sections consistent with the searched literature, where the findings are presented and briefly discussed.

Deficiency of phenylalanine hydroxylase

Due to PAH deficiency phenylalanine is accumulated. On transamination, it forms phenyl pyruvate (ketone) along with phenylacetate and phenyllactate by decarboxylation and reduction respectively.

Figure 2. Alternative pathways in phenylketonuria [8]

Phenylketonuria

It is an autosomal recessive disorder resulting from a deficiency of phenylalanine hydroxylase. This is known as classical phenylketonuria (PKU), severe type and phenylalanine levels are more than 1200 $\mu\text{mol/L}$. In moderate/mild PKU, phenylalanine levels are more than 600 $\mu\text{mol/L}$ but less than 1200 $\mu\text{mol/L}$. A person with PKU has mental retardation, hypopigmentation, seizure, eczema, and mousy odor, characterized by phenylketones in urine [2].

Defect in dihydrobiopterin reductase, which regenerates new coenzyme tetrahydrobiopterin, causes non-classic phenylketonuria.

Prenatal Phenylketonuria

Classic PKU is caused by any of 100 or more different mutations in the gene that codes for phenylalanine hydroxylase. Due to the lack of neonatal symptoms, laboratory test is mandatory. Although, infant with PKU has normal blood phenylalanine because mother removes excess phenylalanine in the affected fetus through placenta. Normal levels of blood phenylalanine persist until infant is fed with protein rich food pf 24-48 hours [3].

Maternal phenylketonuria

If pregnant women are affected with PKU even the offspring get affected with “maternal PKU syndrome”. Fetus tends to have congenital heart abnormalities and microcephaly (phenylalanine is a teratogen) [3].

Treatment

Phenylalanine level is maintained close to normal level in blood by feeding synthetic amino acid preparations which is free from phenylalanine, supplemented with some natural foods like fruits, vegetables and some cereals (selected for low phenylalanine content. Individuals with PKU must avoid aspartame which is an artificial sweetener, that contains phenylalanine [3].

Tyrosine metabolism

It is a precursor of catecholamines such as dopamine, nor-epinephrine, and epinephrine. Also, biological pigment melanin and thyroid hormones [6]. Additionally, tyrosine can be broken down into acetoacetate and fumarate, contributing to energy production. Fumarate converts into oxaloacetate which is key intermediate that can be converted into glucose through gluconeogenesis in the liver. Acetoacetate is converted into ketone bodies such as beta hydroxybutyrate and acetone.

Albinism

The term albinism originates from the word albus (Latin for white), and it is an inherited disorder characterized by reduced pigmentation. Melanin is a photoprotective pigment in the skin that absorbs ultraviolet (UV) light from the sun, thereby preventing skin and eye damage. With sun exposure, the skin normally tans as a result of increased melanin pigment in the skin. However, many albino individuals are sensitive to sunlight and can develop UV skin damage (ie, a sunburn) easily because of genetic condition characterized by lack of melanin pigment in the skin, hair, and eyes. It is due to the deficiency of tyrosinase enzyme. Eyes tend to have vision problems such as nystagmus and photophobia. Skin cancer is more prominent in people with albinism.the lack of melanin.

Catecholamines

Catecholamines are physiologically active molecules. They act as both neurotransmitters and hormones vital to maintain homeostasis through autonomic nervous system [4]. Catechol ring, which is common feature in neurotransmitters like dopamine, nor-epinephrine and epinephrine, is attached to ethylamine. It is polar due to hydroxyl groups in catechol ring and so cannot be absorbed through diet since gastrointestinal membrane consists of the lipid bilayer. Though absorbed, they will be catalysed by catechol-o-methyl transferase and monoamine oxidase.

Catecholamine synthesis

Tyrosine, which is synthesized in liver from phenylalanine, is taken up by central nervous system, peripheral nervous system and adrenal medulla. Namely, in CNS and PNS, neurotransmitters are stored in vesicles since monoamine oxidase that is present on the mitochondrial membrane degrades catecholamines. Tyrosine undergoes hydroxylation to form dihydroxy phenylalanine (Dopa). In dopaminergic neurons, Dopa undergoes decarboxylation to form dopamine. In nor-adrenergic neurons, dopamine undergoes hydroxylation to form nor-epinephrine whereas to form epinephrine, nor-epinephrine will be methylated.

Depletion of catecholamines

The “Sick-but-not-dead” phenomenon is applied to catecholamine deficiency in neurodegenerative diseases [5]. It leads to various neurological and psychological symptoms along with fatigue and depression. Parkinson’s disease involves progressive degeneration of dopamine-producing cells leading to depletion of dopamine resulting in symptoms such as tremors, rigidity, and bradykinesia. Treatment often involves replenishing of dopamine levels or mimicking its effects.

Degradation of phenylalanine and tyrosine

It involves a series of steps to form fumarate and acetoacetate. Amino acids whose catabolism yields pyruvate or any of the intermediate like fumarate of TCA cycle (Krebs cycle) are termed as glucogenic. Amino acids whose catabolism yields either acetoacetate or one of its precursors (acetyl CoA) are termed ketogenic. Phenylalanine and tyrosine are both glucogenic and ketogenic, as at the end of their catabolism fumarate and acetoacetate are formed.

Alkaptonuria

It is an autosomal recessive genetic disorder. During degradation of phenylalanine and tyrosine, homogentisate is formed, which on oxidation forms maleylacetoacetate, catabolized by homogentisate oxidase. Due to a deficiency of homogentisate oxidase, homogentisate is accumulated. Urine turns dark upon standing due to oxidation of ho-

mogentisic acid. It is characterized by ochronosis, a medical condition due to the deposition of homogentisate particularly in cartilage, skin, and discoloration of the eye and ear. Ochronotic pigment deposition in joints causes arthritis. Treatment usually involves phenylalanine and tyrosine low diet [7].

Figure 3. Signs and symptoms of alkaptonuria.

Fig. 3: Comparison of Colour of Freshly Voided Urine and Urine after 24 Hours

Conclusion

Both phenylalanine and tyrosine metabolism are interconnected through common enzymes and cofactors. These amino acids are essential for protein synthesis, neurotransmitters and hormone production, and overall metabolic homeostasis. Disorders in these pathways such as PKU, and alkaptonuria, can have significant health consequences and require careful management.

References

- [1]. George M. Kapalka, in Nutritional and Herbal Therapies for Children and Adolescents, 2010.
- [2]. Translational Science of Rare Diseases, vol. 5, no. 1-2, pp. 3-58, 2020
- [3]. Lippincott's biochemistry 6th edition, chapt. 20. Degradation of amino acids.
- [4]. Ferreira AG, Nunes da Silva T, etall. Paraganglioma presenting as stress cardiomyopathy: case report and literature review. Endocrinol Diabetes Metab Case Rep. 2019 Apr 16;2019 [PMC free article] [PubMed]
- [5]. <https://www.ncbi.nlm.nih.gov/pmc/articles/PMC10680399/> David S. Goldstein
- [6]. Journal of Renal Nutrition, volume 12, issue 1, P8- 16, January 2002.

[7]. Ranganath LR, Jarvis JC, Gallagher JA. Recent advances in the management of alkaptonuria (invited review; best practice article). J Clin Pathol. 2013

[8]. VASUDEVAN BIOCHEMISTRY – Pg no. 238.

Պրիյանկա Պասալա, դեկ. Շոդիկ Հակոբյան, Հասմիկ Վահրադյան - ՖԵՆԻԼԱԼԱՆԻՆԻ ԵՎ ՏԻՐՈԶԻՆԻ ՄԵԹԱԲՈԼԻԶՄԸ: Ամինաթթուները օրգանական միացություններ են, և դրանցից 20-ը ներառված են սպիտակուցների մեջ: Դրանցից տասնմեկ ամինաթթուները անփոխարինելի չեն, հաշվի առնելով, որ դրանք կարող են սինթեզվել նաև օրգանիզմում, մինչդեռ մնացած ինը անփոխարինելի ամինաթթուներ են, որոնք պետք է ընդունվեն սննդի միջոցով: Ֆենիլալանինը անփոխարինելի ամինաթթու է, մինչդեռ թիրոզինը՝ ոչ անփոխարինելի: Ֆենիլալանինը կարող է վերածվել թիրոզինի, իսկ ինքը՝ թիրոզինը կարող է օգտագործվել մելանինի, կատեխոլամինների և վահանաձև գեղձի հորմոնների նյութափոխանակության մեջ: Այս ամինաթթուների նյութափոխանակության հետ կապված խանգարումները պատճառ են դառնում մի շարք հիվանդությունների:

Հիմնաբաներ՝ ֆենիլալանինի և թիրոզինի նյութափոխանակություն, ալբինիզմ, ֆենիլկետոնուրիա, Պարկինսոնի հիվանդություն, ալկապտոնուրիա:

Прианка Пасала, Шогик Акопян, Асмик Ваградян - МЕТАБОЛИЗМ ФЕНИЛАЛАНИНА И ТИРОЗИНА. Аминокислоты — это органические соединения, и 20 из них входят в состав белков. Среди них одиннадцать аминокислот являются заменимыми, поскольку они могут синтезироваться в организме, а девять — незаменимыми аминокислотами, которые поступают в организм только с пищей. Фенилаланин является незаменимой аминокислотой, а тирозин — заменимой. Фенилаланин может быть преобразован в тирозин, а сам тирозин может использоваться в метаболизме меланина, катехоламинов и гормонов щитовидной железы. Нарушения, связанные с метаболизмом этих аминокислот, вызывают определенные заболевания.

Ключевые слова: Метаболизм фенилаланина и тирозина, альбинизм, фенилкетонурия, болезнь Паркинсона, алкаптонурия.

BIOCHEMICAL FACTORS LINKING OBESITY AND NON-ALCOHOLIC FATTY LIVER DISEASE: A COMPREHENSIVE ANALYSIS

Jeevanath Panneerselvam (II years GM), sv. Hasmik Vahradyan, Shoghik Hakobyan

YHU Medical Institute

Abstract. Non-alcoholic fatty liver disorder (NAFLD) is carefully associated with weight problems, sharing commonplace biochemical pathways and molecular mechanisms. This overview specializes in the biochemical elements that link obesity and NAFLD, which include insulin resistance, lipid metabolism dysregulation, inflammation, oxidative stress, adipokines, and the intestine-liver axis. Understanding those factors is critical for developing targeted therapeutic strategies and enhancing clinical effects for patients.

Keywords: Non-alcoholic fatty liver, obesity, insulin resistance, lipid metabolism, inflammation, oxidative stress, adipokines, gut-liver axis, therapeutic strategies.

Introduction

Non-alcoholic fatty liver disease (NAFLD) is a major health difficulty worldwide, especially within the context of the growing obesity epidemic. The situation levels from simple hepatic steatosis to non-alcoholic steatohepatitis (NASH), which may progress to fibrosis, cirrhosis, and hepatocellular carcinoma. This evaluation examines the biochemical elements underpinning the connection between weight problems and NAFLD, highlighting key mechanisms and capacity healing targets.

Insulin resistance is principal to the improvement of both weight problems and NAFLD. It disrupts glucose and lipid metabolism, main to hyperinsulinemia and increased loose fatty acids (FFAs) from adipose tissue. Impaired insulin signaling reduces the liver's ability to suppress gluconeogenesis and complements de novo lipogenesis (DNL) [1]. Hepatic fat accumulation results from extended transport of FFAs to the liver, greater DNL, and reduced fatty acid oxidation. Hyperinsulinemia promotes the synthesis of triglycerides and their storage in hepatocytes, main to steatosis [3]. Obesity results in increased lipolysis in adipose tissue, releasing massive amounts of FFAs into the circulate. Key transcription factors like sterol regulatory element-binding protein-1c (SREBP-1c) and peroxisome proliferator-activated receptor-gamma (PPAR- γ) are upregulated, enhancing DNL and triglyceride synthesis in the liver [2].

Hepatic steatosis develops because of an imbalance between lipid acquisition (improved DNL and FFA uptake) and lipid disposal (reduced very-low-density lipoprotein (VLDL) secretion and fatty acid oxidation) [3]. Chronic low-grade irritation is an indicator

of weight problems, characterized by way of increased manufacturing of seasoned-inflammatory cytokines including tumor necrosis component-alpha (TNF- α) and interleukin-6 (IL-6). Adipose tissue macrophages and other immune cells secrete these cytokines, which exacerbate hepatic insulin resistance and promote liver inflammation. Kupffer cells (liver macrophages) and other resident immune cells in the liver become activated, contributing to hepatocyte harm, apoptosis, and fibrosis [2, 4]. The aim of the study was to conduct a comparative analysis of biochemical factors linking obesity and non-alcoholic fatty liver disease.

Methods

A literature search was conducted, using the PubMed, Medline, and Embase databases, from the earliest available date to March 8, 2024. The Medical Subject Heading (MeSH) terms used included: non-alcoholic fatty liver, obesity, insulin resistance, lipid metabolism, inflammation, oxidative stress, adipokines, gut-liver axis, therapeutic strategies their related terms. The search was limited to studies in the English language and focused on clinical studies. Abstracts were screened and articles individually selected for further review based on the quality and focus of the study, and the population studied. Furthermore, the reference lists of relevant articles were searched for additional appropriate studies.

Results and discussion

Excessive accumulation of fatty acids in hepatocytes increases mitochondrial and fatty acid oxidation, producing reactive oxygen species (ROS). ROS causes oxidative harm to lipids, proteins, and DNA within hepatocytes. Oxidative stress results in hepatocyte harm and death, triggering inflammatory responses and fibrogenesis. Antioxidant defenses are overwhelmed, perpetuating a cycle of harm and irritation [4]. Obesity alters the secretion of adipokines, hormones produced by using adipose tissue that alter metabolism and irritation. Key adipokines consist of leptin, that's multiplied in weight problems, and adiponectin that is decreased. Elevated leptin stages promote hepatic infection and fibrosis using activating hepatic stellate cells and increasing collagen production. Reduced adiponectin degrees impair insulin sensitivity, reduce fatty acid oxidation, and enhance DNL, contributing to steatosis [5].

Obesity-induced adjustments in intestine microbiota composition affect liver health via improved intestinal permeability and endotoxin manufacturing. Endotoxins consisting of lipopolysaccharides (LPS) from gram-negative microorganisms input the portal flow and attain the liver. LPS prompt Toll-like receptors (TLRs) on Kupffer cells and hepatocytes, triggering inflammatory signalling pathways and promoting liver inflammation and fibrosis [6]. Metformin and thiazolidinediones improve insulin sensitivity and reduce hepatic steatosis [1]. Statins and fibrates manage dyslipdemia and may reduce liver fat

content [2]. Vitamin E, Anti-inflammatory agents and antioxidants target hepatic inflammation and oxidative stress [7]. Adipokine modulators helps in NAFLD treatment [1,4].

Conclusion

The complex biochemical interaction between Obesity and NAFLD underscores the importance of a multifaceted technique to remedy it. Targeting insulin resistance, lipid metabolism dysregulation, inflammation, oxidative pressure, and hormonal imbalances hold the capacity for effective healing interventions. Further studies into these biochemical pathways will beautify our understanding and lead to extra precise and personalized remedy strategies.

Reference

1. Bugianesi E, Gastaldelli A, Vanni E, Gambino R, Cassader M, Baldi S, Ponti V, Pagano G, Ferrannini E, Rizzetto M. Insulin resistance in non-diabetic patients with non-alcoholic fatty liver disease: sites and mechanisms. *Diabetologia*. 2005 Apr; 48(4):634-42.
2. Pettinelli P, Videla LA. Up-regulation of PPAR-gamma mRNA expression in the liver of obese patients: an additional reinforcing lipogenic mechanism to SREBP-1c induction. *J Clin Endocrinol Metab*. 2011 May;96(5):1424-30.
3. Marchesini G, Brizi M, Bianchi G, Tomassetti S, Bugianesi E, Lenzi M, McCullough AJ, Natale S, Forlani G, Melchionda N. Nonalcoholic fatty liver disease: a feature of the metabolic syndrome. *Diabetes*. 2001 Aug;50(8):1844-50.
4. Chen Z, Tian R, She Z, Cai J, Li H. Role of oxidative stress in the pathogenesis of nonalcoholic fatty liver disease. *Free Radic Biol Med*. 2020 May 20;152:116-141.
5. Abou Hussein B, Khammas A, Shokr M, Majid M, Sandal M, Awadhi SA, Mazrouei AA, Badri F. Role of routine upper endoscopy before bariatric surgery in the Middle East population: a review of 1278 patients. *Endosc Int Open*. 2018 Oct;6(10):E1171-E1176.
6. Albillos A, de Gottardi A, Rescigno M. The gut-liver axis in liver disease: Pathophysiological basis for therapy. *J Hepatol*. 2020 Mar;72(3):558-577.
7. Zhang CY, Liu S, Yang M. Antioxidant and anti-inflammatory agents in chronic liver diseases: Molecular mechanisms and therapy. *World J Hepatol*. 2023 Feb 27;15(2):180-200.

Ջիվանաթ Պանիրսելվամ (II կուրս), ղեկ.՝ Հասմիկ Վահրադյան, Շողիկ Հակոբյան - ՃԱՐՊԱԿԱԼՄԱՆ ԵՎ ՈՉ ԱԼԿՈՀՈԼԱՅԻՆ ՃԱՐՊԱՅԻՆ ՀԵՊԱՏՈՁԻ ԿԱՊԱԿՑՈՂ ԿԵՆՍԱՔԻՄԻԱԿԱՆ ԳՈՐԾՈՆՆԵՐԸ: Ոչ ալկոհոլային ճարպային հեպատոզը (NAFLD) զգալիորեն կապված է ավելցուկային քաշի հետ ի հայտ եկող խնդիրների հետ՝ պայմանավորված լինելով նույն կենսաքիմիական ուղիներով և մոլեկուլային մեխանիզմներով: Այս ակնարկը նպատակ ունի իրականացնել ճարպակալման և NAFLD-ի հետ կապված կենսաքիմիական գործընթացների վերլուծություն, որոնք ներառում են ինսուլինային ռեզիստենտությունը, լիպիդային նյութափոխանակության խանգարումներ, բորբոքում, օքսիդատիվ սթրես, ադիպոկինները և ադիներ-յարդ ախտաֆիզիոլոգիական առանցքը: Այդ գործոնների գնահատումը չափազանց կարևոր է հիվանդների համար թիրախային թերապևտիկ ռազմավարությունների մշակման և կլինիկական արդյունավետության մեծացման համար:

Հիմնաբաներ. Ոչ ալկոհոլային ճարպային հեպատոզ, գիրություն, ինսուլինային ռեզիստենտություն, լիպիդային նյութափոխանակություն, բորբոքում, օքսիդատիվ սթրես, ադիպոկիններ, ադիներ-յարդ առանցք, թերապևտիկ ռազմավարություններ:

Дживанат Паннерселвам (II курс), рук. Асмик Ваградян, Шогик Акопян - БИОХИМИЧЕСКИЕ ФАКТОРЫ, СВЯЗЫВАЮЩИЕ ОЖИРЕНИЕ И НЕАЛКОГОЛЬНУЮ ЖИРОВУЮ БОЛЕЗНЬ ПЕЧЕНИ: КОМПЛЕКСНЫЙ АНАЛИЗ. Неалкогольная жировая болезнь печени (НАЖБП) тесно связана с проблемами веса, разделяя общие биохимические пути и молекулярные механизмы. Этот обзор специализируется на биохимических элементах, связывающих ожирение и НАЖБП, которые включают резистентность к инсулину, нарушение регуляции липидного обмена, воспаление, окислительный стресс, адипокины и ось кишечник-печень. Понимание этих факторов имеет решающее значение для разработки целевых терапевтических стратегий и улучшения клинических эффектов для пациентов.

Ключевые слова: неалкогольная жировая болезнь печени, ожирение, резистентность к инсулину, липидный обмен, воспаление, окислительный стресс, адипокины, ось кишечник-печень, терапевтические стратегии.

LIPOPROTEINS AND LIPOPROTEIN DISEASES

Rojo John (II year Gm), sv. Hasmik Vahradyan, Shoghik Hakobyan

YHU, Medical Institute

Abstract. Lipoprotein (a) (Lp(a)) was discovered more than 50 years ago, and a decade later, it was recognized as a risk factor for coronary artery disease. However, it has gained importance only in the past 10 years, with the emergence of drugs that can effectively decrease its levels. Lp(a) is a low-density lipoprotein (LDL) with an added apolipoprotein(a) attached to the apolipoprotein B component *via* a disulfide bond. Circulating levels of Lp(a) are mainly genetically determined. Lp(a) has many functions, which include atherosclerotic, prothrombotic, and pro-inflammatory roles. Here, we review recent data on the role of Lp(a) in the atherosclerotic process, and treatment options for patients with cardiovascular diseases. Currently ‘Proprotein convertase subtilisin/kexin type 9’ (PCSK9) inhibitors that act through non-specific reduction of Lp(a) are the only drugs that have shown effectiveness in clinical trials, to provide reductions in cardiovascular morbidity and mortality. The effects of PCSK9 inhibitors are not purely through Lp(a) reduction, but also through LDL cholesterol reduction.

Keywords: Lipoprotein, atherosclerosis, pathophysiology, treatment

Introduction

Lipoproteins are group of proteins that are synthesized in the small intestine and liver. Transport hydrophobic lipids such as cholesterol, triglycerides, and phospholipids through the body. Types of lipoproteins from least dense to highly dense are Chylomicrons, Chylomicron remnant, VLDL (Very Low-Density Lipoprotein), VLDL remnant/IDL (Intermediate Density lipoprotein), LDL (Low-density lipoprotein), HDL (High-density lipoprotein). The structure involves a hydrophobic core containing cholesterol esters, TG, and a hydrophilic shell containing free cholesterol, phospholipids, and hydrophilic proteins, so-called apolipoproteins.

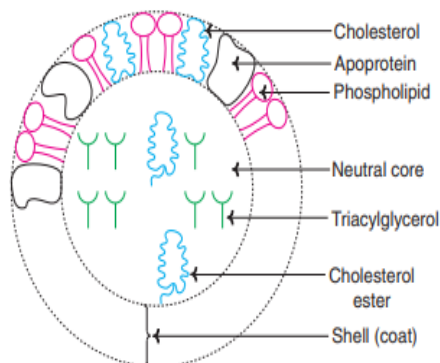

Figure1. General structure of lipopro-

Lipids are non-polar substances (insoluble in water) and the transport medium in our body is blood, which is polar. Lipids are insoluble in polar medium so they cannot be transported directly or alone. So for the transportation of lipids in the body, they need a carrier here the lipoproteins play a crucial role in the transport of lipids by making them polar (soluble in water) with a lipid and protein combination. The lipid portion which is polar is placed in the core under the protein portion which is polar is placed in the

periphery. So that lipoprotein can easily travel in the blood and help in the transportation of lipids from one place to another.

Methods

A literature review was conducted through an exhaustive electronic search of Medline, PubMed, Google Scholar, and Cochrane databases. Keywords such as lipoprotein, atherosclerosis, pathophysiology, and treatment were used to perform the search. On this basis, we reviewed articles judged more relevant, aiming to provide a comprehensive overview based on available literature related to the role of lipoproteins. The results are presented in separate sections consistent with the searched literature, where the findings are presented and briefly discussed.

Chylomicrons - This is a type of lipoprotein that carries lipids and the cholesterol from the small intestine to adipocytes, cardiac muscle and skeletal muscle. It is composed of an outer phospholipid with embedded Apo-lipoproteins and a core containing lipids and cholesterol. Chylomicrons are very large particles it is mainly composed of triglycerides more than cholesterol, known as TG(triglycerides)-rich lipoprotein. Chylomicrons contain diet-derived triacylglycerol (exogenous) and the function involves the transport of dietary triglycerides from the intestine to peripheral tissues. Chylomicron remnants are chylomicrons that are depleted of triglycerides and transport of cholesterol to the liver in the form of chylomicron remnants. Peripheral apolipoproteins associated with the chylomicrons are ApoE, ApoC-II - activates capillary lipoprotein lipases, and integral apolipoprotein ApoB-48.

Very low-density lipoprotein- vldl is a lipoprotein secreted by the liver it comprises triglycerides more than cholesterol, also known as TG (triglycerides)-rich lipoprotein. The function involved is that it transports triglycerides (endogenous) from the liver to the peripheral tissues. It is converted to LDL by hydrolysis of triglycerides by capillary lipoprotein lipase. Apo-lipoproteins associated with VLDL are ApoE, ApoC-II, and integral apolipoprotein ApoB-100.

IDL- Its composition is cholesterol and triglycerides. Degradation of VLDL forms IDL. It transports triglycerides and cholesterol to the liver from the peripheral tissues. Apo-lipoproteins associated are ApoE and ApoB-100.

LDL- It is composed more of cholesterol than triglycerides. LDL is formed from IDL secondary to hepatic lipase with modification and peripheral tissue and the liver. It is endocytosed by target cells with LDL receptors and degraded releasing cholesterol which decreases further uptake of cholesterol. It transports cholesterol from the liver to peripheral tissues. It is commonly referred to as bad cholesterol proteins. Apo-lipoproteins associated are ApoB-100.

HDL- It is mainly composed of cholesterol more than triglycerides. It is secreted by intestinal epithelium and liver. It transports cholesterol from peripheral tissues. It is called good cholesterol. The higher the concentration the lower the risk for coronary artery disease. Apo-lipoproteins associated are ApoE, ApoA-I, ApoC-II.

Lipoprotein metabolism

Chylomicrons- Contains 90% Triacylglycerol. When food is enriched in fat when ingested, in the GI metabolism, in the intestine the fat is absorbed as micelles. The intestinal lining releases chylomicrons into the bloodstream. Chylomicrons circulate in the bloodstream and meet the Adipose tissue. On AT there is a specific enzyme called Lipoprotein lipase (ApoCII of the chylomicron activates it) and breaks TAG to free fatty acids and is stored inside the AT (adipose tissue). When the concentration of TAG is decreased in chylomicrons, then it is called as chylomicron remnant, which is uptaken by the liver, with the help of Apo E, which is a ligand for receptors on the surface of the liver [4].

VLDL synthesis occurs inside the liver. In the hepatocyte, when glucose enters from bloodstream and undergoes glycolysis resulting in pyruvate, then converted to acetyl CoA, entering Krebs's cycle and giving ATP in ETC. Here the acetyl-coA is utilized in SER (smooth endoplasmic reticulum) to make cholesterol (so cholesterol biogenesis can take place in SER). DHAP (dihydroxyacetone phosphate) (a bi-product of glycolysis) is used to make glycerol. There are free fatty acids present in the cytosol of hepatocytes. These free fatty acids and glycerol combine to form TAG. Phospholipids and cholesterol get packed inside Golgi bodies. Ultimately generates a lipoprotein particle (VLDL with ApoB100) which is then released into the bloodstream.

VLDL in the bloodstream encounters HDL (VLDL obtains apolipoprotein such as C II, E). VLDL then encounters adipose tissue where TAG is broken down and now VLDL is deficient in TAG and is known as IDL.

IDL encounters with HDL and transfers TAG from IDL to HDL and from HDL cholesterol, esterified cholesterol is transferred to ID. So now, IDL has high cholesterol, and low TAG which will be called LDL (has surface components such as Apo C, E, B100). From LDL eventually, C, and E will be taken by HDL/used to activate the LPL enzyme. So LDL will be left with Apo B100, which will be recognized by ApoB100 receptors of the liver, and by receptor-mediated endocytosis they are uptaken by the liver and recycled.

LDL's major functions include cholesterol transfer from the liver to peripheral tissue for example to the testes where testosterone is produced and to the adrenal gland where steroid hormones such as aldosterone, cortisol, and dehydroepiandrosterone are produced. One of the harmful side effects of LDL is that LDL can deposit too much

cholesterol on the artery walls resulting in the narrowing of the artery, which increases the risk of coronary artery diseases. Therefore, LDL is called as bad cholesterol.

HDL- It is of the smallest size with a high density of apolipoproteins. It contains more than 40% of apolipoproteins. HDL with LDL and VLDL does the exchange of TAG with Apo. As a result, HDL becomes a reservoir of ApoA1. So it can uptake unesterified cholesterol and helps in the esterification of cholesterol. HDL take part in reverse cholesterol transport. So HDL picks up excessive cholesterol which is accumulated in arteries and try to save our body from coronary diseases. i.e, why HDL is known as good cholesterol. The enzymes carried by HDL may include those for lipid metabolism (e.g. lecithin-cholesterol acyltransferase [LCAT] and phospholipid transfer protein [PLTP]), and for antioxidation (e.g. paraoxonase 1 [PON1], platelet-activating factor-acetyl hydrolase [PAF-AH] and glutathione selenoperoxidase [GSPx]) [2,3].

LCAT (lecithin-cholesterol acyl transferase) esterifies free cholesterol and phosphatidylcholine into cholesteryl esters, and it is an essential enzyme for lipoprotein metabolism. Various acute and chronic inflammatory conditions can decrease LCAT activity, and subsequently, change the composition and function of HDL. This dysfunctional HDL also loses its atheroprotective potential [2].

CETP (Cholesterol ester transfer protein) mediates the transfer of cholesterol esters from HDL to apoB-containing lipoproteins in exchange for TGs. Studies have shown a decreased level and activity of CETP in patients with sepsis, cardiac surgery, and rheumatoid arthritis. This decrease in CETP may cause remodeling of HDL and may increase the risk of cardiovascular mortality [2].

LIPOPROTEIN DISEASES

Hyperlipidoprotenemia

1. Type I - Familial hyperchylomicronemia It is characterized by massive fasting hyperchylomicronemia even following normal dietary fat intake. It results in increased serum TG (triglycerides) levels and is caused by a defect in the LPL (lipoprotein lipase) enzyme. This is not associated with an increase in coronary heart disease.

2. Type II A - Familial hypercholesterolemia

It is characterized by elevated LDL with normal VLDL levels due to a block in LDL degradation, resulting in increased serum cholesterol but normal TG levels. It is caused by the defects in the synthesis or processing of LDL receptor. Ischemic heart disease is greatly accelerated due to this.

Type II B - Familial combined [mixed] hyperlipidemia

It is characterized by both cholesterol and TGs having high amount in the blood. Type II B is similar to Type II A except that VLDL is also increased. It results in elevated

serum TG as well as cholesterol levels. This type is relatively common and is caused by overproduction of VLDL by the liver.

Hypolipoproteinemia

Familial hypobetalipoproteinemia: It is an inherited disorder probably due to an impairment in the synthesis of apoprotein B. This disorder is harmless, and the individuals have a healthy and long life.

2. Abetalipoproteinemia: This is a rare disorder due to a defect in the synthesis of apoprotein B. It is characterized by a total absence of β -lipoprotein (LDL) in plasma. Triacylglycerols are not found in plasma, but they accumulate in the liver and intestine. Serum cholesterol level is low [4].

Familial alpha-lipoprotein deficiency (Tangier disease)

The plasma HDL particles are almost absent. Due to this, the reverse transport of cholesterol is severely affected leading to the accumulation of cholesteryl esters in tissues. For example, point mutations of the *APOA1* gene may result in decreased HDL lipoprotein formation, and stability [1,4].

References

1. Das M., Wilson C.J., Mei X., Wales T.E., Engen J.R., Gursky O. Structural Stability and Local Dynamics in Disease-Causing Mutants of Human Apolipoprotein A-I: What Makes the Protein Amyloidogenic? *J. Mol. Biol.* 2016;428:449–462. doi:10.1016/j.jmb.-2015.10.029. [[PMC free article](#)] [[PubMed](#)] [[CrossRef](#)] [[Google Scholar](#)]
2. <https://www.ncbi.nlm.nih.gov/pmc/articles/PMC8393881/>
3. Kontush A., Lindahl M., Lhomme M., Calabresi L., Chapman M.J., Davidson W.S. Structure of HDL: Particle Subclasses and Molecular Components. *Handb. Exp. Pharmacol.* 2015;224:3–51. doi:10.1007/978-3-319-09665-0_1. [[PubMed](#)] [[CrossRef](#)]
4. U. Satyanarayana Biochemistry, 4th edition, 2013

Ռոման Զոն (II կուրս), ղեկ՝ Հասմիկ Վահրադյան, Շողիկ Հակոբյան - ԼԻՊՈՊՐՈՏԵԻՆՆԵՐ ԵՎ ԼԻՊՈՊՐՈՏԵԻՆ ՀԻՎԱՆԴՈՒԹՅՈՒՆՆԵՐ: Լիպոպրոտեին (a) (Lp(a)) հայտնաբերվել է ավելի քան 50 տարի առաջ, իսկ մեկ տասնամյակ անց այն ճանաչվել է որպես սրտի իշեմիկ հիվանդության ռիսկի գործոն: Այնուամենայնիվ, այն կարևորություն է ձեռք բերել միայն վերջին 10 տարիների ընթացքում, երբ հայտնվեցին դեղամիջոցներ, որոնք կարող են արդյունավետորեն նվազեցնել դրա մակարդակը: Lp(a)-ն ցածր խտության լիպոպրոտեին է (LDL), որի ավելացված ապոլիպոպրոտեին (a) կցվում է ապոլիպոպրոտեին B բաղադրիչին դիսուլֆիդային կապի միջոցով: Lp(a)-ի շրջանառվող մակարդակները հիմնականում գենետիկորեն որոշված են: Lp(a)-ն ունի բազմաթիվ գործառնություններ, որոնք

ներառում են պրոաթերոսկլերոտիկ, պրոթրոմբոտիկ և պրոթրոբոքային գործընթացներ: Այստեղ մենք վերանայում ենք վերջին տվյալները Lp(a)-ի դերի և սրտանոթային հիվանդություններով հիվանդների բուժման տարբերակների վերաբերյալ: լիպոպրոտեինի ինհիբիտորները, որոնք գործում են Lp(a)-ի ոչ սպեցիֆիկ նվազեցման միջոցով, միակ դեղամիջոցներն են, որոնք արդյունավետություն են ցուցաբերել կլինիկական հետազոտություններում՝ ապահովելով սրտանոթային հիվանդացության և մահացության նվազեցում: Այս ինհիբիտորների ազդեցությունը ոչ միայն զուտ Lp(a) նվազեցման, այլ նաև LDL խոլեստերինի նվազեցման միջոցով է:

Հիմնաբաներ՝ լիպոպրոտեին, աթերոսկլերոզ, պաթոֆիզիոլոգիա, բուժում:

Рохо Джон (II курс), рук. Асмик Ваградян, Шогик Акопян – ЛИПОПРОТЕИНЫ И ЛИПОПРОТЕИНОВЫЕ ЗАБОЛЕВАНИЯ. Липопротеин(а) (Lp(a)) был открыт более 50 лет назад, и десятилетие спустя он был признан фактором риска ишемической болезни сердца. Однако он приобрел значение только в последние 10 лет с появлением препаратов, которые могут эффективно снижать его уровень. Lp(a) — это липопротеин низкой плотности (ЛПНП) с добавленным аполипопротеином(а), прикрепленным к компоненту аполипопротеина В через дисульфидную связь. Циркулирующие уровни Lp(a) в основном определяются генетически. Lp(a) имеет много функций, которые включают проатеросклеротическую, протромботическую и провоспалительную роли. Здесь мы рассмотрим последние данные о роли Lp(a) в атеросклеротическом процессе и варианты лечения пациентов с сердечно-сосудистыми заболеваниями. В настоящее время ингибиторы «пропротеинконвертазы субтилизин/кексин типа 9» (PCSK9), действующие посредством неспецифического снижения Lp(a), являются единственными препаратами, показавшими эффективность в клинических испытаниях, для снижения сердечно-сосудистой заболеваемости и смертности. Эффекты ингибиторов PCSK9 проявляются не только через снижение Lp(a), но и через снижение холестерина ЛПНП.

Ключевые слова: липопротеин, атеросклероз, патофизиология, лечение

PATHOPHYSIOLOGY OF PARANEOPLASTIC SYNDROME

Dega Khyathi (II years GM), sv.Tigran Petrosyan

YHU, Medical Institute

Abstract. Paraneoplastic syndrome is a symptom that is the consequence of cancer in the body but not due to the local presence of cancer cells. Paraneoplastic syndrome is a group of rare disorders triggered by an abnormal immune response to a neoplasm. Unlike the direct effects of cancer such as tumor invasion or metastasis, PNS arise due to the immune system's response to tumor antigens that cross-react with normal tissues. These syndromes can affect various organ systems, including the nervous system, endocrine system, skin, and hematologic system, often leading to significant morbidity. Early recognition is crucial, as PNS may precede the diagnosis of cancer and prompt timely investigation and management. Treatment primarily focuses on addressing the underlying malignancy and modulating the immune response.

Keywords: Paraneoplastic syndrome, endocrine, neoplasm, tumor antigens, immune-mediated early recognition of cancer

Introduction

Paraneoplastic syndrome is a symptom that is the consequence of cancer in the body but not due to the local presence of cancer cells. Paraneoplastic syndromes (PNS) are a group of disorders that arise as a consequence of cancer but are not directly related to the physical effects of the primary or metastatic tumor. Instead, these syndromes are caused by the immune system's response to the presence of cancer cells, leading to an attack on normal tissues. PNS can affect various organ systems, manifesting in diverse clinical symptoms such as neurological, endocrine, dermatologic, and hematologic abnormalities. Recognizing PNS is critical because these syndromes can often be the first indication of an underlying malignancy, thereby enabling earlier diagnosis and treatment of the associated cancer. Effective management typically involves treating the underlying tumor and mitigating the autoimmune response [1].

These phenomena are mediated by humoral factors (by hormones or cytokines) excreted by tumor cells or by an immune response against the tumor. They appear in 10 % to 50 % of patients with cancer. Paraneoplastic syndrome is typically among middle-aged to older patients, and they most commonly present with cancers of the lung, breast, ovaries, or lymphatic system (a lymphoma).

What is the importance? This may be the earliest manifestation of an occult neoplasm [2.] They cause significant clinical problems and may even be lethal [3.] They may mimic metastatic disease and therefore confound treatment.

Pathophysiology

In classical PNSs, Abs is produced mostly against onconeural antigens located intracellularly (at the level of the nucleus, nucleolus, or cytoplasm of the neurons). This means that onconeural Abs have no direct access to their targets, and there is no evidence that they can inactivate or change the protein function and lead to cell death. Nevertheless, in the few neuropathological studies available on PNS patients, clear neuronal loss was documented, signifying that alternative mechanisms are responsible for the immune attack. In particular, the most likely pathogenesis appears to be T-cell-mediated. Accordingly, prominent infiltrates of cytotoxic T cells surrounding neurons were found in anti-Yo, Hu, and Ma2 cases [4, 5]. In addition, cytotoxic T cells were shown to express membranolytic enzymes such as perforin or granzyme B, and they were found in close apposition to neurons, providing clear clues on their active role as final effectors in killing neurons. Conversely, in a mouse model of PCD, pathological studies revealed neither immunoglobulin binding nor complement deposition on Purkinje cells, suggesting that humoral immune response does not play a major role. Pathological findings in PNSs may be confined to specific brain regions, correlating with neurological symptoms. For example, a selective loss of hypocretinergic neurons in the hypothalamus is the pathological correlate of anti-Ma2-associated narcolepsy-cataplexy, whereas CD8+ T lymphocyte infiltration and gliosis in the brainstem and descending spinal cord tract characterizes jaw dystonia and laryngospasm in anti-Ri PNS [6-8].

The clinical repercussions of the T-cell immunopathology of PNSs are resistance to immunotherapies aimed at removing Abs or Ab-producing cells; the need for a combined approach with early tumor treatment followed by more aggressive immunosuppression; and the gradual development of irreversible neuronal loss and brain atrophy in the affected regions in treatment-resistant cases. Although onconeural Abs do not have a pathogenic role in PNSs, they are excellent biomarkers, and they should direct the search for the underlying tumor, whose spectrum is different according to the detected auto-Ab [9].

The immunological mechanisms of PNSs are closely linked to those of anti-tumor immunity. In particular, cancer-derived antigens – including neoantigens resulting from mutations in the tumor genes encoding onconeural proteins – are released upon apoptosis from tumors under attack by innate immune cells. These peptides are then processed and presented by antigen presenting cells (APCs) to CD4+ helper T cells *via* major histocompatibility complex class II (MHC II), which in turn will activate antigen-specific B cells into Ab-producing plasma cells, leading to the appearance of onconeural Abs in serum (first) and in CSF (later); but also CD8+ cytotoxic T lymphocytes *via* MHC class I molecules, which will cause the neurological dysfunction [10, 11].

It should be considered that many tumors express onconeural proteins (e.g., constant expression of HuD by SCLC) but only a minority of patients harboring such cancers develop PNS. Moreover, 10–15% of patients with SCLC harbor low circulating anti-Hu Abs in the absence of neurological symptoms. Intriguingly, patients with PNS have a better prognosis than those with histologically identical tumors not linked to PNS. The latter observation is probably explained by the higher number of tumor-infiltrating lymphocytes and germinal centers in patients with PNS, which are known oncological prognostic factors.

The first event in the pathogenesis of PNSs, which leads to the immune tolerance break, is not well understood yet. However, several lines of evidence suggest that this is not related to a particular histological tumor type, but rather to a specific molecular signature of cancer cells. For instance, some recent studies have reported that tumor genetic alterations are the initial triggers. These abnormalities may result from somatic mutations in genes encoding for onconeural antigens: this is the case of somatic Yo-antigens (CDR2L and CDR2) mutations in ovarian tumor cells, which are present in two-thirds of patients with Yo-PCD; they may also result from gene amplification: for example, gains in CDR2, CDR2L, or both are detectable in 70% of the patients with Yo-PCD; and also protein overexpression: HER2 overexpression was reported in 96% of patients with breast cancer associated with Yo-PCD as compared with 15–25% in breast cancer unrelated to PCD. Other PNS with the same clinical presentation (PCD) and same cancer association (breast) but different Ab specificity (Ri) did not show HER2 overexpression, pinpointing that this pathway can be relevant for some, but not all, PNSs. Interestingly, a prominent transcriptomic overrepresentation of CD8⁺ and Treg cells was found in anti-Yo PCD related to ovary cancer, as compared with a cohort of patients with the same tumor type not associated with PCD. Additionally, an up-regulation of the autoimmune-regulator (AIRE) gene, responsible for the negative selection of self-recognizing T cells, was found in the same study, thus providing a clear link with the development of autoimmune diseases. Like PNSs, AEs and other neurological syndromes with Abs targeting neuronal surface and synaptic receptors can be triggered by cancer, although the frequency of this association is lower. Examples include the presence of SCLC in 66% of patients with anti-gamma aminobutyric acid B receptor (GABA_BR) limbic encephalitis, ovarian teratoma in 36% of patients with anti-N-methyl-D-aspartate receptor (NMDAR) encephalitis, and malignant thymoma in 15–20% of patients with anti-contactin-associated protein-like 2 (CASPR2)-syndromes. In these settings, some clues can suggest a higher risk of an underlying cancer. Older age, history of smoking, and presence of additional Abs [e.g., potassium channel tetramerization domain-containing (KCTD)16-Abs] suggest that anti-GABA_BR encephalitis is associated with cancer. The same applies

for the presence of distinctive clinical phenotypes (e.g., Morvan's syndrome, characterized by peripheral nerve hyperexcitability, autonomic instability, and encephalopathy) in anti-CASPR2 syndromes. Female sex, black ethnicity, and age between 12 and 45 years were associated with the presence of ovarian teratoma in patients with anti-NMDAR encephalitis. The study of ovarian teratomas in this setting is of significant interest as it provides a model of PNS in which Abs are directed towards synaptic antigens. As for patients with SCLC and associated HuD protein, the presence of a teratoma expressing NMDAR is not sufficient *per se* to induce an AE, suggesting the presence of other tumor-specificities in anti-NMDAR encephalitis patients. In particular, the expression of GluN1 (the subunit targeted by NMDAR-Abs) by a particular cell type within the teratoma (glial cell) seems to be involved in the outbreak of this AE [7]. Moreover, ovarian teratomas in patients with anti-NMDAR encephalitis contain more frequently a nervous tissue component, and the latter can demonstrate histological features of a brain neuroglial tumor (resembling oligodendroglioma, ganglioma, or malignant glioma). Importantly, teratomas linked to AE also demonstrate prominent infiltration by immune cells (T- and B-cells, and dendritic cells), sometimes organized in tertiary lymphoid structures (TLS). The latter are ectopic lymphoid organs that develop at sites of chronic inflammation and are important to provide a local source for Ab production [8,9,11].

Conclusion

Paraneoplastic syndrome is a symptom that is the consequence of cancer in the body but, not due to the local presence of cancer cells, this may be the earliest manifestation of an occult neoplasm. Paraneoplastic syndromes represent a complex interplay between malignancy and the immune system, manifesting in a wide array of clinical symptoms across various organ systems. These syndromes underscore the importance of considering systemic effects when diagnosing and treating cancer patients. Early recognition and diagnosis of paraneoplastic syndromes can significantly influence patient outcomes by facilitating prompt investigation and management of the underlying malignancy. Effective treatment strategies often require a multidisciplinary approach, addressing both the primary cancer and the resultant paraneoplastic manifestations. Continuous research and awareness are essential to improve diagnostic accuracy and therapeutic interventions, ultimately enhancing the quality of life for affected patients.

References

1. Vogrig A, Gigli GL, Segatti S, et al. Epidemiology of paraneoplastic neurological syndromes: a population-based study. *J Neurol*. Epub ahead of print 24 September 2019. [Crossref](#)

2. Graus F, Dalmau J. Paraneoplastic neurological syndromes in the era of immune-checkpoint inhibitors. *Nat Rev Clin Oncol*. Epub ahead of print 12 March 2019. [Crossref](#)
3. Honnorat J, Antoine JC. Paraneoplastic neurological syndromes. *Orphanet J Rare Dis* 2007; 2: 22. [Crossref](#). [PubMed](#).
4. Mathew RM, Vandenberghe R, Garcia-Merino A, et al. Orchiectomy for suspected microscopic tumor in patients with anti-Ma2-associated encephalitis. *Neurology* 2007; 68: 900–905. [Crossref](#). [PubMed](#). [ISI](#).
5. Wesley SF, Ferguson D. Autoimmune encephalitides and rapidly progressive dementias. *Semin Neurol* 2019; 39: 283–292. [Crossref](#). [PubMed](#).
6. Vogrig A, Joubert B, Maureille A, et al. Motor neuron involvement in anti-Ma2-associated paraneoplastic neurological syndrome. *J Neurol*. Epub ahead of print 29 November 2018. [Crossref](#)
7. Simard C, Vogrig A, Joubert B, et al. Clinical spectrum and diagnostic pitfalls of neurologic syndromes with Ri antibodies. *Neurol Neuroimmunol Neuroinflamm* 2020; 7: e699. [Crossref](#). [PubMed](#).
8. Vogrig A, Bernardini A, Gigli GL, et al. Stroke-like presentation of paraneoplastic cerebellar degeneration: a single-center experience and review of the literature. *Cerebellum* 2019; 18: 976–982. [Crossref](#). [PubMed](#).
9. Darnell RB, Posner JB. Paraneoplastic syndromes involving the nervous system. *N Engl J Med* 2003; 349: 1543–1554. [Crossref](#). [PubMed](#). [ISI](#).
10. Giometto B, Grisold W, Vitaliani R, et al. Paraneoplastic neurologic syndrome in the PNS Euronetwork database: a European study from 20 centers. *Arch Neurol* 2010; 67: 330–335. [Crossref](#). [PubMed](#).
11. Chan AM, Baehring JM. Paraneoplastic neurological syndromes: a single institution 10-year case series. *J Neurooncol* 2019; 141: 431–439. [Crossref](#). [PubMed](#).

Դեգա Կյատի (II курс), рук. Тигран Петросян - ПАТОФИЗИОЛОГИЯ ПАРАНЕОПЛАСТИЧЕСКОГО СИНДРОМА. Паранеопластический синдром — это симптом, который является следствием рака в организме, но не из-за локального присутствия раковых клеток. Это группа редких расстройств, вызванных аномальным иммунным ответом на новообразование. В отличие от прямых эффектов рака, таких как инвазия опухоли или метастазирование, ПНС возникает из-за реакции иммунной системы на опухолевые антигены, которые перекрестно реагируют с нормальными тканями. Эти синдромы могут поражать различные системы организма, включая нервную систему, эндокринную систему, кожу и гематологическую систему, что часто приводит к значительной заболеваемости. Раннее распознавание имеет реша-

ющее значение, поскольку ПНС может предшествовать диагностике рака и способствовать своевременному обследованию и лечению. Лечение в первую очередь направлено на устранение основного новообразования и модуляцию иммунного ответа.

Ключевые слова: паранеопластический синдром, эндокринный, новообразование, опухолевые антигены, иммуноопосредованное раннее распознавание рака.

Դեզա խյաթի (II կուրս), ղեկ՝ Տիգրան Պետրոսյան - ՊԱՐԱՆԵՈՂԼԱՍՏԻԿ ՀԱՄԱԽՏԱՆԻՇԻ ՊԱԹՈՖԻԶԻՈԼՈԳԻԱՆ: Պարանեոպլաստիկ համախտանիշը ախտաբանություն է, որն օրգանիզմում քաղցկեղի հետևանք է, բայց ոչ քաղցկեղային բջիջների տեղային առկայության: Այս համախտանիշը հազվագյուտ խանգարումների խումբ է, որը առաջանում են նորագոյացությունների նկատմամբ ոչ նորմալ իմունային պատասխանից: Ի տարբերություն քաղցկեղի ուղղակի ազդեցությունների, ինչպիսիք են ուռուցքի ներխուժումը կամ մետաստազը, ՊՆՍ-ն առաջանում է ուռուցքային անտիգեններին իմունային համակարգի արձագանքի շնորհիվ, որոնք փոխազդում են նորմալ հյուսվածքների հետ: Այս սինդրոմները կարող են ազդել տարբեր օրգանների համակարգերի վրա, ներառյալ նյարդային համակարգը, էնդոկրին համակարգը, մաշկը և արյունաբանական համակարգը, ինչը հաճախ հանգեցնում է զգալի հիվանդացության: Վաղ ճանաչումը շատ կարևոր է, քանի որ ՊՆՍ -ը կարող է նախորդել քաղցկեղի ախտորոշմանը և նպաստել վաղաժամ ախտորոշմանը և կառավարմանը: Բուժումը հիմնականում կենտրոնանում է հիմքում ընկած չարորակ ուռուցքի վերացման և իմունային պատասխանի կարգավորման վրա:

Հիմնաբառեր՝ պարանեոպլաստիկ համախտանիշ, էնդոկրին, նորագոյացություն, ուռուցքային անտիգեններ, իմունային միջնորդավորված քաղցկեղի վաղ ախտորոշում

ՄԱՆԿԱՎԱՐԾՈՒԹՅՈՒՆ, ՀՈԳՈՐԱՆՈՒԹՅՈՒՆ

ԾՆՈՂՆԵՐԻ ՓՈԽՀԱՐԲԵՐՈՒԹՅՈՒՆՆԵՐԻ ԱԶԴԵՑՈՒԹՅՈՒՆԸ
ԵՐԵՒԱՅԻ ԱՆՁԻ ՆԵՐԴԱՇՆԱԿ ԶԱՐԳԱՑՄԱՆ ԳՈՐԾՈՒՄ

Սոնա Անտոնյան

ԵՀՀ «Ռուսին» ակադեմիա, 2-րդ հոգեք.

Հոգևածում քննարկվել է ծնող-երեխա փոխհարաբերություն, ընտանիքի հայեցակարգ, ընտանեկան դաստիարակություն, երեխայի անձնային զարգացում հարցերը: Կատարվել է, հետազոտություն, որի միջոցով պարզվել է երեխաների անձնային առանձնահատկությունները, հոգեվիճակը, վարքի դրսևորումները:

Հիմնաբաներ. Ծնող երեխա փոխհարաբերություն, ընտանիք հայեցակարգ, երեխայի անձնային զարգացում, ընտանեկան դաստիարակություն:

Թեմայի արդիականությունը: Ընտանիքը մարդու դաստիարակության հիմնական ինստիտուտն է, ծնողյան պահից երեխան հայտնվում է ընտանիքում, որտեղ նա կայանում է որպես հասուն անձնավորություն:

Ընտանիքում միջանձնային հարաբերությունների ուսումնասիրությունը բոլոր ժամանակներում եղել է արդիական, այսօր այն էլ ավելի այժմեական է, քանի որ դրանց ազդեցությունը շատ մեծ է երեխաների անհատականության և վարքի ձևավորման վրա: Երեխայի հուզական հավասարակշռության հոգեկան առողջության համար շատ կարևոր գործոն է ընտանեկան միջավայրի փոխհարաբերությունների կայունությունը:

Մեծ նշանակություն ունի ընտանիքում կրթելու գործընթացը և դաստիարակչական գործընթացը, որոնց բացակայությունը բերում է սոցիալականացման գործընթացի լուրջ խաթարումների: Ծնողյան առաջին օրվանից երեխան սերտ հարաբերությունների մեջ է մտնում ծնողների, հատկապես մոր հետ, շատ կարևոր է տալ բավականաչափ ուշադրություն, սեր և ջերմություն, այս հարաբերությունները անչափ կարևոր դեր են խաղում երեխայի կյանքում: Դրանք ապահովում են վարքի առաջին օրինաչափությունները, հաստատում վարքի նորմերը:

Այս աշխատանքի հիմնական **նպատակն է** փորձարարական հետազոտության միջոցով ուսումնասիրել ընտանիքի և ընտանեկան փոխհարաբերությունների ազդեցությունը երեխայի անձի զարգացման և ձևավորման վրա:

Այս նպատակին հասնելու համար առաջադրվել են հետևյալ **խնդիրները՝**

1) ընտանիք հայեցակարգի ուսումնասիրում

2) ընտանեկան դաստիարակության և փոխհարաբերությունների ձևերի բացահայտում

3) Երեխայի անձի վրա ընտանեկան փոխհարաբերությունների ազդեցության փորձարարական ուսումնասիրում:

Ուսումնասիրության **առարկան է** ընտանեկան փոխհարաբերությունների ազդեցությունը երեխայի անձի զարգացման վրա:

Ուսումնասիրության **օբյեկտն է** երեխայի անձնային զարգացումը:

Ընտանիքը փոքր սոցիալական խումբ է և լավագույն կրթական միջավայրն է երեխայի համար: Սակայն որոշ գործոններ՝ կապված ընտանիքի կազմի, նրա ներքին հարաբերությունների վիճակի կամ ծնողների դաստիարակչական ոչ ճիշտ դիրքորոշման հետ (գերխնամքի կամ անտեսման) կարող են հանգեցնել ընտանիքի դաստիարակչական և կրթական կարողությունների նվազմանը:

Ընտանեկան խնդիրների, տարիքային ճգնաժամերի հաղթահարման համար, համագործակցություն, զգացմունքային ազնվություն, վստահության, փոխըմբռնման, սիրո մթնոլորտ ստեղծելու համար հոգեբանները ծնողներին խորհուրդ են տալիս.

1) օգտագործել ընտանեկան խնդիրների և ձեռքբերումների համատեղ ընտանեկան քննարկումները.

2) երեխային իր խնդիրների մասին հարցնելը (բացատրությունների և հայտարարությունների փոխարեն), դա նպաստում է քննադատողական մտածողության զարգացմանը, հմտությունների զարգացմանը:

3) Երեխաներին հարցեր տալը միայն այն դեպքում, երբ իրական հետաքրքրումն է կա երեխայի կարծիքների և զգացմունքների նկատմամբ:

4) Հարցերը չպետք է տրվեն որպես «թակարդներ», եթե ծնողը նախապես գիտի պատասխանը:

5) Երեխային քննադատելիս ավելի լավ է օգտագործել հետևյալ արտահայտությունները. «Ես նկատեցի, որ դու ատամներդ չես լվանում: Արի դա անենք հիմա»:

6) Երեխաներին հնարավորություն տալ ընտրել առնվազն երկու ընդունելի տարբերակներից: Երեխաների մեծանալուն պես այլընտրանքների թիվը պետք է ավելանա:

7) Ոչ թե ստիպել կամ պատժել, այլ կրթել՝ թույլ տալով երեխաներին զգալ իրենց արարքների բնական կամ տրամաբանական հետևանքները: Բնական հետևանքները պարզ են. եթե երեխան կանգնում է անձրևի տակ, նա թրջվում է. Տրամաբանական հետևանքները պահանջում են ծնողների միջամտությունը. եթե երեխան կեղտոտ հագուստը չի դնում լվացքի զամբյուղի մեջ, ծնողը ոչինչ չի ասում, բայց նաև չի լվանում այդ հագուստը:

8) Կիրառել վարքագծի շտկման ոչ պատժիչ մեթոդներ: Մի տարիքային փուլից մյուսին անցումն ուղեկցվում է ճգնաժամով, որը միշտ չէ, որ սահուն է ընթանում:

Ճգնաժամը կարող է լարվածություն առաջացնել հարաբերություններում՝ հատկապես երեք տարեկանում և դեռահասության տարիքում:

Ծնողների և փոքրիկի միջև հարաբերությունները կառուցվում է որոշակի սկզբունքով, որը գալիս է ծնողերից: Հոգաբանները տարբերում են ընտանեկան հարաբերությունների ավտորիտար, դեմոկրատական և ավտորիտատիվ տեսակները:

1. Ծնողները, ովքեր հակված են ավտորիտար դաստիարակչական մեթոդին, սովորաբար ջղային են, դժգոհ, իշխող, կոպիտ, սահմանափակ են արտահայտում իրենց հույզերը: Նման ծնողի համար երեխային գրկելը, համբուրելը, գովասանքի խոսքեր ասելը ճոխություն է և անընդունելի:

2. Դեմոկրատական ոճը հանդուրժողական է: Նման ծնողները ջերմ են և հուզական, բայց շատ սահմանափակ հսկողությամբ, քիչ են մասնակցում երեխայի կյանքին և հեշտությամբ տեղի տալիս երեխայի քմահաճույքներին: Այս ծնողը շահագրգռված է, որ երեխայի հետ չհակադրվի և չվիճաբանի:

3. Ավտորիտատիվ ոճում ծնողները լինում են ջերմ, հանգիստ, չափավոր են հսկողության մեջ, քաջալերում են երեխային, հաճախ են զրուցում նրա հետ և կողմնակից են երեխայի անկախությանը: Այս ծնողները հակված են դրական ծնող-երեխա հարաբերություններ ստեղծելուն, նրանց հարաբերություններում իշխում է փոխադարձ հարգանքը:

Ծնող-երեխա հարաբերությունները, որպես հոգեկանի զարգացման և երեխայի սոցիալիզացման կարևորագույն պատճառ, կարելի է բնութագրել հետևյալ պարամետրերով.

- Հուզական կապ - երեխային հուզականորեն ընդունելը, «ծնողական սերը», երեխայի կապվածությունը և հուզական հարաբերությունները ծնողների նկատմամբ: Ծնող երեխա հարաբերությունները համեմատած այլ միջանձնային հարաբերությունների հետ առանձնանում են երկու կողմերի համար կարևորությամբ:

- Ծնող-երեխա հարաբերություններում ծնողների և երեխաների ներգրավվածության աստիճանը:

- Երեխայի պահանջմունքի բավարարումը, ծնողների ուշադրությունը և հոգատարությունը երեխայի նկատմամբ

- Երեխայի հետ շփման ոճը և փոխգործակցությունը նրա հետ, ծնողական լիդերության առաջացման յուրահատկությունները:

- Խնդիրների և կոնֆլիկտային իրավիճակների լուծման եղանակները. օգնությունը երեխայի ինքնուրույնությանը

- Սոցիալական հսկողություն - պահանջները և արգելքները, նրանց պարունակությունը և որակը, հսկողության եղանակը- ներումը և ամրապնդումը, ծնողական մոնիտորիգ

• Ընտանեկան դաստիարակության կայունության, հետևողականության աստիճանը: [4, 13-15]

Հետազոտություն

Հետազոտության նպատակն է՝ Ուսումնասիրել, թե ինչպես են ծնողների փոխհարաբերությունները ազդում երեխայի անձի ներդաշնակ զարգացմանը:

Հետազոտության մեթոդները՝ հետազոտությունը իրականացնելու համար օգտագործվել է Մ. Պանֆիլովայի «Կակտուս» պրոյեկտիվ թեստը:

Զրույցի մեթոդ - Հոգեբանական զրույցն ինտերակտիվ, նպատակաուղղված հաղորդակցում է, որն ուղղված է հոգեկան որևէ երևույթի ընթացքի, հուզական, կամային երանգավորման, վարքի դրդապատճառների, անձնային հատկությունների, բնավորության գծերի, մարդկանց և մշակույթների նկատմամբ վերաբերմունքի խորքային դրսևորումների բացահայտմանը:

Զրույցի նպատակը զրուցակցի հետ մտերմիկ միջավայրի ստեղծման միջոցով իմացական, հուզական կապի ստեղծումը, լարվածության հաղթահարումը, ինֆորմացիայի անբռնազբոս փոխանակումն է:

Թեստի մեթոդ - Թեստն անգլերեն բառ է, որը նշանակում է փորձ, ստուգում: Թեստերը համեմատաբար կարճ հանձնարարությունների շարքեր են, որոնց նպատակն է բացահայտել անհատական, իմացական, անձնային, սեռային, մասնագիտական և այլ հատկությունների արտահայտվածության չափը:

Հետազոտության արդյունքներն ու քննարկումը

Հետազոտությունը իրականացվել է երեխաների հետ: Դրա նպատակն է պարզել թե ինչ ազդեցություն կարող է ունենալ ծնողների հարաբերությունները երեխայի անձի նկատմամբ: Հետազոտությունը իրականացվել է, Երևանի տարբեր դպրոցներում:

Հետազոտության ընթացքում երեխաների հետ անցկացվել է Մ. Պանֆիլովայի «Կակտուս» պրոյեկտիվ թեստը թույլ է տալիս պարզել երեխայի անձնային առանձնահատկությունները, հոգեվիճակները, վարքի դրսևորումները: Երեխաների համար կատարված հետազոտության ընթացքում ըստ Կակտուս մեթոդիկայի նկարների վերլուծության արդյունքների, որի հիմքը կազմում են նկարներում ուրվագծերի մզեցումը, գույների ընտրությունը, թղթի վրա նկարների տեղակայումը, փշերի առկայությունը, կարող է ասել, որ երեխաներից շատերի մոտ կա պագնապայնություն, ոչ ադեկվատ ինքնագնահատական, ագրեսիվություն: Ըստ մեր կատարած հետազոտության տվյալների երեխաներից 25%-ը (5 երեխա) ունի ադեկվատ ինքնագնահատականի ցածր մակարդակ, 25%-ը (5 երեխա) ունի ադեկվատ ինքնագնահատականի բարձր մակարդակ, իսկ 50%-ը (10 երեխա) ունի ագրեսիվություն:

Եզրակացություն

Ելնելով մասնագիտական գրականության հիմնական տեսական մոտեցումներից կարելի է գալ հետևյալ եզրակացություններին՝

1) Ընտանիքի կարևորագույն գործառույթներից մեկը նրա բոլոր անդամների անհատականության զարգացման համար պայմանների ստեղծումն է:

2) Ընտանեկան դաստիարակության ոճը և ընտանիքում ընդունված արժեքները մեծ նշանակություն ունեն երեխայի ինքնագնահատականի զարգացման գործում:

3) Երեխայի վարքագծի վրա շատ մեծ ազդեցություն է գործում ծնողական վերաբերմունքը հենց երեխայի նկատմամբ:

4) Անտեսված և մերժված երեխան իրեն զգում է ավելորդ, չսիրված, երկրորդ պլան մղված ընտանիքում: Նման երեխաները երբեմն պայքարում են ընտանիքում իրենց դիրքի համար կամ փորձում են վատ վարքի միջոցով գրավել ծնողի ուշադրությունը:

5) Երեխայի անձի ձևավորման վրա նույնքան բացասական ազդեցություն է գործում ծնողների կողմից գերխնամքը, չափազանց պաշտպանված երեխաները հաճախ ցուցադրական վարք են ունենում, նրանք իրենց վրա են կենտրոնացնում շրջապատի ուշադրությունը: Այս երեխաների կարիքները գերակշռում են ընտանիքի մյուս անդամների կարիքներին: Այս դիրքը հաճախ ընդունում է միակ երեխան կամ ամենափոքրը կամ էլ հիվանդության հակված երեխաներից մեկը:

6) Ընտանիքում բացասական ծնողավարման և ավտորիտարիզմի հետևանքով երեխան մեծանում է անվստահ, կաշկանդված, ոչ համարձակ, սոցիալապես մեկուսացած, չհաղորդակցվող:

7) Ընտանեկան ճգնաժամերը, կոնֆլիկտներն ու ամուսնալուծությունները նույնպես խորը և ավերիչ ազդեցություն են գործում երեխայի զարգացման վրա:

8) Ծնողավարման դասընթացների իրականացումը, ծնողների տեղեկացվածության մակարդակի բարձրացումը, առողջ ընտանեկան հարաբերությունների խրախուսումը դրական ազդեցություն կարող են ունենալ առողջ ընտանեկան փոխհարաբերությունների ստեղծման և դրական ծնողավարում իրականացնելու վրա:

Գրականության ցանկ

1. Ս. Ա. Սեդրակյան, Ընտանիքի հոգեբանություն, Երևան 2014թ.
2. Ա. Նալչաջյան, Սոցիալական հոգեբանություն, Երևան 2004թ.
3. Պետրովսկի Ա. Վ. <<Տարիքային և մանկավարժական հոգեբանություն>>, Երևան 1974թ.
4. Է.Գ.Էյդեմիլլեր, Վ.Յուստիցկիս, Ընտանիքի հոգեբանություն և հոգեթերապիա, 2002թ.

5. Ս.Ա. Սեդրակյան, «Դերերի տեսությունը և ընտանիքի հոգեբանության խնդիրներին դերային մոտեցման էությունը», 2012թ.
6. Վ.Ի. Զաքեպին, «Ընտանիքի հոգեբանություն», 2003թ.
7. Лысова А.В. Психология семьи, 2003
8. Силяева Е. Г. <Психология семейных отношений с основами семейного консультирования >, М., 2002. , 320 с.
9. Мухина В. С., Психология, 1975

В данной статье рассмотрены отношения родитель-ребенок, концепция семьи, семейное воспитание, личностное развитие ребенка. В ходе исследования был проведен эксперимент, посредством которого были выяснены личностные особенности детей, психическое состояние, поведенческие проявления.

Ключевые слова: Отношения родитель-ребенок, концепция семьи, личностное развитие ребенка, семейное воспитание.

This article discusses the parent-child relationship, family concept, upbringing, and children's personal development. During the courses of the study, our research was carried out, and we found out the children's personal characteristics, mental state, and behavioral manifestations.

Keywords: Parent-child relationship, family concept, child personal development, family education

ԱՆՔԱՐԵՆԱԿԱՆ ԸՆՏԱՆԻՔՈՒՄ ԶԱՐԳԱՅՈՂ ԵՐԵՒԱՆԵՐԻ
ՀՈԳԵՐԱՆԱԿԱՆ ԽՆԴԻՐՆԵՐԻ ՎԱՂ ԱԽՏՈՐՈՇՄԱՆ ԱՆՀՐԱԺԵՇՏՈՒԹՅՈՒՆԸ

Տեր-Ստեփանյան Ինա

ԵՀՀ «Ռուսլին» ակադեմիա, 2-րդ հոգեբ.

Ամփոփագիր. Ինքնակրթական ծրագրերի և անբարենպաստ ընտանիքները, նրանց տեսակները, դրանց առաջացման պատճառները, ընտանեկան բռնությունները: Բացահայտվել են այսպիսի ընտանիքներում զարգացող երեխաների հոգեբանական խնդիրներն ու դրանց դրսևորումները, ինչպես նաև դեռահասության ժամանակ արտահայտվող խնդիրները:

Ուսումնասիրությունների ընթացքում կատարվել է նաև հետազոտական աշխատանք, որի միջոցով պարզվել է երեխաների և ծնողների փոխհարաբերություններում գերակշռող ագրեսիվության առկայությունը:

Հիմնաբաներ. Անառողջ ընտանիք, անբարենպաստ ընտանիք, ընտանեկան բռնություն, ապագործառույթային դրդապատճառներ, հոգեկան և ֆիզիկական զարգացում, հոգեբանական խնդիրների վաղ ախտորոշման անհրաժեշտություն:

Միշտ էլ եղել են անբարենպաստ ընտանիքներին վերաբերվող քննարկումները, սակայն վերջին ժամանակահատվածում սրա մասին ավելի բուռն քննարկումների աճ է նկատվում և հենց այս պատճառով էլ կարող են ասել, որ թեման բավականին արդիական է:

Նյութն ունի հստակ նպատակ՝ ուսումնասիրել «անբարենպաստ ընտանիք» հասկացության նշանակությունը, տալ նրա առաջացման դրդապատճառները, բացահայտել նման ընտանիքներում զարգացող երեխաների հոգեբանական առանձնահատկությունները, բացահայտել այն երեխաների հոգեվիճակը զարգացման ընթացքում, ովքեր տուժվել են ընտանեկան բռնություններից, տալ այսպիսի ընտանիքների տիպոլոգիան, մեկնաբանելով այդ տիպերից յուրաքանչյուրը: Եվ ինչպես արդեն հասկանալի դարձավ ուսումնասիրման օբյեկտ են հանդիսանում՝ երեխաները:

Յուրաքանչյուր զարգացող երեխայի համար «անբարենպաստ ընտանիք» կամ «անառողջ ընտանիք» համարվում է ոչ նորմալ միջավայր, որի արդյունքում տուժվում է հենց երեխայի առաջինը՝ հոգեկան ներաշխարհը, ինչն էլ հետագայում կարող է հանգեցնել ֆիզիոլոգիական խանգարումների: Ընտանիքի անառողջ լինելը կարող է բխել տարբեր դրդապատճառներից, ՕՐԻՆԱԿ՝ «միջսերնդային դաշինքների» բացակայությունից, երբ ծնողների՝ ամուսինների միջև ինչ որ կոնֆլիկտ, անհամաձայնություն կամ կռիվ է առաջանում, նրանցից յուրաքանչյուրը ձգտում է իր կողմը քաշել երեխային կամ երեխաներին, ստեղծելով ենթախումբ կամ այսպես ասած դաշինք, ինչի արդյունքում էլ ստեղծվում է անվերջ պայքար մեկը մյուսի դեմ:

Մ. Միդն անառողջ էր համարում հենց այն ընտանիքները, որոնք ունեն այս առանձնահատկությունները՝

1. Երբ տիրապետող դիրքը պատկանում է կնոջը մինչդեռ տղամարդը (ամուսինն ու երեխաների հայրը) գտնվում է՝ իր ենթակայի դիրքում կամ էլ պարզապես բացակայում է:

2. Երբ տղամարդը պատասխանատվություն չի կրում ընտանիքի վիճակի համար և ամբողջ պատասխանատվությունն իր վրա է վերցնում ավտոմատ կերպով կինը:

3. Երբ նման ընտանիքներում հիմնական պահանջմունքները չեն բավարարվում:

Նման ընտանիքներ կազմավորվում են, երբ առկա են մի շարք ապագործառույթային դրդապատճառներ, որոնցից են՝

- Ծնողների ընտանիքից հեռանալու ցանկությունը,
- Ավանդույթներին առանց քննադատություններին վերաբերվելը,
- Ամուսնանալու պարտավորվածությունը,
- Վրեժ լուծելու ցանկությունը,
- Հասարակության մեջ որոշակի դիրք գրավելու ցանկությունը,
- Մենակության, մենակ մնալու տագնապը [1]

Ընտանեկան բռնությունները համարվում են՝ «անբարենպաստ կամ անառողջ ընտանիքների» մի մասնիկ, ինչն ունի ցավոք բավականին լայն տարածում մեր օրերում: Պետք է նշել, որ այս երևույթը բավականին վատ ազդեցություն և մեծ հետք է թողնում երեխաների վրա, քանի որ նրանք ամենաանպաշտպանն ու խոցելին են, բացի այդ այն ազդում է՝ ամբողջ ընտանիքի վրա: Առհասարակ ընտանեկան բռնությունն իր մեջ ներառում է՝ ֆիզիկական, խոսքային, հուզական, տնտեսական և իհարկե սեռական բռնությունների տեսակները: Հիմնականում երեխաները այսպիսի իրավիճակներում տուժում են հոր կողմից, սակայն պետք է նշել, որ տարածված են նաև բռնությունները ուղղված մորը: Հասկանալի է, որ երեխայի հանդեպ կիրառած բռնությունն անընդունելի է, սակայն լինում են դեպքեր, երբ բռնությունը ուղղված չի լինում երեխայի դեմ այլ հակառակը ուղղված է՝ մոր դեմ, բայց միևնույնն է այս դեպքում ևս տուժվում է երեխան, քանի որ սա հավասարազոր է երեխայի հանդեպ բռնությանը, առավել կոնկրետ տուժվում է երեխայի հոգեբանությունը:

Մոտ 3մլն. երեխա տարեկան ականատես է լինում ընտանեկան բռնության:[2.] ՀՀ-ում 2023թվականին ընտանիքում բռնություն արձանագրած դեպքերն աճել են՝ 151-ով, այսինքն 42տոկոսով, եթե 2022թվականին արձանագրել էին՝ 357 դեպք, ապա 2023թվականին՝ 508դեպք:[4.]

Նման ընտանիքում զարգացող երեխաների վրա մեծ ազդեցություն կարող է առաջանալ, որը կանդրադառնա երեխայի՝ մտքի, հոգեկանի, հուզական վիճակների, ինչպես նաև կյանքի մասին պատկերացումների, հարաբերությունների կառուցման վրա: Շատ ծնողներ լինելով սթրեսսային և ծանր իրավիճակներում,

անգամ չեն էլ մտածում թե այս ամենն ինչ անդրադարձ կարող է ունենալ երեխայի վրա և թե ինչ ապրումներ ունի երեխան:

Այն ընտանիքներում, որտեղ առկա է բռնությունը տուժվում է երեխայի հոգեկան և ֆիզիկական զարգացմը: Սովորաբար այսպիսի ընտանիքներում զարգացող երեխաները լինում են՝ ագրեսիվ, դյուրագրգիռ, ունենում են՝ բարձր տագնապայնություն, ցածր ինքնագնահատական, թույլ ինքնակարգավորում, շփման և կոնտակտի դուրս գալու հետ կապված դժվարություններ, վախեր և հատկապես՝ վախ մթնոլորտից, մենակ մնալուց, մորը կորցնելու վախ և այլն: Նրանք ունենում են նաև առողջական խնդիրներ, ինպիսիք են՝ գիշերամիզությունը, անքնությունը, ցածր իմունիտետը և այլն:

Կան մի շարք դրսևորումներ, որոնք հատկանշական են այս երեխաներին, դրանք են՝

- Ագրեսիվություն,
- Զարգացման հապաղում,
- Հիպերակտիվություն,
- Ուսման խնդիրներ,
- Բռնություն քույրերի և եղբայրների նկատմամբ, հատկապես աղջիկների նկատմամբ տղաները կամ մեծ երեխաները՝ փոքրերի,
- Կամակորություններ և հակառակվելու ձգտում, հատկապես ուղղված մոր հանդեպ,
- Շատակերություն կամ էլ հակառակը՝ ախորժակի բացակայություն,
- Քնի խանգարումներ՝ անքնություններ, սարսափ երազներ կամ էլ ընդհատվող քուն,
- Մորը, քրոջը կամ էլ եղբորը պաշտպանելու գործողություններ,
- Բռնարարի պես ուժ ունենալու ձգտում, նույնականացում բռնարարի հետ, բռնարարի վարքի կրկնօրինակման փորձ:

Դեռահասության շրջանում այս դրսևորումները փոխվում են, վերածվելով ավելի բացասական երևույթների, ինչպիսիք են՝

- Ալկոհոլի կամ թմրադեղերի օգտագործում,
- Վատ շրջապատ,
- Բռնություն մոր նկատմամբ, բռնարարի վարքի կրկնօրինակում,
- Մորը պաշտպանելու փորձեր:
- Անապահովվածության զգացում, ինչպես նաև անհանգստություն հարազատների համար: [2.]

Անբարենպաստ ընտանիքի տիպոլոգիան.

1) *Պայմանական բարենպաստ կամ պոտենցիալ անբարենպաստ ընտանիքներ* - այն ամենն ինչը ծնողն անում է իր երեխայի համար պետք է այնպես անի, որ զարգանա երեխայի անհատականությունը, այլ ոչ թե գործողության կատարումն ունենա սեփական շահերը բավարարելու բնույթ: Այս ընտանիքը բարենպաստ է

նյութական և կուլտուր-կրթական տեսակետներից, սակայն անբարենպաստ է՝ բարոյական և դաստիարակական առումով:

2) *Պաշտպանական, <<սառը>> հարաբերություններով ընտանիքներ* - այս ընտանիքներում ծնողների փոխհարաբերությունները կրում են երկակի բնույթ: Սովորաբար ծնողները ցուցաբերում են միմյանց նկատմամբ միայն խիստ և պաշտոնական, ոչ ջերմ և սառը վերաբերմունք, միևնույն ժամանակ, այս ամենը ուղեկցվում է՝ կեղծ հարգանքով, նրանք ցույց են տալիս միմյանց «հարգալից» և «հավատարիմ» լինելը:

3) *Կոնֆլիկտային և քրեածին հարաբերություններով ընտանիքներ* - այս ընտանիքներում ծնողները լինում են մեկը մյուսի հանդեպ և առհասարակ ընտանիքի անդամների հանդեպ ևս ջերմ, հոգատար, բարեհամբույր, բայց որոշ ժամանակ անց հանկարծակիորեն բռնկվում են, որն առաջնորդվում է՝ անբարո խոսքերով, բռնությունով և այլն, ինչն էլ ազդում է ամբողջ ընտանիքի վրա: Սա հնարավոր է ավարտվի բաժանումով, հետո նորից վերսկսվի սիրո խոստովանություններով:

4) *Քրեածին հոգեբանական մթնոլորտով և հարաբերություններով ընտանիքներ* - այս ընտանիքների անդամները՝ անբարո են, ունեն հասարակայնորեն պատժելի վարքագիծ, թմրամոլներ և հանցագործներ են: Սովորաբար այս ընտանիքներում զարգացող երեխաների մոտ, որպես ընտանիքի <<իդեալական>> մոդել կարող է տպավորվել իրենց ընտանիքը, որը նրանց հետագայում կխանգարի ընտանիք կազմելիս:

5) *Սոցիալապես ոչ լիարժեք ընտանիքներ* - այս ընտանիքներում ծնողները կարող են լինել՝ անգրագետ, ծեր, հիվանդ կամ կարող են՝ սոցիալապես անկարող լինել երեխային մեծացնելու հարցում, չկարողանալով բավարարել երեխայի պահանջմունքները: Հնարավոր է նաև, որ ծնողները կամ մի ծնողը բացակայեն ընտանիքում [3]:

Անբարենպաստ ընտանիքում զարգացող երեխաների հոգեբանական խնդիրների հետազոտություն.

Ախտորոշիչ նպատակով կիրառվել է «բազմագույն ծաղիկ» մեթոդիկան՝ երեխայի և ընտանիքի անդամների փոխազդեցության ախտորոշման նպատակով:

Օգտագործվող նյութերն են՝ կարմիր, կանաչ, կապույտ, դեղին, մանուշակագույն, մոխրագույն, շագանակագույն և սև թերթիկներ ունեցող ծաղիկ, մեջտեղում էլ՝ սպիտակ շրջան:

Մեթոդիկայում կիրառվում է՝ զրույցի մեթոդը:

Հրահանգ.

1) <<Ընտրիր այն թերթիկը, որը քեզ ամենից շատը դուր եկավ>>:

2) <<Ընտրիր այն թերթիկը, որը նմանեցնում ես՝ մայրիկիդ, հայրիկիդ, քույրիկիդ, եղբորդ, տատիկիդ, պապիկիդ, ...>>:

Արդյունքների վերլուծություն

Դեղին «միասին, իրար մոտ» - երեխայի համար չափազանց կարևոր անձնավորություն, ով երեխայի սիրված և բավարարված լինելու ցանկությունը բավարարում է: Երեխան ունի տվյալ անձից հուզական կախվածություն, ով իր համար հանդես է գալիս որպես հեղինակություն:

Կապույտ - «մոտ, բայց ոչ միշտ միասին» - նանց միջև կան համատեղ խաղեր և հետաքրքրություններ:

Կանաչ - հույս երեխայի պաշտպանված լինելու պահանջմունքը բավարարող մարդն է:

Կարմիր - «ակտիվ փոխներգործություն» - սա հանդիսանում է ուրախ և ակտիվ մարդ երեխայի կյանքում, սակայն ոչ այդքան կայուն հարաբերությունների մեջ է երեխայի հետ:

Սև - ագրեսիվ է երեխայի հանդեպ, հնարավոր է նաև, որ այս մարդը կիրառում է կամ էլ կիրառել է ֆիզիկական բռնություն երեխայի հանդեպ: Երեխան այս մարդու հետ ունի կոնֆլիկտ:

Մոխրագույն - այս մարդու հետ չկա որևէ հուզական կապ և այս մարդը հաճախ քննադատում է երեխային, ավելի շատ մտածում իր մասին:

Շագանակագույն - չար և պահանջկոտ անձնավորություն է, ով հաճախ երեխային անարդարացիորեն պատժում է նրան:

Մանուշակագույն - երեխան կարծես թե անտեսում է այս մարդուն: Սա հանդիսանում է ընտանիքի այն անդամը, ով չի խառնվում ընտանիքի հարցերին և երեխայի համար էլ հեղինակություն չի:

Հետազոտությունը կատարվել է՝ Երևանի № 161 հիմնական դպրոցում, 9 տարեկան 10 երեխաների հետ: Այս երեխաների 100%-ից՝ հոր հետ փոխհարաբերությունների միջև հոր կողմից ագրեսիվություն նկատվել է 20%-ի մոտ: Մոր հետ փոխհարաբերությունների միջև ագրեսիվության դրսևորման որևէ աստիճան չկար:

Եզրակացություն

Ինչպես արդեն պարզ դարձավ <<Բազմագույն ծաղիկ>> հետազոտական աշխատանքը իրականացվել է պարզելու համար, թե երեխաների որոշակի խմբի քանի տոկոսի մոտ կնկատվի ագրեսիվ փոխհարաբերություններ ծնողների հետ: Այս հետազոտական աշխատանքի միջոցով բացահայտվեց, որ երեխաներից (100%-ի հաշվարկով) 20%-ի մոտ առկա է հայրիկների հետ փոխհարաբերություններում ագրեսիվության դրսևորում հոր կողմից: Ինչը փոխարենը բացարձակ չնկատվեց մայրիկների հետ փոխհարաբերություններում:

Գրականություն

1. Սեդրակյան Ս. Ա. (Ս 388) Ընտանիքի հոգեբանություն, Երևան: <<Ուրարտու համալսարան>>, 2023-456էջ (366-369էջեր)

2. <https://www.womensupportcenter.org/DV%20and%20Children%20arm%20resized.pdf>

3. Արզումանյան Ս., Գրին Է. Իրավաբանական հոգեբանություն: Դասագիրք բուհերի համար__ Եր., Զանգակ-97, 2004.-432էջ (78-83էջեր)
4. <https://www.armenpress.am/arm/news/1133743.html>

This article discusses dysfunctional families, their types, causes of dysfunction, domestic violence, psychological problems of children in such families, as well as external factors affecting the development of children in such families, and the problems that become apparent during adolescence. In the course of the study, exploratory work was also conducted to clarify the presence of aggressive behavior in children and parents in order to highlight the differences in their interactions.

Keywords: Unhealthy family, unfavorable family, domestic violence, negative motives, mental and physical development, the need for early diagnosis of psychological problems.

В этой статье обсуждаются те семьи которые не благополучны для детей, в которых есть насилие, типы этих семей, причины их возникновения и психологические проблемы этих детей ,которые растут и развиваются в токих семьях. При этом было проведено исследование, в результате которого было выяснено в отношениях между детьми и родителями наличие агрессивности.

Ключевые слова: Нездоровая семья, неблагоприятная семья, насилие, развитие, необходимость ранней диагностики психологических проблем.

ՄԱՐԴՈՒ ԵՎ ԲՆՈՒԹՅԱՆ ՆԵՐԴԱՇՆԱԿՈՒԹՅԱՆ ԽՆԴԻՐՆԵՐԸ
ՎԱԽԹԱՆԳ ԱՆԱՆՅԱՆԻ ՊԱՏՄՎԱԾՔՆԵՐՈՒՄ

Ալիսա Բաղդասարյան, դեկ` Նաիրա Բալայան

Երևանի Հայրենական համալսարան

Ամփոփագիր. Հոդվածը նվիրված է հայ մեծանուն գրող և որսորդ Վախթանգ Անանյանին պատմվածքներին: Հոդվածի հիմնական նպատակներից մեկն է ներկայացնելու մարդու և բնության ներդաշնակությունը, դրան ուղղված անանյանական ջանքերը: Այդ առիթով ուսումնասիրել ենք Վ.Անանյանի կողմից մեզ թողած ժառանգությունը՝ հատկապես որսորդական պատմվածքները, ինչպես նաև այս հարցի մասին որոշ գրքեր և հոդվածներ: Մեր հետազոտությունը փորձում է ցույց տալ Վ. Անանյանի պատմվածքների դերը և նշանակությունը, բարձրաձայնվում են մարդու և բնության ներդաշնակության խնդիրները: Ստեղծագործությունների մեծ մասը նվիրված է հայրենի բնության գեղեցկություններին, մայր կենդանիներին, գյուղական կյանքի դժվարություններին և մարդկանց առօրյային: Հոդվածում ցույց է տրվում, որ հեղինակը իր հերոսների հանդեպ դրսևորել է յուրօրինակ վերաբերմունք՝ ընդգծելով տվյալ հերոսների բարությունը, մարդկայնությունը, խիղճը և հոգին: Ուսումնասիրության ընթացքում հանգում ենք այն եզրակացության, որ Անանյանը ցանկացել է ներկայացնել բնության հրաշքները, ցույց տալ՝ ինչպես պետք է ապրել բնության հետ ներդաշնակ, որպեսզի չխաթարվի մարդու կապը բնության հետ, և այդ կապը իբրև ժառանգություն՝ փոխանցել այն սերունդներին:

Հիմնաբաներ. Վ. Անանյան, մարդ և բնություն, մայր կենդանի, որսորդ, խիղճ, սեր, գյուղացի:

Ներածություն

Մարդու և բնության կապը, նրանց ներդաշնակության կամ խաթարման խնդիրը հուզել և շարունակում է հուզել ողջ մարդկությանը: Այս թեման արդիական է հասարակական բոլոր ոլորտների համար: Այս առումով մեր հետազոտության նպատակն է ներկայացնել մարդու և բնության ներդաշնակության տարբեր հայեցակետերը գրականության, մասնավորապես հայ գրող Վախթանգ Անանյանի պատմվածքներում: Մեր աշխատանքը միտված է ցույց տալու՝ ինչպես կարող է մարդը ապրել բնությանը ներդաշնակ, ինչպես կարող է բնությունից վերցնի որոշակի բաժին, բայց չխաթարի իր և բնության համակեցությունը: Այս նպարակի համար առաջադրել ենք հետևյալ խնդիրները՝

1. Պարզել՝ ինչպես է Անանյանը գեղարվեստորեն ներկայացնում բնության պատկերները:

2. Ցույց տալ մայր կենդանիների հանդեպ հեղինակի վերաբերմունքը, այս համատեքստում համադրել կենդանիների և մարդկանց արարքները, պարզել այս մոտեցման ուսուցողական և դաստիարակչական նշանակությունը:

3. Ներկայացնել մարդու և բնության կապը, պարզաբանել մարդու արարքները՝ որպես բնությունից օգտվողի և որպես որսորդի: Մատնանշել Անանյանի դիրքորոշումը առ այն, որ որսորդությունը չափավոր չի խաթարում մարդու և բնության ներդաշնակությունը:

Այսօր Վախթանգ Անանյանի անունը երիտասարդության շրջանակում քիչ է հայտնի, այնինչ անանյանական մեծ համբավի մասին խոսվել է իր ժամանակին: Անանյանը եղել է անվանի գրող-որսորդ՝ բնության մեծ սիրահար, որի աշխատասիրության և սիրո շնորհիվ մեզ են հասել բազում որսորդական պատմվածքներ: Լինելով բնության մարդ՝ Անանյանը չէր կարող մեզ չներկայացնել բնության աշխարհի գաղտնիքները: Նրա պատմվածքները մեզ են ներկայացնում բնության գեղեցկությունները և հարստությունները ինչպես նաև մարդ բնություն փոխհարաբերությունները: Մարդ և բնություն կապը, փոխհարաբերությունը կյանքի հավերժական հիմնահարցերից մեկն է: Այն նույնքան հավերժական է, որքան բնությունն ինքը: Մարդը՝ որպես բանական էակ, անմիջականորեն կապված է բնության հետ, նա բնության մի փոքրիկ մասնիկն է, իր առանձնահատկություններով, դերով ու նշանակությամբ: Մարդու ու բնության միաձուլման, փոխհարաբերությունների լավագույն արտահայտությունն է Վ. Անանյանի ստեղծագործությունների զգալի մասը: Հեղինակի նպատակն է մարդուն սովորեցնել սիրել բնությունը, պահպանել, խնամել, ապրել բնության հետ միաձույլ և լինել ներդաշնակ: Անանյանը իր ակնարկում գրում է. «Մենք պիտի զգանք, գիտակցենք այն ճշմարտությունը, որ ինքներս էլ կազմում ենք մեր մոլորակի կենդանական աշխարհի մի մասը: Այդ բանի գիտակցումը շատ կօգնի մեզ ապրելու նրա հետ համերաշխ ներդաշնակությամբ»: Մարդն իր ստեղծման պահից անխախտելիորեն կապված է բնության ու կենդանական աշխարհին, այդ աշխարհի գերագույն ստեղծագործությունն է: Ինչպես փաստում է Սուրեն Աղաբաբյանը «Բնության և՛ բուսական, և՛ կենդանական, հատվածներն արժանի են մարդու արձագանքին, նրա քնքուշ, բարի վերաբերմունքին, որ բնությունը շոայլելով իր ներքին ուժերը, կարիք ունի մարդու բնական միջամտությանը և աջակցությանը»:

Վ. Անանյանի ստեղծագործություններում որպես մարդու և բնության ներդաշնակություն կարմիր թելի պես անցնում են հետևյալ հիմնահարցերը՝ բնությունն իր ողջ հմայքով, կենդանական աշխարհի և մարդու հարաբերությունները, կենդանիները որպես մայր, մարդու և բնաշխարհի կապը, որսորդությունը: Հեղինակն իր հուշերում պատմում է, որ ծնվել է անձրևի ժամանակ և միակ ծայնը, որ առաջինը լսել է դա երկնքից շոնդալից թափվող անձրևի ծայնն էր: Անանյանը խոսում է իր

սիրո մասին առ անձրև: Գարնանային անձրևը արթնացնում է և կյանք է տալիս բնությանը, իսկ աշնանային անձրևը բերում է տխուր հուշեր: «Ես նաև շատ եմ սիրում անձրևը, հատկապես երբ դրսում անձրևը աղմկալի թափվում է պատուհաններին, տանիքներին: Ես տանը տաք-տաք փաթաթված, տաք բան եմ խմում: Անձրևի ծայնը լսելով, գիշերը շատ եմ հանգստանում և խորը քնում: Շատ եմ սիրում անձրևը և նույնիսկ «Անձրև» վերնագրով կարճ ստեղծագործություն եմ գրել», - այսպես է գրում հեղինակը: Այս փոքրիկ ստեղծագործության մեջ Անանյանը պատկերում է բնության իր սիրելի երևույթին՝ անձրևի ծնունդը: Այստեղ ոչ միայն անձրևի նկարագիրն է, այլ նաև մարդ-բնություն երևույթի անմիջական կապը՝ թեկուզ գեղարվեստորեն: Անձրևը ծնվեց լացող աղջկա հոնգուր-հոնգուր արցունքներից: Անանյանի գրեթե բոլոր ստեղծագործությունները ողողված են բնության գեղեցիկ պատկերներով, ամենքն էլ յուրովի հմայքով ու գեղեցկությամբ:

Գեղեցիկ է անանյանական աշունը «Աշունն անտառում» պատմվածքում: «Անտառը մեկացել էր իր զարդերից, դեղին ու խալավոր տերևները թափվել-կուտակվել էին ծառերի տակ»: Անանյանի պատմվածքներում բնությունն երբեք միայնակ չէ, այն միաձույլ է մարդուն, այն կապում է մարդուն կենդանու հետ և ստեղծում ներդաշնակություն: Հեղինակն այնքան զգացմունքային խորությամբ է նեկայացնում իր սիրելի Ջանգիին. «Ջանգին ոչ միայն լավ որսորդ էր, այլև լավ ընկեր»: Անանյանի համար որսորդությունը ուղղակի նյութ, սնունդ ձեռք բերում չէր, նրա համար որսորդությունը կենդանու կապի լավագույն ձևն է, այդպես է մարդը ճանաչում կենդանուն իսկ կենդանին՝ մարդուն: Այստեղ կարևորագույն մարդկային մի արժանիքի հարցն է բարձրաձայնում հեղինակը՝ խիղճը: «Խղճալի հայացք» պատմվածքում՝ նապաստակը, «Մայր արջում»՝ արջը, «Մայրը» պատմվածքում՝ լուսանը հենց խղճի արթնացման իրական կերպարներն են: Հեղինակն այնպես նրբանկատորեն վեր է հանում նաև մոր կերպարը՝ անձնավորելով կենդանիներին: Այս առումով հատկանշական է «Մայր թռչունները» պատմվածքը: Այն բնության պատկերների հիանալի նկարագիր է, ինչպես նաև մայրական սիրո, անհանգստության և նվիրվածության վառ արտացոլում: Պատմվածքում բարձրաձայնվում է խնդիր՝ մարդու մուտքը կենդանական աշխարհ, արդյո՞ք այն անվնաս է: Այս պատմվածքում սպանվում են երկու անմեղ թռչուն: Իսկ սա կառաջացնի՞ր զղջում, կարթնացնի՞ր մարդու խիղճը: Այո՛, ինչպես վկայում են շատ այլ պատմվածքներ: Առանձնակի հատկանշական է «Աշունն անտառում» պատմվածքը, որը ունի խոր ուսուցողական, դաստիարակչական նշանանակություն: Ծեր որսորդը բացատրում է որսորդության կանոնները: «Որձը խփելուց բնության մեջ որսը չի պակասում... Դու մայրերին խնայիր: Ծնողը բազմացնողը նրանք են»:

Մի փոքրիկ արտահայտությամբ վեր է հանում պատմվածքի ողջ գաղափարը, որը դառնում է ընդհանրական գաղափարախոսություն: «Չի կարելի, մայր է...»:

Ամեն ինչ ասված է. մայրը բնության սկիզբն է: Մայրական սերն անվերապահ է և երբեք չի կարող համեմատվել որևէ այլ հարաբերությունների հետ: Այս ամենը փաստում է «Եղնիկի ծագը» պատմվածքը: Իր սեփական մորից հեռացրել էին եղնիկին, և ինչքան էլ Անանյանի ընտանիքը, որդին քնքշանքով և սիրով էին վերաբերվում նրան, մեկ է՝ եղնիկին մի բան միշտ պակասում էր. դա իր մոր սերն էր, որը չէր կարող զբաղեցնել ոչ ոք: Մայրական կատաղի և պաշտպանիչ բնազդներն են արտացոլվում Վ. Անանյանի պատմվածքներում, որը նա ներկայացնում է ծագերին պաշտպանելով և խնամելով: Այս ամենի վառ ապացույցն է «Փոքրիկ մայրեր» պատմվածքը, որտեղ կաքավը իր արարքներով զարմացրել էր որսորդին: Իր ծագերին պաշտպանելու համար նա դուրս էր եկել իրենից ուժեղ և իրենից ահարկու մարդու դիմաց: Վ. Անանյանը ցանկանում է ցույց տալ, որ կենդանիներն էլ են մարդկանց նման, նրանք նույնպես կորստից կարող են ցավ զգալ: Ճշմարտությունն այն է, որ կենդանիների մայրական բնազդը ուղղված է սերունդների պահպանման համար, որը երևում է «Մայր արջը», «Երամից ետ մնացած թռչունները» պատմվածքներում: «Որսորդին հաղթողը» պատմվածքում Անանյանը գրում է «Այնուամենայնիվ կա մի ուժ, որ «գերագույն հաճույքի» պահը կարող է խլել քեզնից: Կա մի ուժ, որ քեզ կարող է ստիպել չկրակել կանգնած որսի վրա»: Ահա հենց սա կարևորագույն հիմնախնդիրներից մեկի պատասխանն է՝ խիղճ, սովորական մարդկային խիղճ: Շատերի կարծիքով՝ որսորդները արյունարբու գազաններ են, բայց Անանյանի պատմվածքները ընթերցելիս մենք ոչ միայն նկատում ենք արյուն թափող որսորդի, այլ նաև նրա հակակրանքը դեպի կենդանի սպանելը: Այս ամենի ապացույցն է որսորդ Դավիթը «Տիգրիսի ձորում» պատմվածքում: «Որսորդն էլ սիրտ ունի, հոգի ունի, թեկուզ միշտ արին է թափում և թող մարդիկ իմանան, որ անլեզու անասունն էլ սիրտ ունի, հոգի ունի»: Ինչպես ասացինք, Անանյանի պատմվածքներում շեշտակի ընդգծված է մարդու և բնության կապը, մարդու դերը: Գրողի հերոսները սովորական մարդիկ են՝ հողի մշակներ, գյուղացիներ, որոնք ապրում են իրենց դժվարին և չարքաշ կյանքով. իրենց մտահոգություններով և սոցիալական դիրքի խնդիրներով: Ինչպես բնութագրում է Ս. Աղաբաբյանը. «Անանյանի հերոսները քաղաքակրթության տեսանկյունից վերին աստիճանի նախնական են, բայց նրանց մեջ է այն կուտակումը, ստեղծագործական թափը և մարդկային հոգու այն գանձարանը, որը գալիս է բնության հետ ունեցած խորունկ թափից»: Հեղինակը սիրում է հերոսներին, գնահատում է նրանց՝ հասկանալով և ներկայացնելով նրանց հոգեվիճակը: Անանյանը չի մոռանում պատկերել իր հերոսների կենցաղը, սովորույթները, հետաքրքրությունները: Իր պատմվածքներում հետաքրքիր ներկայացնում է գյուղացիների հավաքները, զրույցները, պատմությունները, որոնք համեմված են ժողովրդական բառ ու բանով: Գեղեցիկ մի պատմվածք է «Ծանր ձմեռը»: Անանյանը նկարագրում է ձմեռվա

գեղեցկությունը, առաջին ծյան բերկրանքը, թե ինչպես են հիանում երեխաները, քաղաքում ապրող մարդիկ: Եվ այս ձմեռային ճերմակ գեղեցկության կողքին պատկերում է գյուղի մշակին, տավարածին, իր դարդ ու ցավով, իր կարիքով: «Կարիքի տակ կույզ եկած՝ մենք չէինք զգում ձմռան հմայքը»: Այո, այստեղ կա մարդկային մի ամբողջ ճակատակգիր, ճնշված հոգեբանություն, դա են վկայում հեղինակի հետևյալ խոսքերը. «Մեր ձմեռանոցի ամենից փորձված տավարածը Մելոնց Ամին էր: Այդ ձմեռ նրա երեսին մենք ժպիտ չտեսանք ...»: Ահա սա է հասարակ գյուղացու, աշխատավոր մարդու ողջ հոգեբանությունը

Վ.Անանյանի նկարագրած հայ գյուղացիները բարի ու ստեղծագործ մարդիկ են, նրանք են հողի տերը, նրանց համար բնությունը հոգեպես կայանալու հրաշալի միջոց է: Անանյանի գյուղացին միաձուլված է բնությանը և նրա հետ ստեղծում է ամբողջական մի աշխարհագրագույն: Գրողը ստեղծում է հերոսների մի շարք, որոնց խորիմաստ խոսքերն ու անձնական փորձը դառնում են ուղեցույց ընթերցողի համար՝ Մելոնց Ամին, Որսկան Շաքարը, Ասատուրանց Քոքորը, Մելոնց Արշակը, Ղազար քեռին և այլք: Անանյանը լավ է ճանաչում իր հերոսին, հասկանում է նրա հոգու անկումներն ու թռիչքները: Հեղինակն կյանքի հիմքն է համարում մարդու և բնության կապն ու համագործակցությունը: Որսը և որսորդությունը Անանյանի համար միջոց են բնության գաղտնիքները բացահայտելու և ներկայացնելու համար, մարդու և բնության գաղափարը զարգացնելու և խորացնելու համար: «Անանյան գրողը բնության առաքյալն է, նրա կենսապատումի՝ որպես տիեզերական կեցության տարրի դիտարկող արվեստագետը, նրա անսահման գեղեցկությանն և ներդաշնակությանը սեփական տեսապատկերով ներկայացնողը, բնության կենսարար շունչը: Տրոփվում է արվեստագետի գրական զարկերակը կհարատևի նաև «բնության պատումի» անանյանական ասքը:

Եզրակացություն

Ուսումնասիրելով Վ. Անանյանի կյանքը, պատմվածքները մարդու և բնության ներդաշնակության դիտանկյունից՝ հանգեցինք այն եզրակացության, որ Վ.Անանյանը իր պատմվածքներով սովորեցրել է մեզ ոչ միայն սիրել, գնահատել ու պահպանել բնությունը, այլև ներկայացրել բնության հրաշագեղության և նրա հետ ներդաշնակ ապրելու հրամայականը: Լինելով շատ բարի, կենդանիներին խղճացող, նույնիսկ նրանց ցավ չպատճառող որսորդ՝ Անանյանը իր պատմվածքներում ցույց է տալիս, թե ինչպես պետք է ապրել բնության հետ ներդաշնակ, որպեսզի չխաթարվի մարդու կապը բնության հետ, և չաղճատվեն հասարակության բազմաթիվ հարաբերություններ:

Հղումներ

1. Նունե Մկրտչյան ., «Բնաշխարհի փիլիսոփայությունը Վախթանգ Անանյանի փոքր արձակում» , Երևան , էջ 35 – 106 , 2019 :
2. Սուրեն Աղաբաբյան, «Դեպի աղբյուրը լույսի», Երևան ,«Սովետական գրող» Հրատարակչություն ,էջ 195-197 ,1979 :
3. Վախթանգ Անանյան, «Երկեր Չորս հատորով» ,Երևան , հատոր 1, էջ 222 , 1984:
4. Վախթանգ Անանյան, «Երկեր Չորս հատորով» ,Երևան ,հատոր 3, էջ 136-143, 1984 :
5. Վախթանգ Անանյան, « Երկեր Չորս հատորով», Երևան ,հատոր 2, էջ 130 -269 , 1984 :

Alisa Baghdasaryan - PROBLEMS OF HUMAN AND NATURE HARMONY IN VAKHTANG ANANYAN'S STORIES. The article is dedicated to the stories of the famous Armenian writer and hunter Vakhtang Ananyan. One of the main goals of the article is to present the harmony of man and nature, and Ananyan's efforts towards it. On that occasion, we studied the heritage left to us by Vakhtang Ananyan, especially the hunting stories and some books and articles about this issue. Our research tries to show the role and significance of Vakhtang Ananyan's stories, where the problems of harmony between man and nature are raised. Most of the works are dedicated to the beauties of native nature, mother animals, difficulties of rural life of people. The article shows that the author showed a unique attitude towards his heroes, underlining the kindness, humanity, conscience, and soul of these heroes. During the study, we concluded that Ananyan wanted to present nature's wonders, show how to live in harmony with nature, and pass this connection to the generations as a legacy.

Keywords: V. Ananyan, man and nature, mother animal, hunter, conscience, love, peasant.

ՏՆՏԵՍԱԳԻՏՈՒԹՅՈՒՆ

ՇԱՀՈՒՅԹԻ ԿԱՄ ՎՆԱՍԻ ՎԵՐԼՈՒԾՈՒԹՅՈՒՆԸ «ԿՈԿԱ-ԿՈԼԱ
ՀԵԼԼԵՆԻԿ ԲՈԹԼԻՆԳ ՔԱՄՓՆԻ ԱՐՄԵՆԻԱ» ՓԲԸ-Ի ՕՐԻՆԱԿՈՎ

Անժեղիկա Սարգսյան

Կառավարում 4-րդ կուրս, ղեկավար՝ Կ.Գ. Ս. Ավետիսյան

Ամփոփագիր. Տնտեսվարող յուրաքանչյուր սուբյեկտ գործունեություն է ծավալում առավելագույն շահույթի ստացման նպատակով: Դրա կենսագործումը ենթադրում է նպատակային քայլերի կատարում, որոնց բացակայության դեպքում կազմակերպության գործունեության արդյունքը շահույթի փոխարեն բնութագրվում է վնասով: Նման քայլերից կարևորվում է կազմակերպության շահույթի կամ վնասի վերլուծությունը, բնութագրական խնդիրների վերհանումը և այդ խնդիրների վերացման նպատակով լուծման ճանապարհների որոնումը:

Հիմնաբառեր. Շահույթ/վնաս, ֆինանսական արդյունք, ֆինանսական հոդված, հասույթ, ծախս:

Շահույթը, որպես տնտեսագիտական հասկացություն, բնութագրում է ձեռնարկատիրական գործունեության ֆինանսական արդյունքը: Այն սահմանվում է որպես ընդհանուր հասույթի և ծախսի տարբերություն: Շահույթը հաշվարկելու համար նախ պետք է հաշվել վաճառքից ստացված ամբողջ հասույթը, այնուհետև հանել բոլոր ծախսերը և տարբերությունը, որը մնում է որպես մնացորդ, կոչվում է շահույթ: Տարբերում ենք շահույթի հետևյալ տեսակները՝

Ըստ գործունեության տեսակների՝ գործառնական գործունեությունից շահույթ, ներդրումային գործունեությունից շահույթ, ֆինանսավորման գործունեությունից շահույթ:

Ըստ ձևավորման հաջորդականության՝ համախառն շահույթ, իրացումից շահույթ, գործառնական շահույթ, շահույթ մինչև հարկումը, շահույթ հարկումից հետո կամ զուտ շահույթ, տարբերում ենք նաև

Մարջինալ (սահմանային) շահույթ, որը իրացումից հասույթի և իրացված արտադրանքի վրա կատարված ուղղակի արտադրական ծախսերի տարբերությունն է:

Արտադրանքի իրացումից շահույթ, որը իրենից ներկայացնում է մարջինալ շահույթի և անուղղակի արտադրական ծախսերի տարբերությունը:

Բրուտո շահույթ, որը ներառում է գործառնական, ներդրումային, ֆինանսական գործունեությունից ֆինանսական արդյունքները մինչև հարկային և տոկոսային պարտավորությունների կատարումը: Այն բնութագրում է կազմակերպության ողջ ֆինանսական արդյունքը:

Շահույթ նախքան հարկումը ներառում է շահույթը՝ մինչև շահութահարկի ծախսը:

Չուտ շահույթը՝ այն է, որը մնում է կազմակերպությանը հարկային պարտավորությունները կատարելուց հետո:

Ըստ ստացման բնույթի՝ շարունակվող և ընդհատված գործունեությունից, որը հատուկ չէ տվյալ կազմակերպության գործունեությանը և անհրաժեշտ է այն առանձնացնել կազմակերպության գործունեությանը ճիշտ գնահատական տալու համար:

Ըստ հարկման բնույթի՝ հարկվող շահույթ և չհարկվող շահույթ:

Ըստ ինֆլացիայի գործոնը հաշվի առնելու՝ անվանական և իրական շահույթ՝ ներառելով տվյալ տարում ինֆլացիայի տեմպը,

Ըստ տնտեսական բովանդակության՝ հաշվապահական, տնտեսական և նորմալ շահույթ [1]: Կազմակերպության գործունեության ֆինանսական արդյունքների վերլուծության ժամանակ օգտագործվում են «Շահույթի կամ վնասի և այլ համապարփակ ֆինանսական արդյունքի մասին հաշվետվության» մեջ ներկայացված հետևյալ ցուցանիշները՝ համախառն շահույթ(վնաս), գործառնական գործունեությունից շահույթ(վնաս), իրացման ծախսեր, վարչական ծախսեր, շահույթ մինչև հարկումը և զուտ շահույթ՝ հարկումից հետո [2]:

«Կոկա-Կոլա Հելլենիկ Բոթլինգ Քամփնի Արմենիա» ՓԲԸ-ի հաշվապահական հաշվառման վարումն իրականացվում է ՀՀ օրենսդրական դաշտի համապատասխան՝ վարելով այն «Հաշվապահական հաշվառման մասին» ՀՀ օրենքի, Հարկային օրենսգրքի և այլ իրավական ակտերին համապատասխան:

Շահույթի կամ վնասի և այլ համապարփակ ֆինանսական արդյունքի մասին հաշվետվությունը պետք է ներկայացնի հետևյալը՝

- շահույթը կամ վնասը,
- այլ համապարփակ ֆինանսական արդյունքը,
- տվյալ ժամանակաշրջանի համապարփակ ֆինանսական արդյունքը, որը շահույթի կամ վնասի և այլ համապարփակ ֆինանսական արդյունքի հանրագումարն է [3]:

Վերը շարադրվածից հետո «Կոկա-Կոլա Հելլենիկ Բոթլինգ Քամփնի Արմենիա» ՓԲԸ-ի համապարփակ ֆինանսական արդյունքների մասին հաշվետվության դիտարկումը ներկայացված է աղյուսակի տեսքով:

Աղյուսակ 1.

«Կոկա-Կոլա Հելլենիկ Բոթլինգ Քամփնի Արմենիա» ՓԲԸ համապարփակ ֆինանսական հաշվետվության համեմատական ուսումնասիրությունը 2021-2022 թթ. տվյալներով [4]

Համապարփակ	2021թ.	2022թ.	Շեղումը
------------	--------	--------	---------

Ֆինանսական արդյունքների հաշվետվության ցուցանիշներ	Գումար հազ. դր	Գումար հազ. դր	2022-2021թթ.	
			ըստ գումարի	ըստ առուցվածքի
Հասույթ	27,908,248	32,743,298	4,835,050	17,32
Վաճառքի ինքնարժեք	(16,023,202)	(18,914,832)	2,891,630	18,04
Համախառն շահույթ	11,885,046	13,828,466	1,943,420	16,35
Այլ եկամուտներ	954,944	1,070,132	115,188	12,06
Իրացման ծախսեր	(2,946,823)	(3,254,120)	307,297	10,42
Վարչական ծախսեր	(1,156,392)	(1,147,840)	-8,552	-0,73
Գովազդային ծախսեր	(1,878,959)	(1,986,845)	107,886	5,74
Այլ շահույթ/(վնաս),	(1,045,573)	(1,328,578)	283,005	27,06
Գործառնական շահույթ	5,812,243	7,181,215	1,368,972	23,55
Ֆինանսական հոդվածներ	240,799	223,556	-17,243	-7,16
Շահույթը մինչ հարկումը	6,053,042	7,404,771	1,351,729	22,33
Շահութահարկի ծախս	(1,194,806)	(1,676,380)	481,574	40,30
Զուտ շահույթ	4,858,236	5,728,391	870,155	17,91

Աղյուսակի 1-ի ուսումնասիրությունից պարզ է դառնում, որ հասույթը 2022թ.-ին 2021թ.-ի համեմատ աճել է 4,835,050 հազ. դրամով կամ 17,32%-ով, որը պայմանավորված է արտադրական ապրանքների վաճառքի 4,153,847 հազ. դրամ կամ 22,71% և գնված ապրանքների վաճառքի 681,203 հազ. դրամ կամ 7,09% աճով:

Աղյուսակ 2 Հասույթի վերլուծությունը ըստ կատեգորիաների

Հասույթի վերլուծությունը ըստ կատեգորիաների	2021թ.	2022թ.	Շեղումը 2022-2021թթ.	
	գումար, հազ. դրամ	գումար, հազ. դրամ	ըստ գումարի	ըստ կարուցվածքի
Արտադրված ապրանքների վաճառք	18,294,383	22,448,230	4,153,847	22,71
Գնված ապրանքների վաճառք	9,613,865	10,295,068	681,203	7,09

Աղյուսակ 1-ի դիտարկումից նկատում ենք նաև, որ վաճառքի ինքնարժեքը 2022թ.-ին 2021թ.-ի համեմատ աճել է 18,04%-ով կամ մոտ 3 մլն. դրամով, որի փոփոխության մեջ առավել մեծ է եղել օգտագործված նյութերի և բաղադրիչների, գնված ապրանքների վաճառքի արժեքի, անձնակազմի գծով ծախսի, հիմնական միջոցների մաշվածության, պատրաստի ապրանքների և նյութերի կորստի

50,36%, ապահովագրության ծախսերի /փոխհատուցումների 159,27%, ոչ նյութական ակտիվների ամորտիզացիայի 69,39%, սպառված վառելիքի 125,43% և այլ ծախսերի 12,77% աճը:

Աղյուսակ 3. Վաճառքի ինքնարժեքի վերլուծությունը ըստ կատեգորիաների

Վաճառքի ինքնարժեք	2021թ.	2022թ.	Շեղումը 2022-2021թթ.	
	գումար, հազ. դրամ	գումար, հազ. դրամ	ըստ գումարի	ըստ կառուցվածքի
Օգտագործված նյութեր	7,741,914	9,435,637	1,693,723	21,88
Գնված ապրանքների ինքնարժեք	6,512,333	7,435,303	922,970	14,17
Անձնակազմի գծով ծախսեր	346,776	449,309	102,533	29,57
Հիմնական միջոցների մաշվածություն	273,101	278,333	5,232	1,92
ապրանքների և նյութերի կորուստ	36,379	54,701	18,322	,36
Ոչ նյութական ամորտիզացիա	1,960	3,320	1,360	69,39
Սպառված վառելիք	881	1,986	1,105	125,43
Այլ ծախսեր	711,743	802,578	90,835	12,77

Համախառն շահույթը 2022թ.-ին 2021թ.-ի համեմատ աճել է 16,35%-ով, որը ինչպես արդեն պարզ է դառնում վերլուծությունից, պայմանավորված է հասույթի 17,32% և վաճառքի ինքնարժեքի 18,04% աճով:

Աղյուսակ 4. Համախառն շահույթի վերլուծությունը ըստ կատեգորիաների

Համախառն շահույթ	2021թ.	2022թ.	Շեղումը 2022-2021թթ.	
	Գումար հազ. դրամ	Գումար հազ. դրամ	ըստ գումարի	Ըստ կառուցվածքի
Հասույթ	27,908,248	32,743,298	4,835,050	17,32
Վաճառքի ինքնարժեք	(16,023,202)	(18,914,832)	2,891,630	18,04

Այլ եկամուտները 2022թ.-ին 2021թ.-ի համեմատ աճել են 12,06%-ով, որը պայմանավորված է եղել ստացված վարկերի 6,1% նվազմամբ և այլ եկամուտների 315,81% աճով:

Իրացման ծախսերը 2022թ.-ին 2021թ.-ի համեմատ աճել են 10,42%-ով: Այս ցուցանիշի վրա իրենց դրական կամ բացասական ազդեցությունն ունեցած առավել էական հոդվածներ են՝ անձնակազմի գծով ծախսերի 0,75%, վերանորոգման և տեխնիկական սպասարկման ծառայությունների 29,60%, պատրաստի ապրանքների և նյութերի կորուստի 45,12%, կարճաժամկետ վարձակալության գծով ծախսերի 53,48% նվազումը, հիմնական միջոցների մաշվածության 4,46%, սպառված վառելիքի 34,68%, տեղեկատվական, խորհրդատվական և այլ ծառայությունների 210,91%, ապահովագրական ծախսերի/փոխհատուցումների 67%, ոչ նյութական

ակտիվների ամորտիզացիայի 368,49% աճը: Թվարկվածը ներկայացնենք աղյուսակի տեսքով:

Աղյուսակ 5. Իրացման ծախսերի վերլուծությունը ըստ կատեգորիաների

Իրացման ծախսեր	2021թ.	2022թ.	Շեղումը 2022-2021թթ.	
	Գումար հազ. դրամ	Գումար հազ. դրամ	ըստ գումարի	Ըստ կառուցվածքի
Անձնակազմի գծով ծախսեր	1,795,903	1,782,358	-13545	-0,75
Հիմնական միջոցների մաշվածություն	610,092	637,322	27,230	4,46
Սպառված վառելիք	159,120	214,298	55,178	34,68
Տեղեկատվ., խորհրդատվ., այլ ծառ-եր	37,714	117,255	79,541	210,91
Ապահովագրության/փոխհատուցման	20,013	33,422	13,409	67
Վերանորոգման և տեխ. ծառայություններ	45,495	32,030	-13,465	-29,60
պրանքների և նյութերի կորուստ	(43,514)	23,879	-19,635	-45,12
Ոչ նյութ. ակտիվների ամորտիզացիա	1,698	7,955	6,257	368,49
Կարճաժամկետ վարձակալության	16,457	7,655	-8,802	-53,48

Ընդհանուր և վարչական ծախսերը 2022թ.-ին 2021-ի համեմատ նվազել են 0,73%-ով, որի փոփոխության մեջ առավել մեծ են եղել անձնակազմի գծով ծախսերի 1,91% նվազումը, տեղեկատվական, խորհրդատվական և այլ մասնագիտական ծառայությունների 8,77%, ապահովագրության ծախսեր/փոխհատուցումների 110,27%, բանկային միջնորդավճարների 67%, սպառված վառելիքի 27,79% աճը:

Գովազդային և մարքեթինգային ծառայությունները 2022թ.-ին 2021թ.-ի համեմատ աճել են 5,74%-ով, որի փոփոխության մեջ առավել մեծ են եղել գովազդային ծախսերի 13,87%, ապահովագրության ծախսեր/փոխհատուցումների 921,98%, տեղեկատվական, խորհրդատվական և այլ մասնագիտական ծառայությունների 8014,71%, սպառված վառելիքի 19,54% աճը, վերանորոգման և տեխնիկական սպասարկման ծառայությունների 96,05% նվազումը: Թվարկվածը ներկայացնենք աղյուսակի տեսքով:

Աղյուսակ 6. Գործառնական շահույթի վերլուծությունը ըստ կատեգորիաների

Շահութահարկի գծով ծախս	2021թ.	2022թ.	Շեղումը 2022-2021թթ.	
	Գումար հազ. դրամ	Գումար հազ. դրամ	ըստ գումարի	ըստ կառուցվածքի
Ընթացիկ հարկ	1,213,796	1,800,456	586,660	48,33
Հետաձգված հարկ	(18,990)	(124,076)	105,086	553,38
Տարվա շահութահարկի	1,194,806	1,676,380	481,574	40,30

Գործառնական շահույթը 2022թ.-ին 2021թ.-ի համեմատ աճել է 23,55%-ով, ինչը պայմանավորված է այլ եկամուտների 12,06%, իրացման ծախսերի 10,42%,

գովազդային և մարքեթինգային ծախսերի 5,74%, այլ շահույթ/(վնաս), զուտ 27,06% աճով և վարչական ծախսերի 0,73% նվազմամբ:

Աղյուսակ 7. Շահութահարկի գծով ծախսի վերլուծությունը ըստ կատեգորիաների

Հարկային չհարկվող գործարքները	2021թ.	2022թ.	Շեղումը 2022-2021թթ.	
	Գումար հազ. դրամ	Գումար հազ. դրամ	ըստ գումարի	ըստ կառուցվածքի
Հարկային ծախսը՝ 18% դրույքով	(1,088,548)	(1,332,858)	244,310	22,44
Չհարկվող եկամուտ	70,362	131,179	60,817	86,43
Չնվազեցվող եկամուտ	(202,037)	(468,261)	266,224	131,77
ընթացիկ հարկի գծով պահուստ	26,417	(6,440)	-19,977	-75,62
Շահութահարկ = տող 1+ տող 2-տող 3-+ 4 տ.	(1,194,806)	(1,676,380)	481,574	40,30

Ֆինանսական հոդվածները 2022թ.-ին 2021թ.-ի համեմատ նվազել են 7,16%-ով: Շահութահարկի գծով ծախսը 2022թ.-ին 2021թ.-ի համեմատ աճել է 40,30%-ով, ինչը պայմանավորված է ընթացիկ հարկի 48,33% և հետաձգված հարկի 553,38% աճով:

Վերլուծության ընթացքում պարզ դարձավ նաև, որ հետազոտվող ընկերության հարկվող շահույթի վրա ազդեցություն են ունեցել հարկային առումով չնվազեցվող կամ չհարկվող գործարքները: Ասվածը ներկայացնենք աղյուսակի տեսքով: 2022թ.-ի շահութահարկի գծով 40,30% աճի վրա իրենց ազդեցությունն են ունեցել նաև չհարկվող եկամուտների և չնվազեցվող ծախսերի աճը՝ համապատասխանաբար կազմելով՝ 86,43% և 131,77%:

Այսպիսով, շահույթի կամ վնասի հետ կապված հաշվառման և վերլուծական ընթացակարգերի արդյունավետության ապահովումը ենթադրում է գործող կազմակերպության մասնագիտացված վարչությունների մշտապես ներգրավում կազմակերպության խնդիրները լուծելու գործընթացում, որը թույլ կտա հաշվի առնել գործնական առաջարկներ՝ հնարավորություն ստեղծելով ընդունել հիմնավոր կառավարչական որոշումներ:

Աղյուսակ 8. Հարկային առումով չնվազեցվող կամ չհարկվող գործարքների վերլուծությունը ըստ կատեգորիաների

Գործառնական շահույթ	2021թ.	2022թ.	Շեղումը 2022-2021թթ.	
	Գումարը/1000 դր.	Գումարը/1000 դր.	ըստ գումարի	Ըստ կառուց-քի
Այլ եկամուտներ	954,944	1,070,132	115,188	12,06
Իրացման ծախսեր	(2,946,823)	(3,254,120)	307,297	10,42
Վարչական ծախսեր	(1,156,392)	(1,147,840)	-8,552	-0,73
Գովազդ և մարքեթինգ	(1,878,959)	(1,986,845)	107,886	5,74
Այլշահույթ/(վնաս), զուտ	(1,045,573)	(1,328,578)	283,005	27,06

Եզրակացություն

Կազմակերպություններում առաջնային նշանակություն ունի մաքսիմալ շահույթի ստացումը, որը նրանք օգտագործում են իրենց դիմաց առաջացած խնդիրների լուծման համար, ինչպես նաև ընկերության ընդլայնման և նորանոր ներդրումների համար: Կազմակերպությունների համար շատ կարևոր է ֆինանսական շահույթի ճիշտ գնահատումը և դրա հետագա բաշխման մեխանիզմը, քանի որ հենց ֆինանսական շահույթն է ապահովում ընկերությունների հետագա զարգացումը և առաջընթացը:

Գրականություն

1. Լ. Բադանյան - «Կարճաժամկետ ֆինանսական կանխատեսումը արտադրական կազմակերպություններում», Երևան - 2000թ.

2. Ա. Սարգսյան, Կ. Առաքելյան - «Տնտեսական գործունեության վերլուծություն», Երևան - 2005թ.

3. Թ. Մովսիսյան - «Հաշվապահական հաշվառում», Երկրորդ լրամշակված հրատարակություն, Երևան - 2020թ.

4. Աղյուսակը կազմվել է հեղինակի կողմից ըստ «Կոկա-Կոլա Հելլենիկ Բոթլինգ Քամփնի Արմենիա» ՓԲԸ ֆինանսական հաշվետվական տեղեկատվության

5. https://am.coca-colahellenic.com/content/dam/cch/am/media-gallery/documents/financial/CCHBC_FS_AR_ARM_Final_signed.pdf.downloadasset.pdf

А. Саргсян., С. Аветисян. – АНАЛИЗ ПРИБЫЛИ ИЛИ УБЫТКА ЗАО «КОКА-КОЛА ХЕЛЛЕНИК БОТЛИНГ КОМПАНИЯ АРМЕНИЯ». Каждый хозяйствующий субъект осуществляет деятельность с целью получения максимальной прибыли. Однако реализация этой цели предполагает выполнение целенаправленных действий, при отсутствии которых результаты деятельности организации характеризуются убытками, а не прибылью. Особое внимание уделяется проведению анализа прибылей и убытков организации, выявлению характерных проблем и поиску способов решения этих проблем.

Ключевые слова: Прибыль/убыток, финансовый результат, финансовая статья, выручка, расход.

A. Sargsyan., S. Avetisyan. – ANALYSIS OF PROFIT OR LOSS ON THE EXAMPLE OF “COCA-COLA HELLENIC BOTTLING COMPANY ARMENIA” CJSC. Every economic entity carries out activities to obtain maximum profit. The implementation of that goal, however, implies the performance of purposeful steps, in the absence of which the results of the organization's activity are characterized by loss instead of profit. Emphasis is placed on performing an organization's profit or loss analysis, identifying characteristic problems, and finding ways to resolve these problems.

Keywords: Profit/loss, financial result, financial item, revenue, expense.

ՀԱՅԱՍՏԱՆԻ ՀԱՆՐԱՊԵՏՈՒԹՅԱՆ ԿԱՌԱՎԱՐՄԱՆ ՀԱՄԱԿԱՐԳԸ

Սրբուհի Թորոսյան

Կառավարում IV կուրս, Ղեկավար՝ տգթ, դոցենտ Գ.Գևորգյան

Ամփոփագիր. Հայաստանի Հանրապետությունում բնակչությունը և նրա շահերը ներկայացնող հասարակական-քաղաքական կազմակերպությունները ընդհանուր, հավասար, ուղղակի ընտրական իրավունքի հիման վրա, գաղտնի քվեարկությամբ ձևավորում են պետական իշխանության ու տեղական ինքնակառավարման մարմիններ և վերահսկում դրանց գործունեությունը:

Հիմնաբառեր. Կառավարման համակարգ, Սահմանադրություն, խորհրդարանական հանրապետություն, պետական մարմիններ, քաղաքացիական հասարակություն, Ազգային ժողով, Կառավարություն, ՀՀ Հաշվեքննիչ պալատ:

Արդի պայմաններում քաղաքացիական հասարակությունը իրավական ժողովրդավարական պետության կայացման, զարգացման և պետական կառավարման արդյունավետության բարձրացման կարևորագույն նախադրյալն է: Քաղաքացիական հասարակության պայմաններում իշխանությունը ձևավորում են այն քաղաքական կազմակերպությունները, որոնք ավելի արդյունավետ կարող են բավարարել մարդկանց պահանջները[1]: Յուրաքանչյուր ժողովրդավարական երկրում բնակչությունը և նրա շահերը ներկայացնող հասարակական-քաղաքական կազմակերպությունները ընդհանուր, հավասար ընտրական իրավունքի հիման վրա գաղտնի քվեարկությամբ ձևավորում են պետական իշխանության ու տեղական ինքնակառավարման մարմիններ, և վերահսկում դրանց գործունեությունը: Այսինքն պետական իշխանությունը հանդիսանում է հասարակական դաշինքի արդյունք, պետական կառավարումը հանդիսանում է հանրային ծառայության տեսակ, որը մատուցվում է երկրի բնակչությանը, իսկ այդ ծառայության համար բնակչությունը վճարում է հարկեր և այլ վճարումներ:

Հայաստանի Հանրապետությունն ինքնիշխան, ժողովրդավարական, սոցիալական, իրավական պետություն է: Հայաստանի Հանրապետությունում իշխանությունը պատկանում է ժողովրդին:

Ժողովուրդն իր իշխանությունն իրականացնում է ազատ ընտրությունների, հանրաքվեների, ինչպես նաև Սահմանադրությամբ նախատեսված պետական և տեղական ինքնակառավարման մարմինների ու պաշտոնատար անձանց միջոցով:

Պետական իշխանությունն իրականացվում է Սահմանադրությանը և օրենքներին համապատասխան՝ օրենսդիր, գործադիր և դատական իշխանությունների բաժանման ու հավասարակշռման հիման վրա:

Պետությունը իր գործառույթները կատարում է պետական մարմինների միջոցով: Պետական մարմինը պետական ապարատի բաղակցուցիչ մաս է, հանդես է գալիս պետության անունից և նրա հանձնարարությամբ մասնակցում է պետական խնդիրների և գործառույթների իրականացմանը, օժտված է իշխանական լիազորություններով, ունի համապատասխան կառուցվածք և գործում է իրեն բնորոշ մեթոդներով: Յուրաքանչյուր պետական մարմին կազմավորվում է պետության կողմից սահմանված կարգով:

ՀՀ սահմանադրական փոփոխությունների արդյունքում 2015թ.-ից ՀՀ-ում ձևավորվել է խորհրդարանական կառավարման համակարգ[2]: Խորհրդարանական պետությունում պետական կյանքի կազմակերպման գործում գլխավոր դերը պատկանում է խորհրդարանին: Պետական իշխանության կենտրոնացումը խորհրդարանում ունի այն դրական նշանակությունը, որ խորհրդարանական կուսակցությունները ներկայացնում են տարբեր սոցիալական խմբերի շահերը և նրանց պայքարի ու համագործակցության արդյունքում կարող են ընդունվել որոշումներ, որոնք արտահայտում են բնակչության մեծամասնության կամքը: Խորհրդարանական համակարգի արդյունավետ գործունեության կարևորագույն պայմանը խորհրդարանի բազմակուսակցական լինելն է:

ՀՀ Ազգային ժողովը հանդիսանում է Հայաստանի Հանրապետության բարձրագույն օրենսդիր մարմինը: Խորհրդարանն ընտրվում է 5 տարի ժամկետով: Այժմ գործում է 8-րդ գումարման Ազգային ժողովը, այն բաղկացած է 106 պատգամավորից, որոնցից 71 -ը՝ «Քաղաքացիական պայմանագիր» խմբակցությունից են, 28 -ը՝ «Հայաստան» խմբակցությունից, 7 -ը՝ «Պատիվ ունեմ» -ից:

ՀՀ Ազգային ժողովը գործում է նիստերի միջոցով:

ՀՀ նախագահը պետության գլուխն է: Խորհրդարանական պետություններում նախագահը ընտրվում է խորհրդարանի կողմից: Նախագահի լիազորությունները սահմանափակ են, իրական իշխանությունը գտնվում է կառավարության ղեկավարի՝ վարչապետի ձեռքում: Նախագահը հետևում է Սահմանդրության պահպանմանը, ապահովում է օրենսդիր, գործադիր և դատական իշխանությունների բնականոն գործունեությունը: ՀՀ նախագահը անձեռնմխելի է:

Կառավարությունը գործադիր իշխանության բարձրագույն մարմինն է: Կառավարությունը իրականացնում է իր գործունեությունը այնքան ժամանակ, քանի դեռ վայելում է խորհրդարանի մեծամասնության պաշտպանությունը: Վստահությունը կորցնելու դեպքում կառավարությունը կամ հրաժարական է տալիս, կամ պետության գլխի միջոցով հասնում է խորհրդարանի արձակմանը և նոր խորհրդարանական ընտրությունների նշանակմանը:

Կառավարությունը կազմված է վարչապետից, փոխվարչապետներից և նախարարներից: Խորհրդարանական մեծամասնության ընտրած թեկնածուին

Հանրապետության նախագահը նշանակում է վարչապետ: Փոխվարչապետները և նախարարները նշանակվում են Հանրապետության նախագահի կողմից՝ վարչապետի առաջարկությամբ:

ՀՀ դատական իշխանությունը իրականացնում են դատարանները և ԲԴԽ-ն:

Տնտեսության կառավարման յուրօրինակ ֆունկցիոնալ մարմին է ՀՀ կենտրոնական բանկը, որի գործունեությունը կարգավորվում է «ՀՀ կենտրոնական բանկի մասին» ՀՀ օրենքով [3]: Իր խնդիրներն իրագործելիս Կենտրոնական բանկն անկախ է ՀՀ պետական մարմիններից, հատկապես գործադիր իշխանությունից, ինչը հնարավորություն է ընձեռում պետական բյուջեի վիճակից անկախ վարել հաշվեկշռված դրամավարկային քաղաքականություն՝ չխաթարելով դրամի գնողունակությունը և չստեղծելով սղաճի նախադրյալներ: Կենտրոնական բանկի բարձրագույն պաշտոնատար անձը Կենտրոնական բանկի նախագահն է: Կենտրոնական բանկի նախագահին ԱԺ-ի իրավասու մշտական հանձնաժողովի առաջարկությամբ ընտրում է ՀՀ Ազգային ժողովը պատգամավորների ընդհանուր թվի ձայների առնվազն 3/5-ով՝ վեց տարի ժամկետով: ՀՀ ԿԲ-ի նախագահը պատասխանատու է Կենտրոնական բանկի խնդիրների իրագործման համար, կոորդինացնում է Կենտրոնական բանկի բնականոն աշխատանքը, ներկայացնում է Կենտրոնական բանկը ՀՀ-ում, այլ պետություններում և միջազգային կազմակերպություններում, իրականացնում է օրենքով Կենտրոնական բանկի խորհրդի իրավասությանը վերապահված այլ լիազորություններ: ԿԲ-ի խորհրդի մյուս անդամներին ԱԺ-ի իրավասու հանձնաժողովի առաջարկությամբ ընտրում է ԱԺ-ն պատգամավորների ընդհանուր թվի ձայների մեծամասնությամբ, վեց տարի ժամկետով:

ՀՀ բարձրագույն աուդիտի մարմին է հանդիսանում ՀՀ Հաշվեքննիչ Պալատը: 2018թ. հունվարի 16-ին ԱԺ-ն ընդունեց «Հաշվեքննիչ պալատի մասին» ՀՀ օրենքը[4], որը ուժի մեջ մտավ 2018թ. ապրիլի 9-ին: Հաշվեքննիչ պալատի գործունեության նպատակը հանրային ֆինանսների և սեփականության ոլորտում պետական և համայնքային բյուջեների միջոցների, ստացած փոխառությունների և վարկերի, պետական և համայնքային սեփականության օգտագործման օրինակության և արդյունավետության վերաբերյալ Ազգային ժողովին և հանրությանը ժամանակին, մասնագիտական և անկողմնակալ տեղեկատվություն ներկայացնելն է: Եթե հաշվեքննության ընթացքում հաշվեքննիչ պալատը գալիս է հետևության, որ կատարված արարքը պարունակում է առերևույթ հանցագործության հատկանիշներ, ապա համապատասխան նյութերը հաշվեքննիչ պալատի որոշմամբ շտապ, բայց ոչ ուշ, քան եռօրյա ժամկետում ուղարկվում են ՀՀ գլխավոր դատախազություն: Այդ դեպքում հաշվեքննիչ պալատը կարող է դադարեցնել հաշվեքննությունը:

ՀՀ պետական կառավարման մարմիններն են նաև՝ նախարարությունները, կառավարության ենթակա մարմինները և վարչապետի ենթական մարմինները:

Նախարարությունները մշակում և իրականացնում են իրենց վերապահված գործունեության ոլորտում կառավարության քաղաքականությունը: Նախարարության ենթակա մարմինը գործում է նախարարությանը վերապահված գործունեության ոլորտի շրջանակներում և ապահովում է նախարարության իրավասությանը վերապահված գործունեության ոլորտի առանձին ուղղությունների իրականացումը:

Կառավարության ենթակա մարմինները ապահովում են կառավարության քաղաքականության՝ օրենքով իրենց վերապահված առանձին ուղղության իրականացումը, ինչպես նաև աջակցում են իրենց վերապահված ուղղության շրջանակներում կառավարության քաղաքականության մշակմանը:

Վարչապետի ենթակա մարմինները գործում են ազգային անվտանգության, ոստիկանության և պետական վերահսկողության ոլորտներում: Վարչապետի ենթակա մարմնի ղեկավարի տեղակալին ղեկավարի առաջարկությամբ նշանակում և ազատում է վարչապետը:

Կառավարման ճիշտ մոդելի ընտրությունը կարևոր է արդյունավետ պետական կառավարում իրականացնելու համար: Խորհրդարանական հանրապետության կառավարման համակարգը հանդիսանում է ամենաարդիական կառավարման համակարգը: Սակայն, Հայաստանի Հանրապետությունում այն, կարժեք թե, չի հաջողում, որի համար կան օբյեկտիվ և սուբյեկտիվ պատճառներ: Այդ մոդելին անցնելը ՀՀ-ում զուգորդվեց պետության համար աննախադեպ անակնկալներով՝ համաճարագ, պատերազմ, բռնի արտագաղթ: Այդ պատճառով դժվար է օբյեկտիվ գնահատական տալ մեր պետության կառավարման համակարգին: Միայն կարող ենք պնդել, որ միգուցե մեր հասարակությունը դեռևս կայացած քաղաքացիական հասարակություն չէ, չի կարողանում գաղափարական ճիշտ ընտրություն կատարել, և կամ քաղաքական կուսակցությունների քաղաքական հայացքները կայուն չեն և արտաքին ազդակներից կախված անընդհատ փոփոխությունների են ենթարկվում:

Ճիշտ է ասված՝ յուրաքանչյուր կառավարություն համապատասխանում է իր ընտրողներին:

Գրականություն

Յու.Մ.Սուվարյան, «Մենեջմենթ», 2016թ.,

ՀՀ Սահմանադրություն, 2015

«ՀՀ կենտրոնական բանկի մասին» ՀՀ օրենք

«Հաշվեքննիչ պալատի մասին» ՀՀ օրենքը, 2018

Տրբուի Թորոսյան, Գ.Գեւորգյան - СИСТЕМА ГОСУДАРСТВЕННОГО УПРАВЛЕНИЯ РЕСПУБЛИКИ АРМЕНИЯ. В Республике Армения население и общественно-политические организации, представляющие его интересы, путем тайного голосования на основе всеобщего, равного и прямого избирательного права формируют органы государственной власти и органы местного самоуправления и контролируют их деятельность.

Ключевые слова: Система правления, Конституция, парламентская республика, государственные органы, гражданское общество, Национальное Собрание, Правительство, Счетная палата РА.

Srbui Torosyan, G. Gevorgyan - THE GOVERNMENT SYSTEM OF THE REPUBLIC OF ARMENIA. In the Republic of Armenia, the population and the public-political organizations representing its interests form public authorities and local self-government bodies by secret ballot based on general, equal, and direct suffrage and supervise their activities.

Keywords: Government system, Constitution, parliamentary republic, state bodies, civil society, National Assembly, Government, RA Audit Chamber.

ԳՅՈՒՂԱՏՆՏԵՍՈՒԹՅԱՆ ՄԵՋ ՆԵՐԴՐՈՒՄՆԵՐԻ ԱՐԴՅՈՒՆԱՎԵՏՈՒԹՅՈՒՆԸ

Տաթևիկ Պետրոսյան

Կառավարում 4-րդ կուրս, ղեկավար տ.գ.թ., դոցենտ, Գ. Գևորգյան

Ամփոփագիր. Գյուղատնտեսությունը որպես պարենային ապահովության և գյուղական համայնքների զարգացումը ապահովող ոլորտ, մեծ կարևորություն ունի երկրի տնտեսության զարգացման համար: Այս ճյուղի հիմնախնդիրների լուծումը անհնարին է առանց որոշակի և կոնկրետ ներդրումների կատարման: Հետազոտության նպատակն է բացահայտել ներդրումների կարևորությունը գյուղատնտեսության համար և սեփական բիզնեսի օրինակով ցույց տալ ներդրումների արդյունավետությունը գյուղատնտեսության մեջ:

Հիմնաբառեր. ներդրումային ծրագիր, աջակցության ծրագիր, «խելացի» անասնաշենք, ծախս, հասույթ, շահութաբերության մակարդակ:

ՀՀ կառավարությունը ներդրումային քաղաքականությունը դիտում է որպես Հայաստանի տնտեսական զարգացման կարևորագույն ուղիներից մեկը: Այդ իսկ պատճառով կառավարության կողմից իրականացվող ներդրումային քաղաքականությունը նպատակաուղղված է ներդրումներին խոչընդոտող գործոնների թուլացմանը կամ վերացմանը, ներդրումային և գործարար բարենպաստ միջավայրի ձևավորմանը, երկրի մրցակցային առավելությունների բացահայտմանը, Հայաստանում իրականացվող ներդրումների ծավալների մեծացմանը, ինչպես նաև վերոհիշյալ նպատակներին նպաստող շուկայական ենթակառուցվածքի զարգացմանը:

Կառավարությունը հատկապես կարևորում է մասնավոր ներդրումները, այդ թվում ՕՈՒՆ-ի ներգրավումը, որը կխթանի արդյունաբերության, ինչպես նաև տնտեսության այլ ոլորտների զարգացումը: ՀՀ կառավարությունը նույնպես ներդրումներ է կատարում, միայն 2010-2023 թվականներին ՀՀ պետական բյուջեից գյուղատնտեսության ոլորտին է հատկացվել բյուջեի ընդհանուր ծախսերի միջինում շուրջ 2.5%-ը, որը կազմել է տարեկան շուրջ 32.2 մլրդ դրամ[1]:

Ներդրումների տեսակները գյուղատնտեսության մեջ բազմազան են [2]՝

1. հողային ներդրումներ. գյուղատնտեսական հողատարածքների գնում կամ վարձակալում գյուղատնտեսական գործունեության համար.

2. ներդրումներ սարքավորումների և տեխնոլոգիաների մեջ.

3. ներդրումներ սերմերի և պարարտանյութերի համար. բարձր բերք ապահովելու համար որակյալ սերմեր, պարարտանյութեր և մշակաբույսերի պաշտպանության քիմիական նյութերի գնում.

4. անասնաբուծության ներդրումներ. ներդրումներ կենդանիների բուժման և խնամքի համար.

5. ներդրումներ շուկայավարման և լոգիստիկայի ոլորտում.

6. ներդրումներ կրթության և զարգացման ծառայությունների մեջ. ֆերմերների վերապատրաստում գյուղատնտեսության ժամանակակից մեթոդների վերաբերյալ, գյուղատնտեսության ընդլայնման ծառայությունների ներդրում՝ արտադրության արդյունավետությունը բարձրացնելու համար:

Գյուղատնտեսության մեջ ներդրումային քաղաքականությունից բացի, զուգահեռ գործում է նաև աջակցության ծրագրեր, որոնք կարելի ասել ներդրումային ծրագրերի համարժեքներ են:

ՀՀ գյուղատնտեսության անասնաբուծության ճյուղում հեղափոխական գործընթացներ կատարվեցին հատկապես ՀՀ կառավարության անմիջական մասնակցությամբ: Ամենատարածված ծրագրերից մեկը՝ «Փոքր և միջին «խելացի» անասնաշենքերի կառուցման կամ վերակառուցման և դրանց տեխնոլոգիական ապահովման պետական աջակցության» ծրագիրն է: Ծրագրի շրջանակում պետությունը փոխհատուցում է «խելացի» անասնաշենքերի կառուցում կամ վերակառուցում իրականացրած շահառուների ծախսերը: Խելացի ֆերմերությունը ֆերմերային տնտեսությունների կառավարումն է՝ օգտագործելով ժամանակակից տեղեկատվական և հաղորդակցական տեխնոլոգիաները՝ արտադրանքի քանակն ու որակը բարձրացնելու համար՝ միաժամանակ օպտիմալացնելով մարդկային աշխատուժի ծախսերը[3]: ԼՈՒ-ի էությունը այն տվյալներն են, որոնք կարելի է ստանալ իրերից և փոխանցվել ինտերնետի միջոցով: Գյուղատնտեսական գործընթացն օպտիմալացնելու համար ֆերմայում տեղադրված ԼՈՒ սարքերը պետք է հավաքեն և մշակեն տվյալները կրկնվող ցիկլով, որը ֆերմերներին թույլ կտա արագ արձագանքել առաջացող խնդիրներին և շրջակա միջավայրի պայմանների փոփոխություններին: Խելացի գյուղատնտեսությունը հետևում է հետևյալ ցիկլին.

1. Դիտարկում. Սենսորները գրանցում են մշակաբույսերի, անասունների, հողի կամ մթնոլորտի մասին դիտողական տվյալներ:

2. Ախտորոշում. Սենսորների տվյալները սնվում են ամպի վրա հիմնված ԼՈՒ հարթակից՝ նախապես սահմանված կանոններով և որոշումների կայացման մոդելներով, որոնք նաև կոչվում են «բիզնեսի տրամաբանություն», որոնք որոշում են ուսումնասիրվող օբյեկտի վիճակը և բացահայտում ցանկացած թերությունները կամ կարիքները:

3. Որոշումների կայացում. Օգտագործողը կամ մեքենայական ուսուցման վրա հիմնված ԼՈՒ պլատֆորմի բաղադրիչները գնահատում են հայտնաբերված խնդիրները և որոշում անհրաժեշտ բուժման վայրը:

4. Գործողություններ. Վերջնական օգտագործողի գնահատումից և գործողություններից հետո ցիկլը կրկնվում է սկզբից:

«Փոքր և միջին «խելացի» անասնաշենքերի կառուցման կամ վերակառուցման և դրանց տեխնոլոգիական ապահովման պետական աջակցության» ծրագրի հիմնական նպատակն է բարելավել կենդանիների պահվածքի պայմանները՝ արդյունքում բարձրացնելով կենդանիների մթերատվության ցուցանիշները:

ՀՀ-ում «խելացի» անասնաշենքերի կառուցման հայտ են ներկայացնում նաև գյուղացիական տնտեսությունները, որոնք սեփական փորձի արդյունքում համոզվել են գյուղատնտեսությունում ներդրումներ կատարելու արդյունավետության մեջ: Դրանցից մեկի տնտեսական գործունեության արդյունքների վերլուծությունը փաստում է գյուղատնտեսությունում ներդրումներ կատարելու արդյունավետության մասին: Ուսումնասիրվող գյուղացիական տնտեսությունը գործարարությամբ սկսել է զբաղվել 2022 թվականի հոկտեմբերից, ներդրումներ է կատարել հողագործության և խոզաբուծության մեջ: Տնտեսությունը ունի 4 հա վարելահող, որի վրա ցանում է հացահատիկ: Տարվա ընթացքում հողագործությունում կատարվել է 1000 հազար դրամ ծախս՝ ցանքի, քաղի, պարարտանյութի, տեղափոխման և այլ ծախսերի համար: Տարեկան ստացվել է 8տ հացահատիկ(1հա-ի բերքատվությունը 2տ), որի շուկայական գինը կազմել է 8000 հազար դրամ (1կգ հատիկը վաճառվել է 100դրամով): Տնտեսության բերքը լիարժեք կերի բազա է հանդիսացել խոզաբուծության համար: 2022թ-ին հացահատիկի բերքից 4,1տ հատկացվել է տնտեսության խոզերի կերակրման համար, մնացած 3.9տ-ից 0.4տ ամբարվել է, իսկ 3,5տ վաճառվել է, ապահովելով 3500հազ.դրամ հասույթ:

Գյուղացիական տնտեսությունը ունի շենք-շինություններ, այդ թվում 70մ² տարածքով անասնաշենք, որը օգտագործում է խոզաբուծության համար: 2022թ հոկտեմբեր ամսին տնտեսությունը գնվել է բարձր տոհմային արժեք ունեցող երեք գլուխ հղի խոզամայր, որոնք 114 օր հետո ծնել են 48 գլուխ խոճկոր: Խոզերի հոտի շարժը տրված է աղյուսակով:

Աղյուսակ 1

Գլխաքանակը և դրա շարժը

	Ցուցանիշ	Ժամկետ	Քանակը	1 գլխի արժեքը/ հազ.դր.	Ընդամենը Հազ.դրամ
	Հղի խոզամայրի գնում	հոկտեմբեր	3	180	540
	I ծնից խոճկորն.	փետրվար	48	-	-
	Խճկ գնում	ապրիլ	20	20	400
	Բոված խճկ վաճառք	մայիս-հունիս	68	100	6800
	II ծին	օգոստոս-սեպտեմբեր	45	-	-

Բոված խճկ վաճառք	դեկտեմբեր	45	100	4500
ԸՆԴԱՄԵՆԸ ՎԱՃԱՌՔ	2023թ	113	100	11300

Տնտեսությունը գնել է նաև 20 գլուխ խոճկոր, որոնց 2 ամիս բուելուց հետո, սեփական խոճկորների հետ միասին՝ 100 կգ կենդանի քաշով, հանձնել է սպանդանոց և ստացել է 6800 հազար դրամ հասույթ: Խոզամայրերի արհեստական սերմնավորման արդյունքում, նրանցից ստացվել է երկրորդ ծինը՝ 45 խոճկոր, որոնց 4 ամսեկան հասակում իրացրել է և ստացել ևս 4500 հազար դրամ հասույթ: Ինչպես արդեն նշվեց խոզերի կերակրման համար օգտագործվել է սեփական կերարտադրության բերքը՝ 4,1տ հացահատիկ, որի շուկայական գինը 4100 հազար դրամ է: Խոճկորների կերակրման համար օգտագործվել է կաթի փոխարինիչ: Խոզաբուծությունում կատարված ծախսերը ցուցադրված են աղյուսակ 2-ում:

Աղյուսակ 2. Ներդրումներ խոզաբուծության մեջ

	Ցուցանիշներ	Արժեքը/հազ.դրամ
1	Խոզամայրերի գնում	540
2	Խոճկորների գնում	400
3	Համակցված կեր	4100
4	Կաթի փոխարինիչ	120
5	Արհեստական սերմնավորում	75
6	Այլ ծախսեր	80
7	Ընդամենը ծախս	5315

Գյուղացիական տնտեսությունում աշխատանքները կատարում են ընտանիքի անդամները: Տնտեսությունը հողի հարկից բացի այլ հարկեր չի վճարում: 2022թ-ին գյուղացիական տնտեսությունը հողագործությունում և անասնապահությունում կատարել է 6315 հազար դրամ ներդրում, հողագործությունից և խոզաբուծությունից միասին ստացել է 14800 հազար դրամ հացույթ և ապահովել է 134,3 % շահութաբերության մակարդակ:

Եզրակացություն.

Գյուղատնտեսությունում ներդրումներ կատարելը արդյունավետ է: Գյուղատնտեսության մեջ ներդրումները կարող են ստեղծել աշխատատեղեր, բարձրացնել եկամուտների մակարդակը և նպաստել հարակից ոլորտների զարգացմանը: Ներդրումները նպաստում են գյուղատնտեսության մեջ նոր տեխնոլոգիաների և նորարարությունների ներդրմանը, ինչը բարձրացնում է արտադրողականությունը և արդյունավետությունը: Իսկ ֆերմերներին և ձեռնարկատերերին աջակցելը նպաստում է գյուղական համայնքների զարգացմանը:

Գրականություն

1. <https://www.mineconomy.am/>
2. <https://library.anau.am/images/stories/grqer/Teghnikakan/Bazikyan-raktorner.pdf>
3. <https://www.iotforall.com/smart-farming-future-of-agriculture>

Т.Петросян, Г. Геворгян - ЭФФЕКТИВНОСТЬ ИНВЕСТИЦИЙ В СЕЛЬСКОМ ХОЗЯЙСТВЕ. Сельское хозяйство, как отрасль, обеспечивающая продовольственную безопасность и развитие сельских сообществ, имеет большое значение для развития экономики страны. Решение проблем этой отрасли невозможно без конкретных и конкретных инвестиций. Цель исследования – выявить значимость инвестиций для сельского хозяйства и продемонстрировать эффективность инвестиций в сельское хозяйство на примере собственного бизнеса.

Ключевые слова: инвестиционная программа, программа поддержки, «умное» животноводство, стоимость, доход, уровень рентабельности.

T. Petrosyan, G. Gevorgyan - INVESTMENTS IN AGRICULTURE ARE EFFECTIVE. Agriculture, as a sector that ensures food security and the development of rural communities, is of great importance for the development of the country's economy. Solving the problems of this branch is impossible without specific and specific investments.

The purpose of the research is to identify the importance of investments in agriculture and to demonstrate the effectiveness of investments in agriculture with the example of one's own business.

Keywords: investment program, support program, "smart" livestock building, cost, income, profitability level.

ԷԼԵԿՏՐՈՆԱՅԻՆ ԱՌԵՎՏՐԻ ԷՌԻԹՅՈՒՆԸ ԵՎ ԶԱՐԳԱՑՄԱՆ ՄԻՏՈՒՄՆԵՐԸ

Անահիտ Ապրեսյան

Կառավարում 3-րդ կուրս, ղեկավար՝ Ա. Հարությունյան

Գլոբալիզացման և երկրների զարգացման հետևանքով առևտրի ավանդական ձևերը սկսում են իրենց տեղը զիջել նորարարական ձևերին: Ներկայումս լայն թափ է առել էլեկտրոնային առևտուրը, որը լայն հնարավորություն է ընձեռում համաշխարհային շուկան հասանելի դարձնել սպառողներին: Այն իր ուրույն տեղն է սկսել գրավել ոչ միայն զարգացած, այլ նաև զարգացող երկրներում: Էլեկտրոնային առևտրի զարգացման մեջ մեծ դեր ունեն նաև տեղեկատվական տեխնոլոգիաների զարգացումը և ԳՏԱ-ն:

Հիմնաբառեր: Առևտուր, էլեկտրոնային առևտուր, ապրանքներ, ծառայություններ, տեղեկատվական տեխնոլոգիաներ, թվային տեխնոլոգիաներ:

Համաշխարհային տնտեսության զարգացմանը զուգընթաց զարգացում են ապրում առևտրի տեսակները, որոնք դրսևորվում են տարբեր ձևերով: Առևտրի ժամանակակից և ամենատարածված ձևերից է էլեկտրոնային առևտուրը: Այն իրենից ներկայացնում է առևտրի ձև, որը հնարավորություն է տալիս սպառողներին ուղղակիորեն գնել ապրանքներ կամ ծեռք բերել ծառայություններ անկախ գտնվելու վայրից վաճառողից համացանցի միջոցով: Էլեկտրոնային առևտրի կազմակերպումն ու զարգացումը բացառապես կապված է ինտերնետի հասանելիությամբ և տեխնիկական սարքերի առկայությամբ: Այն հիմնականում իրենից ներկայացնում է ներքոնշյալ գործողությունները [1]՝

- Ապրանքի ընտրություն
- Ապրանքի պատվեր
- Վճարում պատվիրված ապրանքի դիմաց
- Պատվիրված ապրանքի առաքում պատվիրատուին

Էլեկտրոնային վաճառք իրականացնող հարթակները մեզ բոլորիս տալիս են լայն հնարավորություններ փնտրել և գննել ընկերության կողմից առաջարկվող ապրանքների և ծառայությունների տեսականին, դիտել ապրանքների լուսանկարները՝ արտաքին տեսքը, ինչպես նաև ստանալ տեղեկատվություն ապրանքի բնութագրի, առանձնահատկությունների և գների մասին:

Գծապատկեր 1. Էլեկտրոնային առևտրի իրականացման գործընթացը

Համաձայն ուսումնասիրված գրականության և համաշխարհային պրակտիկայում կիրառվող ձևերի տարբերում ենք էլեկտրոնային առևտրի հետևյալ մոդելները [2]

✚ **Բիզնեսից սպառող (B2C)** - Կազմակերպությունը համացանցի միջոցով վաճառում է իր ապրանքը կամ մատուցում ծառայություն վերջնական սպառողին:

✚ **Բիզնեսից բիզնես (B2B)** - Կազմակերպությունը համացանցի միջոցով վաճառում է իր ապրանքը կամ մատուցում ծառայություն մեկ այլ կազմակերպության:

✚ **Բիզնեսից կառավարություն (B2G)** - Կազմակերպությունը համացանցի միջոցով վաճառում է ապրանքը կամ մատուցում ծառայություն պետական մարմիններին:

✚ **Բիզնեսից բիզնես և սպառող (B2B2C)** - Կազմակերպությունը համացանցի միջոցով վաճառում է իր ապրանքը կամ մատուցում ծառայություն մեկ այլ կազմակերպության, որը կրկին համացանցի միջոցով վաճառում է այդ ապրանքը կամ մատուցում այդ ծառայությունը վերջնական սպառողին:

✚ **Սպառողից սպառող (C2C)** - Անհատը համացանցի միջոցով վաճառում է իր ապրանքը կամ մատուցում ծառայություն վերջնական սպառողին:

✚ **Սպառողից բիզնես (C2B)** - Անհատը համացանցի միջոցով վաճառում է իր ապրանքը կամ մատուցում ծառայություն որևէ կազմակերպության:

Ինչպես նշեցինք ամբողջ աշխարհում առկա թվային տեխնոլոգիաները մեծապես ազդել են համաշխարհային տնտեսության վրա, ընդլայնել տեղեկատվական բազան, նպաստել էլեկտրոնային առևտրի ձևավորմանն ու առաջընթացին, անդրադարձել մտածելակերպի, սովորույթների, հաղորդակցման վրա, խթանել տնտեսության նորարարական զարգացումը: Թվային տեխնոլոգիաները թույլ են տալիս վճարումներն իրականացնել տարբեր մեթոդներով: Հայտնի են մոտ 200 վճարային տարբերակներ, որոնց մեծ մասը կիրառելի է նաև Հայաստանում:

1. բանկային քարտեր՝ Visa, Mastercard, Maestro, Diners, Amex...,
2. կանխիկ՝ Cash on delivery, Western Union, Money Gram, Xoom...,
3. բանկային փոխանցումներ՝ Classic (SWIFT, SEPA, IBAN), ակնթարթային փոխանցումներ (ACH, Sofort),
4. էլեկտրոնային դրամապանակներ (e-Wallets)՝ PayPal, Payoneer, Skill...,
5. վճարային լուծումներ՝ Amazon Pay, Google Pay, Etsy Checout...,
6. կրիպտոարժույթներ՝ Bitcoin, Ethereum, Altcoins, Stable Coins

Ոլորտի զարգացման գործում անմաս չի մնացել նաև ՀՀ տնտեսությունը: ՀՀ-ում ակտիվ կերպով զարգանում էին թվային տեղեկատվական տեխնոլոգիաները, որը ժամանակի ընթացքում սկեցին կիրառել ողջ տնտեսության մեջ: Այն մեծ թափ առավ մասնավորապես COVID-19-ից հետո:

ՀՀ տարածքում էլեկտրոնային առևտուրը կարելի է բաժանել երեք խմբի՝

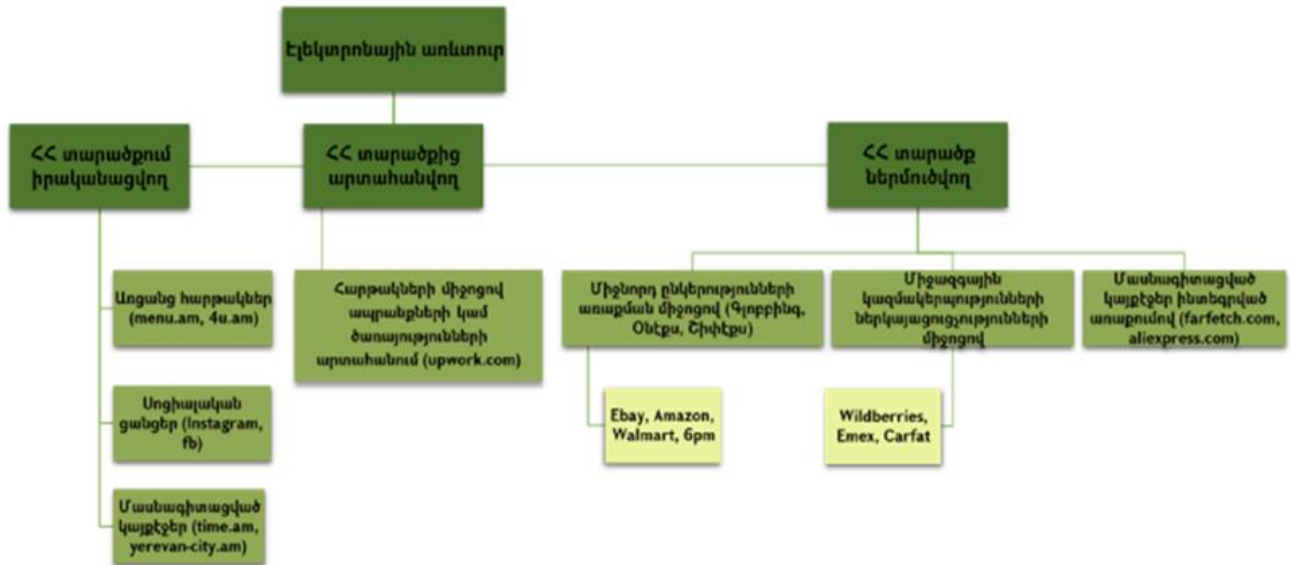
1. ՀՀ տարածքում իրականացվող
2. ՀՀ տարածք ներմուծվող
3. ՀՀ տարածքից արտահանվող

Քանի որ միջազգային առցանց հարթակների և խանութների մեծ մասը առաքում չի կատարում ՀՀ, այդ պատճառով ՀՀ-ում կան փոստային ծառայություններով զբաղվող մի շարք ընկերություններ, որոնք էլեկտրոնային եղանակով գնված ապրանքները ներմուծում են դեպի ՀՀ:

2005 թվականից մինչև 2023 թվականն ընկած ժամանակահատվածում փոստային կապի բնագավառում լիցենզավորվել են թվով 74 կազմակերպություններ, որոնց մի մասը ժամանակի ընթացքում կորցրել է ձեռք բերված լիցենզիան: Լիցենզավորված ընկերությունների ցանկին են պատկանում «ԳԼՈՐԲԻՆԳ», «Ամերիքան գլոբալ գրուփ», «Օնէքս», «Էյչ թու էյչ», «ՀայՓոստ», «Դայմենքս», «Նովա էքսպրես» և այլն: Թվարկվածներից հատկապես առանձնանում են «Օնէքս» և «ԳԼՈՐԲԻՆԳ» ընկերությունները, որոնց կողմից մատուցվող փոստային և սուրհանդակային ծառայություններից օգտվում են բնակչության առավել լայն շրջանակներ:

«Օնէքս» նորարարական լուծումներով, արհեստական բանականությամբ օժտված առաքանիների արագ ստացման համակարգը BarCode-ի միջոցով նույնականացնում է օգտատիրոջը և հանձնում բեռը: Բացի այդ, ընկերությունն առաջարկում է բազմաթիվ այլ «խելացի» լուծումներ: «Օնէքսի» Smart Locker- ների ընդարձակ ցանցը հնարավորություն է տալիս հաճախորդներին ստանալու պատվերներն իրենց հարմար հասցեներից՝ իրենց իսկ նախընտրած ժամին:

Գծապատկեր 2. Էլեկտրոնային առևտրի կառուցվածքը ՀՀ-ում

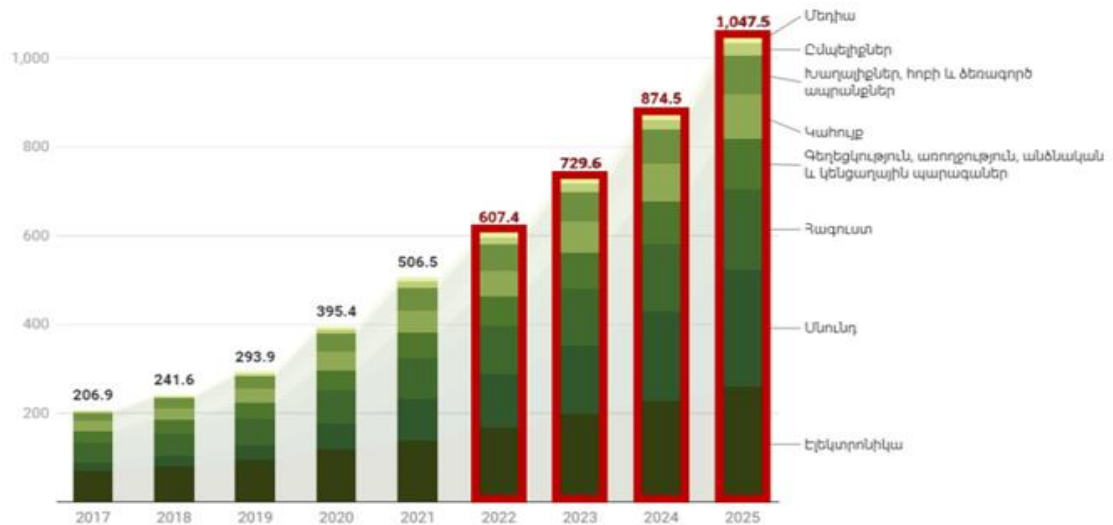
«ՓԼՈՐԲԻՆԳ»-ը միջազգային առցանց գնումների հարթակ է, որը հնարավորություն է տալիս օգտվելու առցանց գնումների բոլոր առավելություններից, կատարելու գնումներ 7 երկրից՝ ԱՄՆ, Անգլիա, Միացյալ Արաբական Էմիրություններ, Իտալիա, Չինաստան, Գերմանիա, ՌԴ: Ընկերությունը վերջերս ներդրել է նաև «Առցանց գնումների ցանցը» (Online Shopping Network) համակարգը՝ ներկայացնելով ամենանորարարական և ամենամեծ ներքին առաքման ու լոքերների ցանցը ՀՀ-ում:

Էլեկտրոնային առևտուրը սպասարկող ենթակառուցվածքը ՀՀ-ում բարելավվում է, կատարելագործվում, ինչը հնարավորություն կտա ժամանակի ընթացքում ամբողջապես սպասարկելու էլեկտրոնային առևտուրը:

Ըստ Միավորված ազգերի կազմակերպության առևտրի և զարգացման համաժողովի կողմից հրապարակված տվյալների [3]՝ 2020 թվականի տվյալներով էլեկտրոնային առևտրին ավելի պատրաստված երկրներն են Միացյալ Թագավորությունը, Շվեյցարիան, Նիդերլանդները, Սինգապուրը, Գերմանիան և Դանիան: ՀՀ այս ցուցանիշներին համապատասխան զբաղեցրել է 2020-ին 84-րդ տեղը, 2019-ին 78-րդ, իսկ 2018-ին գտնվում էր 66-րդ տեղը: Հայաստանի համար համեմատաբար ոչ բարձր ցուցանիշը պայմանավորված է լոգիստիկ խնդիրներով, առցանց առևտրով զբաղվող բնակչության համեմատաբար քիչ զանգվածով և այլ գործոններով:

Ըստ statista.com կայքէջի տվյալների՝ ՀՀ-ում էլեկտրոնային առևտրի ծավալները 2017-ին կազմել են 206,9 միլիոն դոլար, 2021-ի ընթացքում ավելացել է ցուցանիշը մոտավորապես 145 %-ով դառնալով 506,5 միլիոն դոլար, իսկ 2025-ին կդառնա 1,048 միլիարդ դոլար[4] :

Գծապատկեր 3. ՀՀ-ում էլեկտրոնային առևտրի մասնաբաժինները

Այսպիսով կարելի է եզրակացնել, որ ներկայումս էլեկտրոնային առևտուրը հանդիսանում է առևտրի ձևերի ամենատարածված և զարգացման նոր միտումներ ունեցող ձև: Այն մեծ տարածում ունի ինչպես զարգացած, այնպես էլ զարգացող երկրներում: Մեր կողմից իրականացրած ուսումնասիրությունների արդյունքում կարող ենք եզրակացնել, որ էլեկտրոնային առևտուրը ունի ինչպես առավելություններ, այնպես թե թերություններ

Առավելություններ՝

- Ապրանքի համապատասխանեցումը սպառողին
- Ծախսերի կրճատումը
- Բիզնեսի արդյունավետ կառավարումը
- Ապրանքի առաջխաղացում և ավելի շատ վաճառքներ
- Արագ դրամային վճարումներ և այլն:

Թերություններ՝

- Մտավոր սեփականության իրավունքի հետ կապված խնդիրներ
- Մաքսային և իրավական խնդիրներ
- Ապրանքի ուշ առաքում և այլն:

Գրականություն

1. «Էլեկտրոնային առևտրի ոլորտում իրականացված ուսումնասիրությունների արդյունքները», «Մրցակցության պաշտպանության հանձնաժողով», Երևան 2022թ.:
2. «Էլեկտրոնային առևտուր. հնարավոր ռիսկեր, կորուստներ և զարգացման հնարավորություններ», «ԱՄԲԵՐԴ» մատենաշար, Երևան 2021թ.:
3. THE UNCTAD B2C E-COMMERCE INDEX 2020, UNCTAD Technical Notes on ICT for Development N17

4. Statista.com/ecommerce.armenia/

Анаит Апресян, Анна Арутюнян - СУЩНОСТЬ И ТЕНДЕНЦИИ РАЗВИТИЯ ЭЛЕКТРОННОЙ КОММЕРЦИИ. С глобализацией и развитием стран традиционные формы торговли начинают уступать место инновационным формам. В настоящее время электронная коммерция набирает обороты, открывая широкие возможности для доступа потребителей к мировым рынкам. Она начала занимать особое место не только в развитых, но и в развивающихся странах. В развитии электронной коммерции большую роль также играют информационные технологии и научно-технический прогресс (НТП).

Ключевые слова: торговля, электронная коммерция, товары, услуги, информационные технологии, цифровые технологии.

Anahit Apresyan, A. Harutyunyan - THE ESSENCE AND TRENDS OF E-COMMERCE DEVELOPMENT. With globalization and the development of countries, traditional forms of trade are beginning to give way to innovative forms. Currently, e-commerce has gained momentum, opening up wide opportunities to make global markets accessible to consumers. It has started to gain its special place not only in developed but also in developing countries. The development of information technology and scientific and technological advancement (STA) also play a significant role in the development of e-commerce.

Keywords: trade, e-commerce, goods, services, information technology, digital technologies.

ԱՇԽԱՏԱՆՔԱՅԻՆ ԿՈՆՖԼԻԿՏՆԵՐ, ԱՌԱՋԱՑՄԱՆ ՊԱՏՃԱՌՆԵՐԸ
ԵՎ ՎԵՐԱՑՄԱՆ ՄԵԽԱՆԻԶՄՆԵՐԸ

Մարի Դարբինյան

Կառավարում 2-րդ կուրս, Ղեկավար՝ դոցենտ Արմինե Մանկալյան

Ամփոփագիր. Վիճակագրության մեջ աշխատանքային կոնֆլիկտը մի իրավիճակ է, երբ աշխատողների և գործատուի միջև անհամաձայնություն է ծագում որոշակի հարցերի շուրջ, որի հետևանքով աշխատողները կամ գործատուները դժգոհություն են հայտնում: Կոնֆլիկտների և դրա հետևանքով առաջացած ապրումների վրա ծախսվում է կազմակերպությունների աշխատակիցների ժամանակի 15%, իսկ ղեկավարների ժամանակի 20%: Կոնֆլիկտները ունեն դրական և բացասական կողմեր: Դրական կողմ - օգնում է խնդիրների, դրանց վերաբերյալ տեսանկյունների, լուծման տարբերակների բացահայտմանը: Նպատակն է աշխատանքի արդյունավետության բարձրացմանը, երբեմն կարող է միավորել կոլեկտիվը արտաքին ճնշման դեմ: Բացասական կողմ - բերում է կազմակերպության սոցիալ-հոգեբանական մթնոլորտի վատացմանը, բարձրացնում է մարդկանց նյարդայնությունը, հանգեցնում է սթրեսների, շատ աշխատողների շեղում է իրենց անմիջական ծառայողական պարտականությունների կատարումից:

Հիմնաբաներ: աշխատանքային կոնֆլիկտ, աշխատանքի վարձատրություն, աշխատաժամանակի կորուստ, անհամաձայնություն

Կոնֆլիկտը, որպես «մարդկային պատմության մշտական գործոն», ընկած է աշխարհի զարգացման հիմքում: Ցանկացած հասարակության պատմություն կոնֆլիկտների պատմություն է, որը ուղեկցվում է հոգեբանական սթրեսով, նյութական, մշակութային, մարդկային կորուստներով: «Կոնֆլիկտ» տերմինը գալիս է լատիներեն «conflictus» («բախում») բառից: Կոնֆլիկտը այն իրավիճակն է, որի ժամանակ մի կողմի (անձ, խումբ, կոլեկտիվ) վարքը խոչնդոտում է մյուս կողմի շահերի իրականացմանը՝ դրդելով պատասխան ուժեղացման: Համաձայնության բացակայությունը խոչնդոտում է կողմերից մեկի նպատակների իրականացմանը և, հետևաբար, այն ձգտում է խանգարել հակառակորդին իր պլանները ոչնչացնելուց: Կոնֆլիկտը՝ փոխազդեցության մեջ գտնվող սուբյեկտների հակադիր ուղղված նպատակների, շահերի, դիրքորոշումների, կարծիքների, հայացքների բախումն է [1]:

Կազմակերպության ղեկավարն է հիմնականում գտնվում կոնֆլիկտի կենտրոնում և հենց նա պետք է իրեն հասանելի բոլոր միջոցներով լուծի կոնֆլիկտը: Կոնֆլիկտի կառավարումը ղեկավարի կարևորագույն գործառույթներից մեկն է: Ղեկավարի համար կոնֆլիկտի լուծումը բավականին արդիական խնդիր է հանդիսանում, քանի որ աշխատանքային գործունեության ընթացքում շատ

հաճախ են հակասություններ առաջանում, որոնք էլ հանգեցնում են կոնֆլիկտների: Ղեկավարի հիմնական խնդիրն է հանդիսանում ժամանակին հասկանալ կոնֆլիկտի առաջացման պատճառները և դրանք վերացնելու համար վարքի արդյունավետ ռազմավարություն ընտրելը:

Կոնֆլիկտների խնդիրն անդրադարձել են շատ գիտնականներ, փիլիսոփաներ և հետազոտողներ: Օրինակ ֆրանսիացի սոցիոլոգ Բենատ Գուրնեյը իր «Введение в науку управления» գրքում գրում է. «Մենք բոլորս ցանկանում ենք խուսափել կոնֆլիկտներից, բայց դա անհեթեթ էրազանք է»: Իսկ Հենրի Ֆորդը ասում է. «Եթե սովորենք ինչպես լուծել կոնֆլիկտները, ապա դա մեզ թույլ կտա նվազեցնել ավտոմեքենայի ինքնարժեքը ավելի, քան տեխնիկական նորամուծության 25 տարվա ընթացքում» [2]:

Կոնֆլիկտների առաջացման պատճառները բաժանվում են երկու խմբի՝ **մասնավոր և ընդհանուր** [3]:

Ընդհանուր պատճառներն են՝

- **սոցիալ-քաղաքական և տնտեսական պատճառները** կապված երկրում առկա իրավիճակի հետ,

- **սոցիալ-ժողովրդագրական պատճառները** արտացոլում են մարդկանց տարբերությունները պայմանավորված նրանց սեռով, տարիքով, էթնիկ խմբի պատկանելիությամբ և այլն,

- **սոցիալ-հոգեբանական պատճառներ**, որոնք ներառում են խմբում փոխհարաբերությունները, լիդերությունը, կոլիկտիվի կարծիքը և այլն,

- **անհատական-հոգեբանական պատճառներ**, որոնք արտացոլում են անձի անհատական հատկությունները, ընդունակությունները, խառնվածքը, բնավորությունը և այլն:

Մասնավոր պատճառներն են՝

- գործունեության պայմաններով անբավարարվածությունը,
- պաշտոնական էթիկայի խախտումը,
- աշխատանքային օրենսդրության խախտումը,
- ռեսուրսների սահմանափակությունը,
- նպատակներում տարբերությունները,
- անբավարար հաղորդակցումը:

Աշխատանքային կոնֆլիկտները վիճակագրության մեջ բաժանվում են երկու խմբի [4]: Վիճակագրությունը տարբերում է աշխատանքային կոնֆլիկտների հետևյալ ցուցանիշները

- Գործադուլների և լուկաուտների թիվը

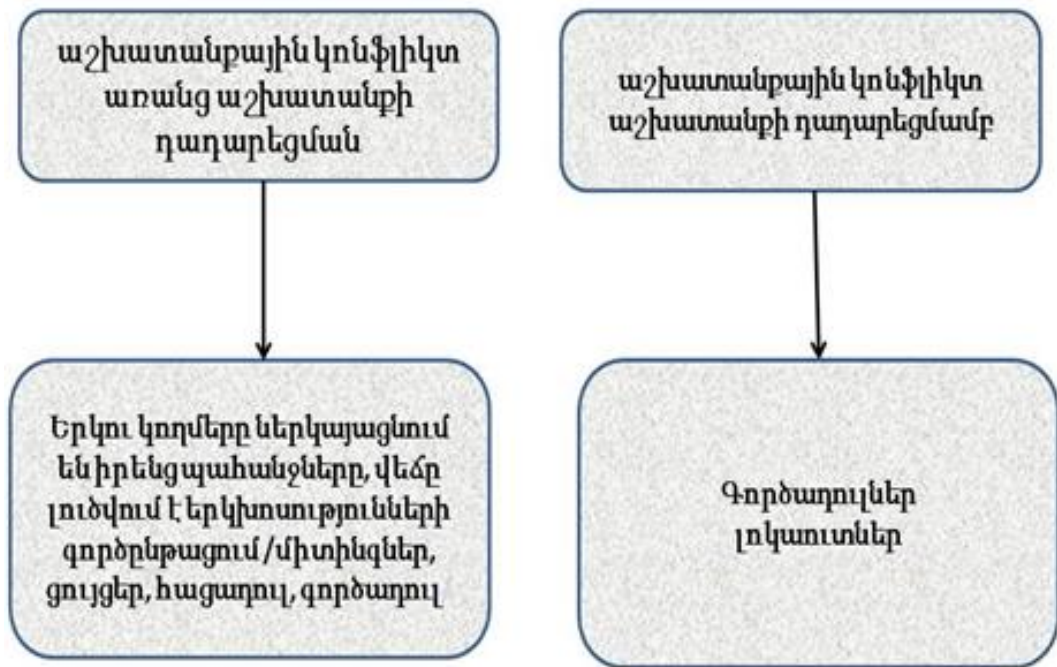
- Կազմակերպությունների թիվը, որոնք ներկայացված են աշխատանքային կոնֆլիկտների մեջ

- Աշխատանքային կոնֆլիկտներում ներգրավված աշխատողների թիվը

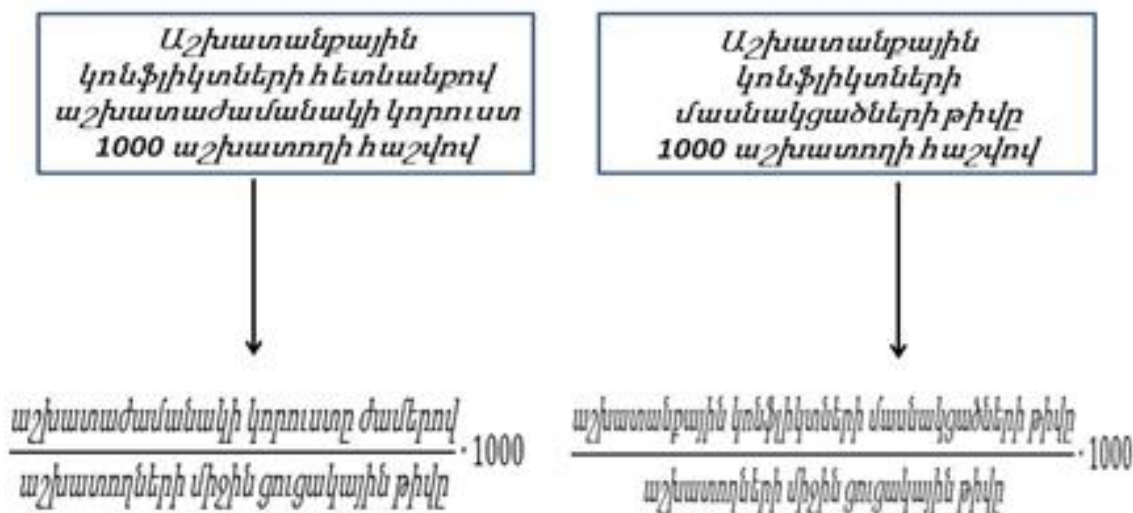
- Աշխատանքային կոնֆլիկտների տևողությունը

Հաշվարկվում են աշխատանքային կոնֆլիկտների ինտենսիվության հետևյալ ցուցանիշները

Վիճակագրությունը տարբերում է աշխատանքային կոնֆլիկտների երկու տեսակ

Աշխատանքային կոնֆլիկտների ինտենսիվության ցուցանիշներ

Կոնֆլիկտների լուծում և կառավարում

Կոնֆլիկտները կանխարգելելու համար հարկավոր է ունենալ կազմակերպչական հետևյալ կարգապահությունները [5].

➤ իրավասությունների հստակ կանոնակարգում. Բոլոր պաշտոնատարների և աշխատակիցների իրավունքների և պարտականությունների համամասնության ապահովում

➤ աշխատակազմի բոլոր անդամների միավորում ընդհանուր նպատակների շուրջ

➤ կազմակերպության գործերի կառավարմանը բոլոր աշխատակիցների մասնակցության ապահովում

➤ աշխատանքային բարենպաստ պայմանների ապահովում, գրոհային գործելակերպի բացառում:

Կառավարչական ճիշտ դիրքորոշումը ոչ թե առհասարակ կոնֆլիկտներից խուսափելն է, այլ դրանց նկատմամբ մշտական հսկողությունը, ծագող խնդիրները կառուցողական հունով ուղղորդելը և դրանց ներուժի գործադրումը հոգուտ կազմակերպության բնականոն զարգացման:

Կոնֆլիկտներից խուսափելու միջոցներ

➤ ներկազմակերպական տեղեկատվության համակարգի և միջանձնային հաղորդակցման եղանակների բարելավում

➤ գործարար վարվելակերպի ընդհանուր չափանմուշների պահպանում

➤ աշխատակիցների խթանման և պարգևատրման զանազան ձևերի ներդաշնակ գործադրում

➤ ներկազմակերպական տեղեկատվության համակարգի և միջանձնային հաղորդակցման եղանակների բարելավում

➤ գործարար վարվելակերպի ընդհանուր չափանմուշների պահպանում

➤ աշխատակիցների խթանման և պարգևատրման զանազան ձևերի ներդաշնակ գործադրում

➤ Արտահայտվելու հնարավորություն տալ ինչպես բարկությունը նվազեցնելու այնպես էլ տեսակետները արտահայտելու համար

➤ Խնդրել, որ գործընկերը ներկայացնի սպասվելիք արդյունքը եւ հիմնախնդիրը: Չերժ մնալ զգացմունքային դրսևորումներից:

➤ Ոչինչ պետք չէ ապացուցել: Կոնֆլիկտային իրադրության մեջ մեկը մյուսին ոչինչ չի կարող ապացուցել:

➤ անկախ կոնֆլիկտի լուծումից չփչացնել հարաբերությունները:

Այսպիսով, որպեսզի կազմակերպություններում հնարավոր լինի հաղթահարել կոնֆլիկտները և ստեղծել առողջ հոգեբանական մթնոլորտ, պետք է այդ ուղղությամբ պրոֆիլակտիկ միջոցառումների քանակը շատացնել:

Գրականություն

1. Чекалдин М., Причины организационных конфликтов и способы их устранения А. <https://cyberleninka.ru/article/n/prichiny-organizatsionnyh-konfliktov-i-sposoby-ihustraneniya> 2018.

2. Дмитриев А. В. Конфликтология [Текст]: учебник для вузов. 3-е изд., перераб. и доп. М.: Альфа-М, 2012. 336 с

3. Лебедева М. “Политическое урегулирование конфликтов” Москва, 1999

4. Հովհաննիսյան Հ.Կ. Ֆահրադյան Մ.Վ.Սոցիալ տնտեսական վիճակագրություն /ուսումնական ձեռնարկ/ Եր. ԵրՊՏԻ,, Տնտեսագետ,, , 2000թ.- 455 էջ

5. Աղուզումցյան Ռ. Վ., Լոքյան Ա. Բ., Պետրոսյան Լ. Հ., Կոնֆլիկտի կառավարումը կազմակերպություններում, «Պետական ծառայություն» հրատ., 2012.- 76 էջ:

Армине Мачкалян, Мари Гарибян - ТРУДОВЫЕ КОНФЛИКТЫ, ПРИЧИНЫ ВОЗНИКНОВЕНИЯ И МЕХАНИЗМЫ ЛИКВИДАЦИИ. В статистике трудовым конфликтом называют ситуацию, когда между работниками и работодателем возникают разногласия по определенным вопросам, приводящие к недовольству работников или работодателя. 15% времени сотрудников и 20% времени менеджеров тратятся на конфликты и вызванные ими эмоции. Конфликты имеют положительные и отрицательные стороны. Положительная сторона – помогает выявить проблемы, взгляды на них, варианты решения. Подходит для повышения эффективности работы, иногда может сплотить коллектив против внешнего давления. Это негативно влияет на ухудшение социально-психологической атмосферы организации, повышает нервозность людей, приводит к стрессу, отвлекает многих сотрудников от выполнения своих прямых служебных обязанностей

Ключевые слова. трудовой конфликт, оплата труда, потеря рабочего времени, разногласия

Armine Machkalyan, Mari Gharibyan - LABOR CONFLICTS, CAUSES OF OCCURRENCE AND ELIMINATION MECHANISMS. *In statistics, and labor conflict is a situation where there is a disagreement between the employees and the employer on certain issues, resulting in dissatisfaction of the employees or the employers. 15% of employees' time and 20% of managers' time are spent on conflicts and their resulting emotions. Conflicts have positive and negative sides. Positive side - helps to identify problems, perspectives on them, solution options. Suitable for increasing work efficiency, sometimes it can unite the team against external pressure. It has a negative impact on the deterioration of the socio-psychological atmosphere of the organization, increases people's nervousness, leads to stress, and distracts many employees from the performance of their direct service duties.*

Keywords. Labor conflict, labor remuneration, loss of working time, disagreement

ԻՐԱՎՈՒՆՔ

ԱՆՉԱՓԱՀԱՄՆԵՐԻ ՀԱՆՑԱՎՈՐՈՒԹՅԱՆ
ԿԱՆԽԱՐԳԵԼՄԱՆ ՀԻՄՆԱԽՆԴԻՐՆԵՐԸ ՀՀ-ՈՒՄ

Մարիա Հախվերդյան

Իրավագիտության և միջազգային հարաբերություններ, 4-րդ
կուրս, դեկ` ի.գ.թ Ա. Հակոբյան

Ամփոփագիր. Աշխատանքում ուսումնասիրվել են ՀՀ-ում անչափահասների կողմից կատարվող հանցագործությունների առանձնահատկություններն ու հանցավորությանը նպաստող գործոնները: Քննարկվել են հանցավորության կանխարգելման ներկայիս գործող մեխանիզմներն ու վեր են հանվել պրակտիկայում ի հայտ եկող հիմնախնդիրները, արվել են կանխարգելիչ միջոցառումների բարելավմանն ուղղված առաջարկություններ:

Հիմնաբառեր. Անչափահաս, լատենտային հանցագործություն, իրավագիտակցություն, իրավական կրթություն, անպատժելիություն, սոցիալիզացիա:

Անչափահասների կողմից կատարվող հանցագործությունները մշտապես եղել են համաշխարհային հանրության ուշադրության կենտրոնում և մեծ ջանքեր են գործադրվում անչափահասների իրավունքների պաշտպանության, նրանց կողմից կատարվող հանցագործությունների կանխարգելմանն ուղղությամբ: Ապագա սերնդի կյանքի, հոգեկան, ֆիզիկական և բարոյական առողջության պաշտպանության, անչափահասների իրավունքների և շահերի համակողմանի, սոցիալական և իրավական պաշտպանության խնդիրն առաջնահերթություն է ցանկացած քաղաքակիրթ պետության ներքին քաղաքականության մեջ:

Անչափահաս տարիքում իրավախախտումների կատարումը բացասաբար է անդրադառնում անհատի ողջ հետագա կյանքի վրա և սովորաբար հանգեցնում է կրկնահանցագործությունների (ռեցիդիվ): Անչափահասների հանցավոր վարքագծի կանխարգելման մարտավարությունը պահանջում է կանխարգելման ազգային և միջազգային պրակտիկայի ուսումնասիրություն, վիճակագրական դրական կամ բացասական ցուցանիշներին նպաստող գործոնների վեր հանում և հետազոտում:

Հետազոտության նպատակն է նպաստել անչափահասների հանցավորության դեմ պայքարի ներպետական քաղաքականության բարելավմանը:

Հետազոտության շրջանակներում մեր առջև խնդիր ենք դրել վեր հանել ՀՀ-ում անչափահասների հանցավորությանը նպաստող օբյեկտիվ և սուբյեկտիվ գործոնները, բացահայտել պայքարի մեխանիզմների արդյունավետությանը

խոչընդոտող սոցիալական գործոններն ու օրենսդրական բացթողումները, ինչպես նաև ուսումնասիրել այս խնդրում լավագույն միջազգային փորձը:

Հետազոտության համար տեսական, տեղեկատվական և մեթոդաբանական հիմք են հանդիսացել անվանի քրեաբանների աշխատությունները, ՀՀ Վիճակագրական կոմիտեի հրապարակած տվյալները, օրենքներն ու օրենսգրքերը, միջազգային իրավական փաստաթղթերը, ինտերնետային (էլեկտրոնային) գրադարաններում թեմային առնչվել մասնագիտական հոդվածները: Արժեքավոր են Չերնիշեվայի և Ջլոկազովի աշխատությունները [1], Մարիշինի աշխատությունը [2], քրեաբաններ Վ.Ե. Էմինովի, Ն.Պ. Մելեշկոյի, Ա.Ի. Դոլգովայի աշխատությունները, Մարգարյանի «Անչափահասների հանցավորության և շեղվող վարքագծի հիմնախնդիրները Հայաստանի Հանրապետությունում» մենագրությունը:

Հետազոտության շրջանակներում կիրառվել են վիճակագրական վերլուծության մեթոդը (2019-2023թթ միջակայքում), սոցիոլոգիական մեթոդը, պատմաիրավական մեթոդը, տեսական փաստերի դեդուկտիվ ուսումնասիրումը, համեմատական-իրավական մեթոդը, իրավական մոդելավորման մեթոդը և այլն: Իրականացվել են հարցումներ միկջնակարգ և ավագ դպրոցների ուսուցիչների, ինչպես նաև 14-17 տարեկան անչափահասների հետ:

ՀՀ ՆԳՆ ոստիկանության հասարակական անվտանգության ապահովման գլխավոր վարչության հայտնած տվյալների համաձայն Հայաստանում 2023 թվականին անչափահասների կողմից կատարված հանցագործության դեպքերն աճել են: Նշվում է, որ 2023 թվականի 10 ամիսների ընթացքում հաշվառվել է անչափահասների կողմից և նրանց մասնակցությամբ կատարված 228 հանցագործության դեպք: Նախորդ տարի նույն ժամանակահատվածում գրանցվել է հանցագործությունների 183 դեպք [3],

Պաշտոնական տվյալների համաձայն 2019-2023թթ. ՀՀ-ում 14-17 տարեկան իրավախախտների թիվը կազմել է 1117 անչափահաս: Միաժամանակ, գտնում ենք, որ անչափահասների հանցավորության վերաբերյալ պաշտոնական վիճակագրական տվյալները չեն կարող արտացոլել հանցավորության մակարդակի իրական պատկերը, քանի որ այստեսակ հանցագործությունները մեծամասամբ լատենտային (թաքնված) բնույթ են կրում: Լատենտայնությունը պայմանավորված է ընտանիքի անդամների կողմից հանցագործության դեպքերը թաքցնելու, ծնողների կողմից զավակների արարքների լրջությունը նսեմացնելու, ոչ իրավական ճանապարհով դրանք լուծելու, 14 տարեկան անչափահասներին սահմանափակ թվով հանցակազմերով հանցագործության սուբյեկտ ճանաչելու և այլ գործոններով:

Անչափահասների հանցավորության կանխարգելման մեխանիզմների բարելավումն առաջին հերթին իրենից ենթադրում է անչափահասի կողմից հանցագոր-

ծության կատարմանը նպաստող գործոնների ուսումնասիրություն: Այս համատեքստում մենք առանձնացրել ենք անչափահասի սոցիալիզացիային առավելապես նպաստող 3 հիմնական գործոններ՝ ընտանեկան միջավայր, ուսումնական հաստատություն և տեղեկատվական տեխնոլոգիաներ /մեդիա, սոցցանցեր/[4]:

Կատարված հարցումների արդյունքում արձանագրվել է, որ ընտանեկան բռնության միջավայրում ապրող երեխաներին բնորոշ են անվերահսկելիությունը, ագրեսիան կամ պասիվ վարքը, ստախոսությունը, ցածր ինտելեկտը, փոփոխական տրամադրությունը, դպրոց գնալուց հրաժարումը, մեկուսացումն ընկերներից և հարազատներից, վստահության դժվարությունը՝ հատկապես մեծահասակների նկատմամբ, զայրույթը կառավարելու և խնդիրների լուծման անկարողությունը, չափազանց սոցիալական ներգրավվածությունը՝ տնից խուսափելու համար:

Ուսումնական հաստատությունների կողմից անչափահասների հանցավոր վարքագծի կանխարգելման գործում պայմանականորեն առանձնացրել ենք երկու խումբ միջոցառումներ՝ ուսուցմանը զուգահեռ դաստիարակչական միջոցառումներ և հատուկ իրավական միջոցառումներ: Առաջին խումբ միջոցառումների հիմնասյունն են կազմում ուսուցիչ-աշակերտ փոխհարաբերություններն ու հոգեբանական կապը: Դա սովորաբար ոչ-ֆորմալ բնույթ է կրում, առավելապես կախված է մանկավարժի կենսափորձից և մասնագիտական հմտություններից: Երկրորդ խումբ միջոցառումներն արդեն իրենց բնույթով կրում են ֆորմալ բնույթ և պահանջում են հստակ և հետևողական քայլերի հաջորդականություն: Այդպիսի միջոցառումների շարքում կարող ենք նշել 2010 թվականից դպրոցներում ներդրված, սակայն դեռևս վերանայման և կատարելագործման անհրաժեշտություն ունեցող «Դպրոցական տեսուչի» ինստիտուտը: Ծրագրի շրջանակներում յուրաքանչյուր դպրոցին կցվում է որևէ ոստիկանության ծառայող, այնտեղ անցկացնում է ծառայություն, հետևում է դպրոցում կարգ ու կանոնի պահպանմանը, ինչպես նաև աշակերտների հետ ունենում են զրույցներ, տեղեկատվական հանդիպումներ: Կատարված ուսումնասիրությունների ընթացքում պարզ դարձավ, որ դպրոցներում տնօրեններն ու ուսուցիչները հիմնականում դրական վերաբերմունք ունեն դպրոցական տեսուչի ինստիտուտի նկատմամբ, ոստիկանական ծառայողի ներկայությունը համարում են ինքնահաստատման փուլում գտնվող դեռահասներին «զսպող» գործոն: Այնուամենայնիվ գոյություն ունի նաև այն տեսակետը, որ շատ աշակերտներ ոստիկանական ծառայողի ներկայությունից ունենում են ճնշվածության զգացողություն, իսկ շատ տնօրեններ գտնում են, որ շատ բավականաչափ քիչ է տեսուչների դպրոցում գտնվելու ժամաքանակը: Թեև այս ծրագիրն արդեն ունի գրեթե 14 տարվա կյանք, այնուամենայնիվ գործնականորեն լի է մի շարք խնդիրներով: Գտնում ենք, որ

հատկապես անհրաժեշտ է վերանայել դպրոցում ծառայության անցնող ուսուկանական ծառայողի ընտրությունը և դպրոցում ծառայության իրականացման գրաֆիկը:

Հաշվի առնելով անչափահասների հանցավորության աճի վրա դեռահասի իրավագիտակցության մակարդակի անգնահատելի դերն ու այդ խնդրում ուսումնական հաստատության ունեցած դերն, անդրադարձել ենք նաև դպրոցներում իրավական կրթության ներդրման խնդրին: Մեծամասամբ հենց կրթության պական ու իրավագիտակցության ցածր մակարդակը, իրավապահ համակարգի նկատմամբ անվստահությունն է նպաստում անչափահասների կողմից հանցավոր վարքագծի դրսևորմանը: Կիրթ, բանիմաց, ֆիզիկապես և հոգեպես ինքնաբավ դեռահասի մոտ մի քանի տասնյակ անգամ նվազում է հանցանք կատարելու հավանականությունը:

Իրավաբանական կրթության և իրավական դաստիարակության գործող համակարգի կիրառության փորձը վկայում է, որ այն օբյեկտիվորեն ի վիճակի չէ բավարար չափով արտահայտել մեր երկրի իրավական համակարգում տեղի ունեցող զարգացումները: Իրավական կրթությունը և դաստիարակությունը պետք է դառնան ուսումնառության առանձին բաղադրիչ և դրանից բխող անհրաժեշտ փոփոխություններ կատարվեն հանրակրթության պետական չափորոշիչում: Նման հայեցակարգային-ծրագրային փոփոխությունը կբարձրացնի սովորողների իրավական գիտակցության աստիճանը և կձևավորի իրավական մշակույթ հանրակրթության բոլոր մակարդակներում՝ տարրական (1-4 դասարաններ), միջին (5-9 դասարաններ), ավագ (10-12 դասարաններ) [4], Վիճակագրության համաձայն՝ սովորական ընտանիքների երեխաները 4-5 անգամ ավելի քիչ են հանցագործություն կատարում, քան անապահով ընտանիքների երեխաները: Երեխաները, ովքեր ենթարկվել են սեռական և ֆիզիկական բռնության, շատ ավելի հավանական է, որ փախչեն տնից և օգտագործեն թմրանյութեր կամ ալկոհոլ [5]:

Ներկայումս դպրոցական ուսումնական ծրագրերում իրավական դաստիարակության վերաբերյալ թեմաները կազմում են 7-րդ դասարանից դասավանդվող «Հասարակագիտություն» առարկայի մի մասը, որտեղ աշակերտները գիտելիքներ են ստանում իրավունքի, իրավունքի ծագումնաբանության, հասարակության իրավակարգի վերաբերյալ, որոնք ծավալի առումով քիչ են և միայն մակերեսային պատկերացում կարող են ձևավորել երեխայի մոտ: Գտնում ենք, որ իրավական ուսուցումը որպես առանձին առարկա նախատեսելը կնպաստի աշակերտների շրջանում բարձր իրավագիտակցության ձևավորմանը, բացի դա անչափահասներին կզինի ընդհանուր իրավական գիտելիքներով, որոնք կօգնեն երեխաներին ճանաչել իրենց սեփական իրավունքներն ու պարտականությունները, տարբերակել օրինապահ և կարգազանց վարքագիծը, կշռել իրենց քայլերի հետևանքներն ու

արմատավորված հարգանք ձևավորել իրավապահ համակարգի նկատմամբ: Այս համատեքստում պետք է նշել, որ մի շարք երկրներ /ԱՄՆ, Ֆլորիդիա, Շվեյցարիա/ արդեն իսկ իրենց երկրում ներդրել են այս քաղաքականությունը:

• Պետության կողմից անչափահասների հանցավոր վարքագծի կանխման առաջնային նախադրյալը նրանց դրսևորած արարքին արձագանքելու արդյունավետ տարբերակի ընտրությունն է, ինչն, առաջին հերթին, ասոցացվում է կատարված հանցավոր արարքի համար անչափահասին քրեական պատասխանատվության ու պատժի ենթարկելու հետ [6]: 2021թ. մայիսի 5-ին ընդունված նոր Քրեական օրենսգրքում վերանայվել է մի շարք հանցակազմերով անչափահասներին պատասխանատվության ենթարկելու հարցը, որը սակայն գտնում ենք, որ կրկին վերանայման կարիք ունի: Մասնավորապես, թմրամիջոցներ, հոգեմետ (հոգեներգործուն) նյութեր, դրանց պատրաստուկներ ապօրինի շրջանառության մեջ դնելու և իրացնելու հանցակազմերով (հոդված 393, 394) պատասխանատվությունը ծագում է 16 տարեկանից: ՀՀ-ում թմրանյութերի շրջանառությամբ զբաղվողները սովորաբար թիրախավորում են հենց դպրոցահասակ երեխաներին, ուստի գտնում ենք, որ ճիշտ չէ 14 տարեկան երեխաներին դուրս թողնել այս հանցակազմով պատասխանատվության շրջանակից: Բացի այդ «Վարչական իրավախախտումների վերաբերյալ» օրենսգրքի 13-րդ հոդվածը տասնվեցից մինչև տասնութ տարեկան հասակում վարչական իրավախախտումներ կատարած անձանց նկատմամբ ընդհանուր հիմունքներով պատասխանատվություն է նախատեսում սահմանափակ թվով իրավախախտումների (հիմնականում տրանսպորտային միջոցների շահագործման հետ կապված) համար: Օրենսգրքի մնացյալ հոդվածներով (օրինակ թմրամիջոցներ օգտագործելու և այլն) նախատեսված իրավախախտումների դեպքում պատասխանատվության նշանակման պարտականությունը դրվում է պրակտիկորեն գոյություն չունեցող մարմնի՝ ՀՀ Գերագույն խորհրդի նախագահության կողմից հաստատված Անչափահասների գործերի հանձնաժողովների վրա: Վարչական իրավախախտումների մի շարք հանցակազմերով անպատժելիության քողի ներքո քրեական օրենսգրքով արգելված արարքների կատարման ռիսկերն անչափահասների շրջանում մի քանի անգամ մեծանում է:

Կանխարգելիչ միջոցառումների շարքում կարող ենք նշել նաև անչափահասների վերասոցիալականացմանն ուղղված միջոցառումները: 2016 թվականին ՀՀ-ում ստեղծվեց քրեակատարողական ծառայությունից անկախ Պրոբացիայի ծառայություն: Լինելով նորաստեղծ ինստիտուտ Պրոբացիոն ծառայության արդյունավետության լիարժեք գնահատական տալը դժվար է, սակայն առկա պրակտիկայի ուսումնասիրմամբ կարող ենք ասել, որ այս ծառայությունը էականորեն նպաստում է անչափահասների կողմից կրկնահանցագործությունների

դիսկի նվազեցմանը: Հարկ է նշել, որ Պրոբացիոն ծառայության ինստիտուտը ներդրված է գրեթե բոլոր զարգացած իրավական երկրներում, որի իրավակարգավորումներն ու գործունեության մեխանիզմները պայմանականորեն նույնական են ՀՀ-ում առկա կառուցակարգերին: Վաղ փուլում կանխարգելիչ միջոցառումների շարքում կարող ենք ուսումնական հաստատությունների, համայնքապետարանների, մարզպետարանների և իրավապահ մարմինների միջև համագործակցությունը, որը թերևս ՀՀ-ում իրեն չի արդարացնում: Համադրելով վիճակագրական տվյալները անչափահասների կողմից կատարված հանցագործությունների դեպքերով քննված գործերով ձեռք բերված փաստական տվյալների, որպես ապացույց հանդիսացող՝ հանցագործությունը ծնող պատճառների և պայմանների հետ՝ պարզվել է, որ ՀՀ-ում, շատ դեպքերում պատշաճ կերպով չի ապահովվում կյանքի դժվարին իրավիճակում գտնվող երեխաների իրավունքների պաշտպանությունը: Նաև չեն ձեռնարկվել արդյունավետ քայլեր՝ վերջինների կողմից նման իրավիճակներում հայտնվելը կանխարգելելու ուղղությամբ [7]:

Կանխարգելման նպատակով անհրաժեշտ է պետական և տեղական ինքնակառավարման մարմինների կողմից առանձին-առանձին ուսումնասիրել թիրախային համարվող այն անչափահասներին վերաբերող գործերը, ում մասին շահագրգիռ կառույցների կողմից ստացել են համապատասխան իրազեկումներ նաև ուսումնական հաստատության իրավասու անձանց միջոցով պարբերաբար տեղեկատվություն ստանալ ուսումնական հաստատություն չհաճախող կամ դասերից անհարգելի պատճառով բացակայող աշակերտների վերաբերյալ, սոցիալական ծառայության աշխատակիցների միջոցով կատարել տնային այցելություններ՝ պարզելու դպրոց չհաճախելու պատճառները, ընտանիքի նյութական դրությունը, ընտանիքի անդամների միջև առկա հարաբերությունները, ընտանիքում երեխայի վարքը, կապերը, շրջապատը, հետաքրքրությունների շրջանակը: ՀՀ կառավարության 2016 թվականի հունիսի 2-ի 631-Ն որոշման հիման վրա ընդունված «Խնամակալության և հոգաբարձության մարմինների» կանոնադրությամբ խնամատար ծնողների վրա դրված պարտականությունների կատարման նկատմամբ վերահսկողությունն, այդ թվում մշտադիտարկում անցկացնելու պարտականությունը դրվում է խնամակալության և հոգաբարձության մարմինների վրա: Ինչպես արդեն նշել ենք նախկինում արված եզրակացություններում, անհրաժեշտ է օրենսդրորեն վերանայել այս մարմնի գործառույթների իրականացման ժամանակացույցը և սահմանել համայնքում բնակվող՝ անչափահաս երեխա ունեցող ընտանիքներում այցելություններ, հոգեբանական հանդիպումներ իրականացնելու ոչ հայեցողական, պարտադիր միջոցառումների շրջանակ:

Հաջորդ խումբ միջոցառումները դրանք իրազեկվածության բարձրացման նպատակով պարբերաբար իրականացվող հանդիպում-քննարկումներն են դպրոցներում, գիշերօթիկ և ցերեկային խնամք իրականացնող կենտրոններում խնամվող երեխաների և նրանց ծնողների հետ: Գտնում ենք, որ անհրաժեշտ է ապահովել այստեսակ միջոցառումների հավասարաչափ բաշխվածություն հանրապետության ողջ մակարդակով՝ ընգրկելով բոլոր մարզերն ու համայնքները:

Պետության կողմից իրականացվող մյուս կարևորագույն միջոցառումը անչափահասների ժամանցի և ազատ ժամանակի ճիշտ կազմակերպումն է: Այդ նպատակով գործում են մի շարք արտադպրոցական խմբակներ դպրոցականների համար: Բացի դպրոցականներից պետությունը պետք է ապահովի թեմատիկ խմբակներ և ինտելեկտուալ ժամանցի կենտրոններ այցելության անվճար հնարավորություն անչափահասների համար: Ֆինանսական հնարավորությունների սղությունն ու նյութական անապահովությունը չպետք է երեխային զրկեն զարգանալու, ժամանցն ու առօրյան ճիշտ կազմակերպելու հնարավորությունից:

Եզրակացություն

Կատարված ուսումնասիրությունները վկայում են, որ ՀՀ-ում անչափահասների կողմից կատարվող հանցագործություններում մեծանում է բռնությունների թիվը: Անչափահասների կողմից վերջին տարիներին ավելացել են դանակահարությունների, մարմնական ծանր վնասվածքներ հասցնելու դեպքերը:

Թմրանյութերի ապօրինի շրջանառությամբ զբաղվողներն ամենից հաճախ թիրախավորում են հենց դպրոցներն ու դպրոցահասակ երեխաներին, սակայն օրենսդրորեն թմրանյութերի ապօրինի շրջանառության մեջ դնելու և իրացնելու հանցակազմերով պատասխանատվությունը ծագում է ոչ թե 14 այլ 16 տարեկանից: Սա կարող է 14-15 տարեկան դեռահասների շրջանում ստեղծել անպատժելիության պատրանք, որն այլ գործոնների հետ համատեղ կարող է անչափահասի մոտ հանցագործության կատարելու սուբյեկտիվ վճռականություն ձևավորել:

Անբարենպաստ ընտանեկան պայմաններն ու ընտանեկան բռնությունն իրենց հերթին հոգեբանական նախադրյալներ են ստեղծում անչափահասների հանցավոր վարքագծի համար: ՀՀ-ում ծնողավարման հմտությունների վերաբերյալ իրազեկվածության մակարդակը չափազանց ցածր է, ինչի հետևանքով թույլ է ծնող-երեխա հոգեբանական կապը [8]:

Տեղեկատվական տեխնոլոգիաների առաջընթացի, բջջային հեռախոսների միջոցով տեղեկատվության հեշտ հասանելիությունն ու ազատությունը, ԶԼՄ-ներով ցանկացած բովանդակության նյութերի անչափահասներին հասու լինելը խթանում է անչափահասների հանցավոր վարքագծի դրսևորումը: Հեռուստատեսերով հեռարձակվող մի շարք հեռուստասերիալներ պրոպագանդում են ընտանեկան բռնություն, ավազակություն, իրավախախտ կերպարների ռոմանտիզացիա: Ծնողներն

ու երեծաները չեն տիրապետում համացանցում տեղեկատվական անվտանգության ապահովման մի շարք հասանելի ռեսուրսներից օգտվելու հմտություններից[9]:

Իրավական դաստիարակության գործող համակարգի կիրառության փորձը վկայում է, որ այն օբյեկտիվորեն ի վիճակի չէ բավարար չափով արտահայտել մեր երկրի իրավական համակարգում տեղի ունեցող զարգացումները: ՀՀ դպրոցներում ներկա դրությամբ աշակերտները իրավական գիտելիքներ են ստանում միայն 7-րդ դասարանից դասավանդվող «Հասարակագիտություն» առարկայի շրջանակներում: Արված եզրակացությունների հիման վրա անում ենք հետևյալ առաջարկությունները՝

- Ամրապնդել տեղական ինքնակառավարման մարմինների, Խնամակալության և հոգաբարձության մարմիններն ու դպրոցների միջև փոխհամակործակցային կապը՝ անբարենպաստ պայմաններում ապրող երեխաների ընտանեկան դրության բացահայտման, երեխայի կարիքների վեր հանման, անհրաժեշտ սոցիալական և հոգեբանական աջակցություն տրամադրելու խնդրում:

- Վերահսկել Հանրային հեռուստատեսությունը, արգելել ՀԼՄ-ներով ընտանեկան բռնության, հանցավոր ապրելակերպ քարոզող հեռուստասերիալների ցուցադրությունն ու հնարավորության դեպքում սահմանափակել անչափահասների հասանելիությունը դրանց:

- Պարբերաբար իրականացնել հանդիպումներ անչափահաս երեխաներ ունեցող ծնողների հետ, տրամադրել տեղեկատվություն ճիշտ ծնողավարման, երեխաների հոգեբանական առանձնահատկություններով պայմանավորված վարքային շեղումները բացահայտելու վերաբերյալ:

- Վերանայել դպրոցներում ուսուցանական տեսուչի ծրագիրը, ծառայողների հետ անցկացնել երեխաների հետ հաղորդակցման, հոգեբանական ճիշտ մոտեցում ցուցաբերելու վերապատրաստումներ, սահմանել շուրջօրյա ծառայություն:

- Իրավական ուսուցման նպատակով դպրոցներում ներդնել նոր առարկայական ծրագիր, որը ներառում է համապատասխան իրավական գիտելիքներ՝ յուրաքանչյուր տարիքային խմբի համար տարբերակված մոտեցմամբ, ուսումնասիրելով այս հարցում հաջողության հասած մի շարք օտարերկրյա պետությունների փորձը, օրինակ՝ Շվեդարիա, Ֆլորիդա և այլն: Մանկավարժների հետ անցկացնել հատուկ վերապատրաստումներ

Գրականության ցանկ՝

1. Աննա Մարգարյան, Անչափահասների հանցավորության կրմինալոգիական հիմնախնդիրները Հայաստանի Հանրապետությունում, Երևան, 2017
2. Մկրտիչ Խեղոյան, Անչափահասների հանցավորության օբյեկտիվ և սուբյեկտիվ պատճառները, ԿԱՆԹԵՂ ժողովածու, 2017, էջ 217-227
3. Unites Nations Ofise on Drugs and Crime, Executive Summary, NewYork, 2023.

4. Александров А.Н., Архипцев И.Н. "Особенности субъективной стороны преступлений, совершенных несовершеннолетними в Белгородской области" НОМО-ТНЕТІКА: Философия. Социология. Право, vol. 43, no. 3, 2018, pp. 504-508.

5. Носков Олег Сергеевич Психологические особенности несовершеннолетнего преступника // Правовое государство: теория и практика. 2017, с.152-155.

6. ՀՀ Քրեական դատավարության օրենսգիրք, ընդունված 2021թ. հունիսի 30-ին /Վերջին փոփոխություններով և լրացումներով/:

7. ՀՀ Քրեական օրենսգիրք ընդունված է 2021 թվականի մայիսի 5-ին/Վերջին փոփոխություններով և լրացումներով/:

8. ՄԱԿ-ի նվազագույն ստանդարտ կանոնները անչափահասների նկատմամբ արդարադատություն իրականացնելու վերաբերյալ, Պեկինյան կանոններ, 1985 թվականի նոյեմբերի 29-ի 40/33 բանաձև

9. ՀՀ Կառավարության 2016 թվականի հունիսի 2-ի N 631-Ն որոշմամբ ընդունված «Խնամակալության և հոգաբարձության մարմինների կանոնադրություն»:

Maria Hakhverdyan - TEENAGE CRIME PREVENTION PROBLEMS IN THE REPUBLIC OF ARMENIA, "Jurisprudence and International Relations" Institute, 1st-year student, sv: Ph.D. Sci. Akopyan Anna. In this work, the characteristics of crimes committed by minors in RA and the factors contributing to criminality were studied. The current mechanisms of crime prevention were discussed and the problems emerging in practice were highlighted, recommendations were made for the improvement of preventive measures.

Keywords: Juvenile, latent crime, legal awareness, legal education, impunity, socialization.

Мария Ахвердян - ПОДРОСТКОВАЯ ПРЕСТУПНОСТЬ ПРОБЛЕМЫ ПРОФИЛАКТИКИ В РА, 4-ый курс института «Юриспруденция и международные отношения» ЕУА, рук.: кюн А. Акопян.

В данной работе были изучены особенности преступлений, совершаемых несовершеннолетними в РА, и факторы, способствующие преступности. Обсуждены действующие механизмы профилактики преступности и освещены проблемы, возникающие на практике, даны рекомендации по совершенствованию профилактических мер.

ԶԻՆՎՈՐԱԿԱՆ ՀԱՆՑԱԳՈՐԾՈՒԹՅՈՒՆՆԵՐԻ ԻՐԱՎԱԿԱՆ ՀԻՄՆԱԽՆԴԻՐՆԵՐԸ ՀՀ-ՈՒՄ

Կոլյա Պապիկյան. դեկ. Գ. Ավետիսյան

Իրավագիտություն և միջազգային հարաբերությունների ինստիտուտի 4-րդ կուրս

Ամփոփագիր. Աշխատանքի նպատակն է հասկանալ ինչպես է իրականացվում զինվորական ծառայությունը, ինչ իրավական ակտերով է այն կարգավորվում, ինչու է պետք այդ պահանջներով առաջնորդվել, կծանոթանանք վերջին տարիների զինվորական հանցագործությունների վիճակագրության հետ և հանցագործությունների համեմատությունները պատերազմական և ոչ պատերազմական իրավիճակներում:

Հիմնաբառեր. Քրեական օրենսգիրք, զինվորական հանցագործություն, ՀՀ օրենք, պատերազմական իրավիճակ, գլխավոր դատախազություն, զինվորական կանոնակարգ, դասալիք:

Յուրաքանչյուր երկիր իր սահմաններն անառիկ պահելու խնդիրը դնում է բանակի վրա: Մարտունակ բանակ ունենալը բխում է պետության շահերից, ուստի՝ նման բանակ ունենալու համար բացի ժամանակակից սպառազինությունից, կարևոր է զինծառայողների մասնագիտական գիտելիքների առկայությունը, դրանց օգտագործմամբ այդ սպառազինության ճիշտ շահագործումը, ինչպես նաև կարգապահությունը:

Զինվորական ծառայության ժամանակ առաջացող յուրաքանչյուր հարաբերություն կարգավորվում է օրենքներով, զինվորական կանոնադրություններով և ենթաօրենսդրական այլ ակտերով (կարգադրություններ և հրամաններով): Իրենց կարևորությամբ, հարկ ենք համարում, առանձնացնել «Հայաստանի Հանրապետության զինված ուժերի ներքին ծառայության կանոնագիրքը հաստատելու մասին» ՀՀ օրենքը [1] և «ՀՀ զինված ուժերի կարգապահական կանոնագիրք» ՀՀ օրենքը [2]: Առաջինը սահմանում է զինծառայողների ընդհանուր իրավունքներն ու պարտականությունները, նրանց փոխհարաբերությունները, գնդի և նրա ստորաբաժանումների հիմնական պաշտոնատար անձանց պարտականությունները, ինչպես նաև ներքին կարգուկանոնը, իսկ երկրորդը սահմանում է զինվորական կարգապահության հասկացությունը, սկզբունքները, զինվորական կարգապահության պահպանման հետ կապված զինծառայողների պարտականությունները և այլն:

Նշված ակտերի իմացությունը և պահպանումը զինվորական ծառայության ժամանակ կարգապահության և որպես հետևանք՝ մարտունակ բանակի առկայության երաշխիքն է. հակառակ դեպքում հնարավոր չէ գալ նման եզրահանգման:

Այս համատեքստում հարկավոր է ուշադրություն դարձնել այն հանգամանքին, որ ՀՀ քրեական օրենսգրքում զինվորական ծառայության կարգի դեմ ուղղված հանցագործությունները սահմանող նորմերի մեծ մասը բլանկետային են[4], այսինքն՝ զինծառայողին զինվորական հանցագործության համար քրեական պատասխանատվության ենթարկելիս անհրաժեշտ է պարզել և դատավարական փաստաթղթերում շարադրել, թե կոնկրետ որն է մեղավոր անձի կողմից կատարված խախտումը, կամ կոնկրետ որ ակտում արված դրույթներն են խախտվել:

Այլ կերպ ասած՝ զինվորական հանցագործության փոխհարաբերությունները հիմնականում ծնվում են այդ հարաբերությունների սուբյեկտների կողմից վերը նշված իրավական ակտերի պահանջները չպահպանելու, այսինքն՝ կարգապահության բացակայության հետևանքով:

Զինվորական ծառայության կարգի դեմ ուղղված հանցագործությունների պատճառները տարբեր են, սակայն հարկ եմ համարում առանձնացնել դրանցից մեկը:

Ինչպես հայտնի է, բանակում ծառայող անձնակազմի մեծ մասը բաղկացած է պարտադիր ժամկետային և պայմանագրային զինծառայողներից:

Ծառայակիցների հետ ունեցած զրույցների արդյունքում եկել եմ այն եզրահանգման, որ պարտադիր ժամկետային զինծառայողների մեծամասնությունը, կախված մի շարք գործոններից (իրավագիտակցություն, տարիք, դաստիարակություն, գաղափարախոսություն և այլն), զինվորական ծառայությանը վերաբերվում է ոչ թե որպես նոր՝ զինվորական գիտելիքներ ստանալու, պատրաստված զինծառայող դառնալու և այդպիսով՝ սահմանված ժամկետում հայրենիքի սահմանների պաշտպանությանն արդյունավետ մասնակցելու հնարավորություն, այլ կյանքի երկու տարիների կորուստ, որի ընթացքում, ըստ նրանց մոտեցման, հիմնական խնդիրը ինչ-որ կերպ բանակում գոյատևելն է:

Պայմանագրային զինծառայողների մեծամասնությունը հիմնականում զինվորական ծառայության է անցնում ՀՀ-ում այլ աշխատանք չգտնելու հետևանքով և ծառայությանը վերաբերվում է՝ որպես ընտանիքի կամ իր գոյությունը պահելու վերջին միջոց, որպիսի մոտեցման պայմաններում դժվար է պատկերացնել, որ տվյալ անձը զինվորական ծառայությունը դիտարկի որպես ինքնակրթվելու կամ մասնագետ դառնալու միջոց:

Հետևապես՝ այս գործոնների ազդեցության արդյունքում է նաև, որ զինծառայողների մեծամասնությունը չի փորձում ինքնակրթվել, ծանոթանալ զինվորական ծառայությունը կանոնակարգող և իրենց իրավունքներն ու պարտականությունները սահմանող նորմերին, իսկ շատ դեպքերում փորձում են շրջանցել այդ նորմերը, որոնց արդյունքում, կախված արարքների վտանգավորության աստիճանից, կատարվում են հանցագործություններ:

Հաշվի առնելով 2020 թվականին տեղի ունեցած 44-օրյա պատերազմի կարևորությունը, դրա հետևանքով ՀՀ-ում և Արցախի Հանրապետությունում ստեղծված իրավիճակը, ինչպես նաև հաշվի առնելով, որ ես անձամբ մասնակցել եմ այդ պատերազմին, կփորձեմ համեմատական վերլուծություններ կատարել՝ որպես օրինակ բերելով Ջրականում տեղակայված զորամասը, որտեղ ծառայել եմ:

Ըստ ՀՀ դատախազության տվյալների՝ մինչև 2020 թվականի արցախյան 44-օրյա պատերազմը Արցախի Հանրապետությունում տեղակայված զորամասերում զինվորական ծառայության կարգի դեմ ուղղված հանցագործությունների մեծ մասը գրանցվել է վերը նշված զորամասում:

Արձանագրված հանցագործությունների մեջ գերակշռել են ՀՀ քրեական օրենսգրքի 521-րդ հոդվածով նախատեսված՝ զինծառայողների փոխհարաբերությունների կանոնադրային կանոնները («Հայաստանի Հանրապետության զինված ուժերի ներքին ծառայության կանոնագիրքը հաստատելու մասին» ՀՀ օրենքը)[4] խախտելու, 519-րդ և 520-րդ հոդվածներով սահմանված՝ համապատասխանաբար հրամանատարի ու ստորադասի նկատմամբ բռնություն գործադրելու, ինչպես նաև 549-րդ ու 550-րդ հոդվածներով սահմանված՝ պետի կամ պաշտոնատար անձանց կողմից իրենց լիազորությունները չարաշահելու կամ իրենց պարտականությունները ոչ պատշաճ կատարելու հանցակազմերը:

Վերը շարադրված վերլուծությունների լույսի ներքո՝ քննարկելով իմ կողմից բերված տվյալները՝ կարելի է եզրահանգել, որ այն զորամասում, որտեղ ծառայել եմ, զինծառայողների կողմից առավել քիչ են պահպանվել զինվորական ծառայության կարգը սահմանող իրավական ակտերի պահանջները, քան մյուս զորամասերում, այլ խոսքով՝ մյուս զորամասերի համեմատ կարգապահությունն առավել ցածր մակարդակի վրա է եղել:

Լրատվամիջոցներում առկա տեղեկությունների կամ սոցիալական ցանցերում արված հրապարակումների համաձայն՝ պատերազմի ընթացքում զորամասն ինքնակամ թողնելու հանցակազմով մեղադրանք է առաջադրվել Ջրականի զորամասի հրամանատարին: Մեղադրյալի աթոռին է նստած իմ ստորաբաժանման՝ Ջրականի ուսումնական գումարտակի հրամանատարը, ում մեղսագրվում է այնպիսի հանցանքի կատարում, որն ուղղակիորեն կապված է իր՝ **համապատասխան կանոնադրություններով սահմանված**, պարտականությունները չկատարելու հետ: Մեղադրյալի աթոռին է նստած նաև նույն գումարտակի մեկ վաշտի հրամանատար, որը նույնպես մեղադրվում է համապատասխան կանոնադրություններով սահմանված իր պարտականությունները չկատարելու համար և այլն:

Առկա տեղեկությունների համաձայն՝ 44-օրյա պատերազմի ընթացքում Ադրբեջանի Հանրապետությանը հաջողվել է ճեղքել Արցախի Հանրապետության պաշտպանական բնագիծը հենց հարավային շրջանում, որի պաշտպանությունը հանձնված է եղել Ջրականում գտնվող զորամասին:

Ելնելով ներկայացրած հանգամանքներից՝ եզրահանգում եմ, որ Արցախի Հանրապետության պաշտպանության հարավային բնագծի ճեղքումն առաջացել է գլխավորապես սպայական և շարքային կազմի զինծառայողների կողմից իրենց իրավունքներին և պարտականություններին չտիրապետելու, պատերազմական ժամանակ ղեկավար փաստաթղթերի պահանջներով չառաջնորդվելու, այդ նորմերով սահմանված կարգով որոշումներ չկայացնելու հետևանքով:

Բնականաբար ոչ պակաս կարևոր գործոններ են հանդիսացել հակառակորդի ռազմական սպառազինությունը և մարդկային ուժի գերազանցումը:

Անհերքելի է՝ որքան կրթված ես ու տեղեկացված քո իրավունքներից ու պարտականություններից, այնքան վստահ ես գործում և կայացնում ճիշտ որոշումներ:

Այսպիսով, բանակում կարգուկանոնի առկայությունը և զինծառայողների կողմից նորմատիվ իրավական ակտերով սահմանված իրենց պարտականությունների հետևողական կատարումն է գլխավոր երաշխիքը, որով կարող ենք ունենալ մարտունակ բանակ և հանկարծակի ստեղծված բարդ իրավիճակներում կազմակերպել պատշաճ պաշտպանություն՝ հիմնվելով իրենց գործում կոմպետենտ զինծառայողների վրա:

Ամփոփելով, առաջարկում ենք.

- Ձեռնարկել միջոցներ, որ յուրաքանչյուր զինծառայող իրապես տիրապետի ղեկավար փաստաթղթերով սահմանված իր իրավունքներին և պարտականություններին, ինչպես նաև այդ փաստաթղթերով զինվորական ծառայության հետ կապված տարբեր իրավիճակների ժամանակ իր կողմից գործելու կարգավորումներին:

- Բարձրացնել զինծառայողների իրազեկվածությունը նորմատիվ ակտերի պահանջները խախտելու հետևանքով վրա հասնող պատասխանատվության մասին:

- Ձեռնարկել միջոցներ հանրության շրջանում բանակում ծառայելու մոտիվացիան բարձրացնելու ուղղությամբ:

Գրականության ցանկ

1. «Հայաստանի Հանրապետության զինված ուժերի ներքին ծառայության կանոնագիրքը հաստատելու մասին» ՀՀ օրենք:
2. «ՀՀ զինված ուժերի կարգապահական կանոնագիրք» ՀՀ օրենք:
3. «ՀՀ Սահմանադրությունը», 05.07.1995:
4. «Քրեական օրենսգիրք» ՀՀ օրենք, 05.05.2021:
5. «Քրեական Դատավարություն օրենսգիրք» ՀՀ օրենք, 30.06.2021:

service is carried out, by what legal acts it is regulated, why it is necessary to be guided by these requirements, we will get acquainted with the statistics of war crimes of recent years and compare the crimes. in military and non-military situations.

Keywords: Criminal Code, military crime, military situation, general prosecutor's office, military regulation, desertion.

Папикян Коля, 2 курс - ПРАВОВЫЕ ВОПРОСЫ ВОЕННЫХ ПРЕСТУПЛЕНИЙ В РА, рук. Г. Аветисян. Цель работы - понять, как осуществляется военная служба, какими правовыми актами регулируются эти правоотношения, в какой степени необходимо руководствоваться этими требованиями. Для этого мы познакомимся с основными правовыми актами, регулирующими военную службу, проанализируем их значение в военное и невоенное время.

Ключевые слова. уголовный кодекс, военная служба, положение, порядок воинской службы, общая норма, военная ситуация.

ՊԱՅՄԱՆԱԳՐԵՐԻ ԱՌԱՆՁԻՆ ՏԵՍԱԿՆԵՐԸ ՀՈՌՄԵԱԿԱՆ
ՄԱՍՆԱՎՈՐ ԻՐԱՎՈՒՆՔՈՒՄ

Զարուհի Հովհաննիսյան

Իրավագիտություն և միջազգային հարաբերությունների ինստիտուտի
1-ին կուրս, ղեկ.՝ Հ. Ստեփանյան

Ամփոփում. Հոդվածում քննարկվում են պայմանագրերի հասկացությունը, տեսակները և առանձնահատկությունները հռոմեական մասնավոր իրավունքում:

Հիմնաբառեր. իրավունք, պայմանագիր, հռոմեական մասնավոր իրավունք, վերբալ, լիտերալ, կոնսենսուալ, ռեալ:

Անկախության և դրամական հարաբերությունների ձևավորման պայմաններում առաջացել է հռոմեական մասնավոր իրավունքի առավել խոր ուսումնասիրման անհրաժեշտությունը, քանի որ այդ իրավունքի հիմնադրույթները հիմք են ծառայել աշխարհի գրեթե բոլոր իրավունքի համակարգերի ձևավորման համար: Հայաստանում այսօր առկա է, և զարգանում են մասնավոր սեփականությունը, շուկայական հարաբերությունները, որի պայմաններում կարիք է առաջացել դրանց իրավաբանական մասնագիտական սպասարկման և մասնավոր իրավունքի ոլորտում պատրաստված իրավաբանական կադրերի, որոնց պահանջը գնալով մեծանում է: Հռոմեական մասնավոր իրավունքի խոր իմացությունը իրավաբանի համար առավել նշանակալի է, պայմանավորված ինչպես արտաքին այնպես էլ ներքին հանգամանքներով: Փորձենք առավել մանրամասն քննարկել հին հռոմեացիների կողմից մշակված պայմանագրային իրավունքի հիմնահարցերը:

Պայմանագրի հասկացությունը և տեսակները

Հռոմեական իրավունքում տարբերում էին համաձայնությունների երկու տեսակ՝ ձևական (contractus) և ոչ ձևական (pacta): Արդեն Հին Հռոմում պրետորական պրակտիկայում առաջացել էր հետևյալ կանոնը «Pacta sunt servanda»-«Պայմանագրերի կատարումը պարտադիր է» [1]: Այսօր ևս այս կանոնը միջազգային պայմանագրային իրավունքի հիմնական սկզբունքն է: Համաձայնությունները եղել են 4 տեսակ՝

- վերբալ կամ բանավոր
- լիտերալ կամ գրավոր
- կոնսենսուալ
- ռեալ:

Վերբալ կամ բանավոր պայմանագրերը: Իրենց անվանումը ստացել են «verba» - խոսել բայից: Այդ համաձայնագրի էությունն այն է, որ կնքման պահին ապագա պարտատերը և պարտապանը խիստ ձևականություններ պահպանելով, բանավոր արտահայտում էին ճշգրիտ սահմանված բանաձևեր՝ հետևելով ծիսական որոշակի կանոնների:

Լիտերալ պայմանագրեր (լատիներեն *litcre* - նամակ, գրառումներ բառից) գրավոր շարադրված համաձայնություններ էին, որ մի դեպքում ապացուցում էին պայմանագրի առկայությունը, մյուս կողմից՝ գործարքի առկայությունը: Բոլոր դեպքերում դա գրավոր փասթաթուղթ էր, որ ուներ ապացուցողական ուժ դատարանում: Գրավոր փասթաթղթեր էին նաև առևտրական մատյանները (մուտքի-ելքի, հաշվարկային) [2]:

Կոնսենսուալ: Կոնսենսուալ կոնտրաստները համաձայնություն էին անձերի միջև, որ ծագում էին *consensus*-ի հիման վրա:

Կոնսենսուալը ընդհանուր կամային ակտ էր, որ բավական էր պայմանագրի կնքման պահին հասնելու համաձայնության ապագա պայմանագրի բոլոր պայմանների վերաբերյալ: Որպես հետևանք, ստեղծվում էր իրավաբանական կապ երկու սուբյեկտների միջև:

Ռեալ պայմանագիրը այնպիսի համաձայնություն էր, որում բացի *consensus*-ից անհրաժեշտ էր իրի փոխանցումը: Ռեալ կոնտրակտների կնքման ժամանակ պետք է նկատի ունենալ երկու պահ՝

ա) *consensus*,

բ) *tradition res*:

Առաջինը ընդհանուր կամային ակտ է, երկրորդը՝ իրի փոխանցում: Էական նշանակություն ուներ *tradition res*-ը, ըստ որի իրի փոխանցումը միայն կարող էր համաձայնության կնքման հիմք հանդիսանալ:

Հռոմեական մասնավոր իրավունքում պայմանագրի կնքումը եղել է իրավաբանական փաստ, որի հիման վրա երկու անձերի համաձայնությամբ առաջանում էր պայմանագրային պարտավորություն [3]: Պայմանագրի կնքմանը միշտ նախորդել են նախապայմանագրային պայմանագրերի: Անձը, ով ցանկանում էր պայմանագիր կնքել, որոնում էր իր համար վստահելի, վճարունակ գործընկեր, ում հետ հնարավոր էր կնքել պայմանագիր. անձն անում էր պայմանագիր կնքելու առաջարկությունը:

Պայմանագրի բովանդակությունը

Պայմանագրի բովանդակություն կազմում են այն պարտականություններն ու իրավունքը, ինչը բխում է պայմանագրի պայմաններից և պարտադիր են կողմերի համար:

Պայմանագրի առաջին տեսակները

1. Վերբալ պայմանագրեր:

2. Լիտերալ պայմանագրեր:

3. Կոնսենսուալ պայմանագրեր:

4. Ռեալ պայմանագրեր:

Վերբալ պայմանագրեր այս խմբում եղել են երեք տեսակի համաձայնություններ՝ կամ *stipulatio* [4]: Առաջին անձը խոսք է տալիս տալ դրամ, երկրորդը, լիբերտին երդվում է իր տիրոջ համար որևէ բան անել, երրորդ, օժիտ է սահմանում: Ստիպուլացիան իր իրավական հատկություններով միակողմանի պայմանագիր էր, որտեղ անձը իրավունք ուներ որոշակի դրամագումար պահանջելու, իսկ մյուսը

պարտավոր էր տրամադրել այդ գումարը: Պայմանագիրը կնքվում էր վկաների մասնակցությամբ, որոնք մասնակցում էին պայմանագրի կնքման հանդիսությանը և պարտավոր էին լսելու այն խոսակցությունը, որ տեղի էր ունենում պարտատիրոջ և ապագա պարտապանի միջև: Պայմանագրի կնքումից հետո վկաները կատարվածի մասին կազմում էին հատուկ արձանագրություն, որը անվանել են *cautio*:

Լիպերալ պայմանագրերը գրավոր փաստաթղթեր էին, որոնք անձերի միջև ծառայում էին որպես ապացույցներ պարտավորական կապի առկայության մասին: Եթե նրանց միջև առաջանում էր վեճ, և գործը պետք է քննության ուղարկվեր դատարան, ապա այս *litterae*-գրառումները, որպես ապացույց ներկայացնում էին պրետորին, հետագայում *iudex privatum* [5]: Կամ *arbiter*-ին, որոնք որոշում էին ընդունում դրանց համապատասխան: Հռոմի քաղաքացիական շրջանառության մեջ գործում էին ստացականների երկու տեսակներ՝ սինգրաֆներ և խիրոգրաֆներ:

Սինգրաֆները՝ քաղաքացիական իրավունքի ստացականներն ունեին լատինական, հռոմեական ծագում: Տվյալ ստացականները կազմում էին վկաները, որոնք տեսել էին, որ պարտապանը պարտատիրոջից ստացել է որոշակի գումար կամ իր:

Հիրոգրաֆները՝ ստացականներն էին, որ վերցված էին հունական իրավունքից: Հիրոգրաֆ ստացականները պետք է ստորագրված լինեին պարտապանների անձնական ստորագրությամբ՝ առանց վկաների և վավերացված լինեին կնիքով:

Կոնսենսուալ պայմանագրեր էին առուծախի պայմանագիրը: Պայմանագիրը կնքվում էր կողմերի *consensus*-ի հիման վրա: Ապրանքը կարող էր ունենալ բացահայտ թերություններ, որոնք հայտնաբերվում էին արտաքին ուսումնասիրությամբ [6]: Առուծախի կառուցվածքը, կողմերի հիմնական իրավունքների և պարտականությունները, այդ թվում «*evictio*» կանոնը պահպանվում են ժամանակակից իրավական համակարգերում: Վարձակալության պայմանագիրը եղել է երեք տեսակի.

1. *locatio-conductio rerum* –իրերի վարձակալություն

2. *locatio-conductio operis*-աշխատանքի վարձակալություն

3. *locatio-conductio operarum*-ծառայությունների վարձակալություն:

Locatio-conductio rerum պայմանագիրը ժամկետային համաձայնություն էր. դրա համար ժամկետը լրանալուց հետո վարձակալը պարտավոր էր նույն իրը պիտանի վիճակում վերադարձնել հետագաօգտագործման համար:

Locatio-conductio operis-ի [7] համաձայն կապալառուն պարտավորվում էր կատարել որոշակի աշխատանք պատվիրատուի պատվերով և աշխատանքի արդյունքը սահմանված ժամկետում հանձնել պատվիրատուին:

Locatio-conductio operarum-ը քիչ տարածված պայմանագիր է եղել: Դա պայմանավորված էր նրանով, որ ստրուկների աշխատանքը եղել է գլխավորը: Զարգացած տնտեսության մեջ աճում էր այս պայմանագրի տեսակը, որն էլ աշխատանքային պայմանագրի նման սկսում էր տարածվել Հռոմում:

Փոխառության պայմանագիրը հնագույն պայմանագրերից է: Այս պայմանագրի համաձայն մի կողմը՝ փոխատուն փոխանցում է մյուս կողմին՝ փոխառուին սեփականության որոշակի դրամագումար, որ նշված ժամկետում այդ գումարը կամ իրերը վերադարձվեն նույն քանակությամբ:

Պայմանագիրը ստանում էր իրավական ուժ այն պահից, երբ կողմերի համաձայնությունից հետո պարտատերը փոխանցում էր դրամը կամ իրը: Եթե պարտքի մարումը ժամանակին չէր կատարվում, ապա պարտատերը կարող էր հայց հարուցել պարտապանի դեմ: Բոլոր հայցերը պատկանում էին քաղաքացիական իրավունքի ճյուղին:

Հին ժամանակներում պայմանագիրը ձևակերպում էին ստիպուլացիայի միջոցով՝ բանավոր: Հետագայում այն դարձավ անձնական և գրավոր:

Պահատվության պայմանագիր: Պահատվության պայմանագրով մի կողմը՝ պահատուն փոխանցում էր ժամանակավոր պահատվության համար իր պահառուին, որը պարտավորվում էր պահել իրը և ժամկետը վերջանալուց հետո վերադարձնել դեպոնենտին: Դեպոնենտը պարտավոր էր իրը փոխանցելուց հետո հատուցել պահատվության ծախսերը, իսկ պահատվությունից հետո հատուցել վնասը, որ առաջացել էր պահվող իրից:

Դեպոնենտն իրավունք ուներ հայց հարուցելու դատարոնում դեպոզիտարիայի դեմ, որ կոչվում էր *actio depositi directa* - պահանջ իրերի վարդարձման կամ նրա արժեքի հատուցման վերաբերյալ: Պահառուն ունեցել է դեպոնենտի դեմ հակընդդեմ հայցի իրավունք, պահանջելով իր բոլոր ծախսերը, որ կապված էին իրի պահատվության հետ, և վնասի հատուցում, որ պատճառել էր տվյալ իրը իր գույքային ոլորտին: Եթե պայմանագիր կնքելու մասին համաձայնությունը կատարվում էր խաբեության, մոլորության, հոգեբանական կամ ֆիզիկական բռնություն կիրառելու սպառնալիքիով, ապա այդպիսի պայմանագրերը կարող են անվավեր ճանաչվել: Խաբեությունը կարող էր հետևյալ ձևերով արտայայտվել.

- թաքցվել գոյություն ունեցող փաստը,
- ներկայացվելին գոյություն չունեցող փաստեր,
- գոյություն ունեցող փաստերը ներկայացվելին աղավաղված:

Գրականության ցանկ

1. Բաբայան Լ. Ա. Հռոմեական մասնավոր իրավունք: Երևան, 2000, 16- 20
2. Ավետիսյան Վ.Դ. Հռոմեական մասնավոր իրավունք, ԵՊՀ, Երևան, 2013թ:
3. Борисова Е.А. Римское право — основа юридических знаний об пелляции по гражданским делам // Вестник гражданского процесса. 2021. N 2. С. 80 — 110.
4. Зия Ахтар. Правовая система Шотландии, традиции римского права и применение концепций в юридической практике // Вестник гражданского процесса. 2022. N 5. С. 141 — 166.
5. Новицкий И. Б. Римское право. М.: Юрайт, 2024. 299 с.
6. Римское частное право / под ред. И. Б. Новицкого, И. С. Перетерского. М.: Юрайт, 2023. 608 с.
7. Яровая М. В. Римское право. М.: Юрайт, 2023. 251 с.

Hovhannisyan Zaruhi - DIFFERENT TYPES OF CONTRACTS IN ROMAN PRIVATE LAW, Jurisprudence and International Relations Institute, 1st year student /s.v: H. Stepanyan/. The article discusses the concept, types and features of contracts in Roman private law.

Key words. law, contract, Roman private law, verbal, literal, consensual, real.

Оганесян Заруи - РАЗЛИЧНЫЕ ВИДЫ ДОГОВОРОВ В РИМСКОМ ЧАСТНОМ ПРАВЕ, Институт правоведения и международных отношений, студент 1 курса /ст. в: А. Степанян/. В статье рассматриваются понятие, виды и признаки договоров в римском частном праве.

Ключевые слова. закон, договор, римское частное право, словесный, буквальный, консенсуальный, реальный.

ԺԱՌԱՆԳՄԱՆ ԻՐԱՎՈՒՆՔԸ ՀԻՆ ՀՈՒՄՈՒՄ

Կարինե Մուրադյան

ԵՀՀ Իրավագիտություն և միջազգային հարաբերություններ ինստիտուտ,
1-ին կուրս, ղեկ.՝ Ն.Ստեփանյան

Ամփոփագիր. Հոդվածում քննարկված են Հռոմեական ժառանգման իրավունքի հիմնական հասկացությունները, պարզաբանվել թե ինչպես է կտակ հատկացվել, ինչպես ժառանգություն բացվում և ինչ կարգով է այն փոխանցվում:

Հիմնաբառեր. Ժառանգություն, կտակ, ժառանգատու, օրենսդրություն, սեփականատեր, կտակարար,

Դեռ հին ժամանակներից բոլոր ստրկատիրական պետություններում սեփականատիրոջ մահից հետո նրա գույքը փոխանցվում էր այլ անձանց: Մահացածի գույքի փոխանցման պրոցեսը կոչվում էր <<ժառանգում>>, որը ենթարկվում էր խիստ կարգավորման: Ժառանգման գործընթացի իրավական կարգավորումը Հին Հռոմում սկսվեց սովորույթներից, հետո կիրառվեցին օրենքներ, սենատի առանձին որոշումներ, կայսերական սահմանադրություններ: Կարգավորման գործում իրենց կարևոր ավանդն ունեին Հռոմի հայտնի իրավաբանները [1]:

Հռոմեական մասնավոր իրավունքի նորմերի հասկացությունը, որ կարգավորում էին ժառանգումը, հիմք է դարձել հին հռոմեական պետության ժառանգման իրավունքի համար:

Հռոմեական մասնավոր իրավունքի այս բաժինն ունի զարգացման հատուկ պատմությունը, որ չի կարելի անջատել ընտանեկան հարաբերությունների զարգացման պատմությունից:

Հռոմեական ժառանգման իրավունքի հիմնական հասկացություններն են՝ *ժառանգատու անձ*, որի մահից հետո նրա ունեցվածքը փոխանցվում է այլոց, *ժառանգ անձ*, որ իրավունք ունի ստանալու ժառանգություն:

Կտակը՝ իրավաբանական ակտ, որն արտացոլում է կտակարարի միակողմանի կամքը

Կտակարար անձ, ով իր հետագա հնարավոր մահվան առիթով թողնում է հանձնարարականներ իր ունեցվածքի գույքի տնօրինման վերաբերյալ, ժառանգության բացման վայր-ժառանգատուի մշտական բնակավայր, ժառանգության բացման ժամկետ-ժառանգում: Հռոմի ժառանգման իրավունքում մեծ նշանակություն են ունեցել ազգակցության տեսակները՝ ազնատական և կոզնատական: Ժառանգումն ընստ օրենքի անհիմն ձևն է եղել, քան ժառանգումն ըստ կտակի: Երբ հանրապետության դարաշրջանում իրականացվում էր ժառանգումն ըստ օրենքի, մեծ նշանակություն ուներ ազնատական կամ ընտանեկան ազգակցությունը: Pater familias-ի մահից հետո գույքը ժառանգում էին միայն ազնատները, գույքը մնում էր

ընտանիքում ընտանիքից դուրս չէր գալիս: Արյունակցական ազգակցությունը ոչ մի նշանակություն չունեի^[2]: Ազգակցության այս տեսակը ճանաչվում է պրետորական իրավունքում աստիճանաբար, և միայն կայսերական դարաշրջանում կոգնատները ստանում են համահավասար իրավունքներ ազնատների հետ: Հռոմում զուգահեռաբար գործում էին ըստ օրենքի ժառանգման երկու տեսակ՝ կվիրիտական, *jus civile* նորմերին համապատասխան, և պրետորական, *jus praetorium* նորմերի համաձայն: Առաջինի համար օգտագործվում էր *hereditas* տերմինը, մյուսի համար՝ *bonorum possessio*: Կտակը ծագել է ավելի ուշ, քան ժառանգումն ըստ օրենքի: Արդեն XII աղյուսակների օրենքում սահմանված էր, որ եթե կտակ կար, ըստ օրենքի ժառանգում չէր կարող լինել: Պոկրովսկին գրում է, որ *testamentum*-ը կարգավորում է հոգևարքից առաջ գույքի տնօրինումը: *Paterfamilias* ժառանգումն ունեցել է համապարփակ բնույթ: Դա նշանակում էր, որ ժառանգը, ժառանգությունն ընդունելով, ընդունում էր նաև մահացածի իրավունքներն ու պարտքերը:

Հետագայում առաջացավ այսպես կոչված սինգյուլար ժառանգությունը, երբ *persona*-ն կամ նույնիսկ ստրուկը, որ ժառանգներ չէին, ստանում էին մի որևէ իրավունք: Ժառանգությունը բացվում էր *persona*-ի, *libertin*-ի կամ *peregrine*-ի մահից հետո. հնագույն դարաշրջանում իրավունք չունեին իբրև ժառանգություն թողնել ստրուկներ, ենթարկվող երեխաներ, անչափահասներ, կանայք և *persona intestabilis*: Ժառանգը պարտավոր էր իր կամահայտնությամբ ընդունել ժառանգությունն ամբողջությամբ՝ իր դրական և բացասական կողմերով: Ժառանգության բացման պահից մինչև ժառանգության ընդունումն անցնում էր որոշակի ժամանակ, երբ մահացածի գույքը մնում էր տիրազուրկ: Այս ժառանգությունը կոչվում էր «պառկած ժառանգություն»: Յուրաքանչյուր ոք ժառանգորդների բացակայության պարագայում *persona*-ն իրավունքներ իրականացել տիրազուրկ գույքի բռնագրավում և ձեռքբերման վաղեմության շնորհիվ դառնալ սեփականատեր:

Ժառանգության ընդունումը նշանակում էր ժառանգների կամքի արտահայտությունը՝ ընդունելու ընտանեկան սրբությունները, թաղման իրավունքը, պատրոնատը, շարժական և անշարժ գույքը, պահանջի իրավունքը և պարտքերի պարտավորությունը^[3]: Ժառանգումն ըստ օրենքի տեղի էր ունենում այն դեպքերում, երբ ժառանգատուն կտակ չէր թողել, երբ դատարանը կտակը ճանաչել էր անվավեր, երբ ժառանգը, որ նշանակում էր կտակարարի կողմից, հրաժարվել էր ժառանգությունից: *Jus civile*: Ժառանգման համակարգն ըստ օրենքի ամենահինն է: Այն առաջացել է մինչև XII աղյուսակների օրենքի դարաշրջանը: Ժառանգական հարաբերությունները հին ժամանակներում ծագում էին ընտանիքում *pater familias*-ի իշխանության ներքո, իսկ նրա մահից հետո՝ եղբայրների միջև:

Միայն բաժանված ընտանիքում էր որ ժառանգումը կարգավորվում էր XII աղյուսակների նորմերով, որոնք սահմանել էին ժառանգորդների երեք հերթ՝

1. Հերթ, ենթակաները, երեխաները, թոռները, ծոռները, որդեգրվածները

2. Հերթ, ամենամոտ ազնատները

3. Հերթ տոհմի ազգականները:

Ժառանգման կարգը սահմանված էր հետևյալ կերպ՝ նախ ժառանգություն էին ստանում առաջին ժառանգները, եթե նրանցից ոչ մեկը չկար, ապա՝ երկրորդ հերթին ժառանգները, իսկ սրանց բացակայության դեպքում՝ տոհմից որևէ մեկը:

Ըստ օրենքի ժառանգումը պրետորական իրավունքում առաջացել է որպես պրետորների իրավաստեղծ գործունեության արդյունք: Պրետորների սահմանած հերթականությունը.

1. Հերթ. *iberi*- բոլոր երեխաները, այդ թվում և որդեգրվածները,

2. Հերթ. *legitimii* – այն անձինք, ովքեր իրավունք ունեին ժառանգելու ըստ XII աղյուսակների օրենքների.

3. Հերթ. *cognate*- արյունակից բարեկամներ

4. Հերթ. մեկը մյուսից ավելի երկար ապրող ամուսինը կամ կինը, ընդ որում այս հերթի հրավիրում էր ժառանգման, եթե չկար ոչ ոք, I, II, III հերթերից:

Պրետորական իրավունքով սահմանված է եղել *succession ordinum*, այսինքն եթե ժառանգությունից հրաժարվում էր ամենամոտ բարեկամը, նրա տեղը զբաղեցնում էր հաջորդ հերթի ժառանգորդը^[4]:

Պրինցիպատի ժամանակաշրջանում ըստ օրենքի ժառանգումը լրացվել է նոր կանոնով՝ մայրը ժառանգում էր իր երեխայից հետո, իսկ երեխաները՝ մոր մահից հետո:

Ըստ օրենքի ժառանգումը Կայսր Հուստինիանոսի օրենսդրությամբ: Ժառանգները ըստ օրենքի բաժանված էին չորս դասի.

1. Դաս. երեխաներ, թոռներ

2. Դաս. հայր, մայրս, պապ և տատ, եղբայրներ, քույրեր.

3. Դաս. հորեղբոր և մորեղբոր զավակներ և նրանց երեխաները,

4. Դաս. բոլոր մյուս ազգականները:

Կնոջ օժիտը ենթակա չի եղել ժառանգման, չի մտել ժառանգական զանգվածի մեջ:

5. Դաս. ըստ էության <<աղքատ այրի>>, նա ուներ պարտադիր բաժնի իրավունքի, որը հավասար էր ամբողջ ժառանգության 1/4-ին, եթե ուներ երեք երեխայից ավելի,

ապա նաև հավասար բաժին նրանց հետ:

Անհրաժեշտ է նշել, որ դա եղել է արդեն ոչ թե Հռոմի օրենսդրությունը, այլ Բյուզանդիայի: Կայսր Հուստինիանոսը փորձում էր բռնի ուժով իր օրենսդրությունը տարածել Հայաստանում այն ժամանակ, երբ հայկական թագավորության մի փոքրիկ մասը առաջին բաժանումից հետո միացվել էր Բյուզանդիային: Կտակը գտնվում էր սեփականատիրոջ տնօրինության ներքո^[5]: Կտակարարը հաստատում էր իր սեփականության փոխանցման կարգը այն անձանց, ովքեր նշված էին իր կտակում: Կտակը միակողմանի իրավաբանական ակտ էր, որ արտահայտում էր

կտակարարի կամքը, կարգադրությունները, ցանկությունները և հիմք էր ժառանգական իրավահաջորդության համար: Կտակը ժառանգությունն ընդունելու վերաբերյալ ժառանգորդին ուղղված կանոնադրություն չէր, քանի որ ժառանգորդի համաձայնությունը ժառանգությունն ընդունելու համար կամահայտնության ինքնուրույն գործողություն էր: Անտիկ դարաշրջանում կտակարար-տանտերը լրիվ ազատ էր իր ունեցվածքը տնօրինելու, իր ուզած ձևով էր վարվում այդ գույքի հետ, սակայն իրավունքի և իրավագիտության զարգացմանը զուգընթաց, կամաց-կամաց տանտիրոջ իշխանությունը իր ունեցվածքի վրա սահմանափակվում էր:

Կտակի վավերացման պայմանները.

Անհրաժեշտ էր, որ ժառանգորդը հատուկ իրավունակությամբ օժտված լիներ կտակը կազմելու պահին: Այս իրավունակությունից զրկված էին փոքրահասակները, հոգեկան հիվանդները, պերեգրիները, դավանափոխները, խուլ ու համրերը, դատապարտյալները և այլն: Կտակի ձևը պահանջում էր բարդ ու ծանր արարողություն: Դա կապված էր կտակի տեսակի հետ, տարբերում էին կտակի երկու տեսակ՝ հանրային և մասնավոր:

Հռոմեացի իրավաբան Գայսոն իր աշխատություններում նշում է հանրային կտակի երկու տեսակ: Դրանք էին *testamentum comitiis cabtis* և *testamentum in procinetu*: Հանրապետության դարաշրջանում առաջացավ կտակի նոր ձև *testamentum per mancipationem*, որը տեղի էր ունենում *mancipatio* ծիսակատարության ձևով՝ հինգ վկայի մասնակցությամբ և վարչական ապարատի ներկայացուցչի ներկայությամբ:

Հետագայում, իրավունքի զարգացմանը զուգընթաց, կտակը ձևակերպում էին գրավոր ձևով ժառանգատուն իր գրավոր կարգադրությունները փոխանցում էր շարադրված հատուկ տախտակների վրա, կտակը ստորագրում էին վկաները, *testator*-կտակարարը, *libripens*-ը, ապա կապում էին թելերով և վավերացնում կնիքներով:

Testamentum per mancipationem-ը առաջին մասնավոր կտակն էր, որ ստեղծվել է Հռոմում: Հանրապետության դարաշրջանի երկրորդ կեսին պրետորների էդիկտների շնորհիվ առաջացավ կտակային կանոնադրությունների նոր ձևը՝ *bonarum posscoessio secundum tabulas testamenti* [6], որի համաձայն ժառանգատուն պարտավոր էր կտակը ներկայացնել գրավոր՝ ստորագրված յոթ վկաների կողմից և նրանց կնիքներով վավերացված:

Որպես վկա դատարանում իրավունք ունեին հանդես գալու միայն չափահաս տղամարդիկ: Պրինցեպս Ավգուստոսի օրենսդրությամբ սահմանված էին որոշ սահմանափակումներ ժառանգական իրավահաջորդության իրավունքում: Ժառանգական իրավունակությունից զրկված էին չամուսնացած տղամարդիկ՝ 25-60 տարեկան և 20-25 տարեկան կանայք: Ըստ կտակի նրանք ստանում էին ժառանգություն միայն մոտ ազգականներից հետո: Քաղաքացիների այս խումբն իրավունք էր

ստանում ընդունել ժառանգությունը, եթե 100 օրվա ընթացքում՝ սկսած ժառանգության բացման ժամանակից ամուսնանում էին: Տարբերում էին հրաժարման երկու ձև՝ *legata* և *fideicommissa*: *Legat*-ները առաջացել են *jus civile* համակարգում, իսկ *fideicommissa* հանրապետության դարաշրջանի վերջում: Ավգուստոսի օրենսդրությամբ դրանք ամրապնդված են եղել իրավաբանական պրակտիկայում: Լեգատները վավերացված էին, եթե ժառանգության ակտիվը գերազանցում էր պասիվին: Անձը, ում օգտին սահմանվում էր *legar*, կոչվում էր *legatari*:

Նրա իրավունքի օբյեկտը նյութական որևէ բարիքն է, իրը, սերվիտուտը, պարտավորական պահանջը: Հին Հռոմում եղել են դեպքեր, երբ լեգատների գումարը ծածկում էր ժառանգությունը և ժառանգորդներին ոչինչ չէր մնում: Այս պատճառով ժառանգատուների համար սահմանված էին սահմանափակումներ: Առաջին նման սահմանափակումը սահմանված է եղել Ֆուրիայի օրենքով, *legat*-ի առավել չափը հավասար էր հազար *as*- ի: *Voenia* օրենքով նախատեսված էր որ, *legatari*- ն իրավունք չունեն ստանալ ավելի, քան ժառանգորդը: Եվ, վերջապես Ֆալցիդիայի օրենքով սահմանված էր, որ լեգատների գումարը չի կարող գերազանցել ժառանգության $\frac{3}{4}$ մասը, $\frac{1}{4}$ – ը բոլոր դեպքերում ստանում էր ժառանգորդը: XII աղյուսակների օրենքով սահմանված էր կտակի ազատություն: Հին հանրապետական դարաշրջանում ժառանգատուի համար առաջանում են սահմանաձակումներ, որ կապված էին այսպես կոչված անհրաժեշտ ժառանգման հետ, կամ «պարտադիր բաժին», հասկացության հետ, որի նկատմամբ ըստ օրենքի իրավունք ունին որոշ ժառանգներ: Հին Հռոմում գործում էր հատուկ՝ ցենտումվիրալ դատարան, որտեղ քննարկում էին ժառանգության հետ կապված վեճերը: Հնուց այս դատարանի պրակտիկայում էլ առաջացել է «պարտադիր բաժին» հասկացությունը: Պարտադիր բաժնի իրավունք ունեցող ժառանգը իրավունք ուներ հատուկ հայց հարուցել դատարանում^[7]: Հայցը բավարարելու դեպքում կտակը դառնում էր մասնակիորեն անվավեր: Կտակին կից կարող էր լինել հատուկ լրացում՝ կեդիցիլ, փոքրիկ կտակ: Կտակով ժառանգորդի վրա դրված էր որոշակի պարտականություն: Ժառանգորդը, որ ստացել էր գույք և չէր կատարել այս պարտականությունը, կրում էր պատասխանատվություն վարչական կարգով: Պարտականությունը կատարվում էր որևէ դրական գործ անելով, օրինակ՝ տապանաքար դնելով շիրիմի վրա, գրել էպիտաֆիա, կառուցել մատուռ և այլն: Կտակների պահատվությունը և դրանց բացումը իրավունքով չէր կարգավորված: Ավգուստոս Օկտավիանոսի օրենսդրությամբ ամեն մի ժառանգումից սահմանված էր 5% պետական տուրք՝ հոգուտ սեփական գանձարանի: Բացի այդ, ժառանգատուի մահից 5 օր հետո կտակը ներկայացվում էր մագիստրատին, որտեղ կատարվում էր կտակի բացման հանդիսավոր արարողությունը: *Tabulate testament* ներկայաց-

նում էին վկաներին, որոնք ստուգում էին սեփական կնիքները, ստորագրությունները և բացում էին կտակն ու հրապարակավ կարդում: Կտակն անվավեր էր հետևյալ դեպքերում⁸].

1. Եթե կտակում բացակայում էին հետևյալ երեք պայմաններից մեկը՝ կտակ կազմելու իրավունակությունը, ժառանգորդի նշանակումը և հապատասխան ձևը,
2. Capitis deminutio – ն ժառանգատուն կամ ժառանգը .
3. Ժառանգորդը մահացել էր ժառանգատուից առաջ,
4. Եթե ժառանգատուն իր կամքով վերացնում էր կտակը՝ դիմելով դատարան կամ տեղյակ պահելով երեք վկաների,
5. Նոր կազմված կտակը անվավեր էր դարձնում նախկին կտակը:

Գրականության ցանկ

1. Ավետիսյան Վ. Դ., Հռոմեական մասնավոր իրավունք , Ոսումնական ձեռնարկ, ԵՊՀ հրատ., 2013թ., 216 էջ
2. Кайнов В. И., Сафаров Р. А. Римское частное право. Учебное пособие. М.: Феникс, 2017. 318 с.
3. Новицкий И. Б. Основы римского гражданского права. Учебник. М.: Проспект, 2020. 272 с.
4. Останина Е. А. Практикум по римскому праву. М.: Статут, 2013. 112 с.
5. Покровский И. А. Лекции по истории римского права. М.: Едиториал УРСС, 2019. 248 с.
6. Римское частное право: Учебник / В.А. Краснокутский, И.Б. Новицкий, И.С. Перетерский и др.; под ред. И.Б. Новицкого, И.С. Перетерского. М.: Юрист, 2004. 544 с.
7. Հռոմեական մասնավոր իրավունք Բաբայան Լև Ոսումնական ձեռնարկ ԵՊՀ հրատ., 2000 թ., էջ 125/135:
8. Седаков С. Ю. Римское право. Учебное пособие. М.: Проспект, 2020. 128 с.

Мурадян Карине, 1-ый курс, Рук.- Х. Степанян - ПРОБЛЕМЫ НАСЛЕДСТВЕННОГО ПРАВА В ДРЕВНЕМ РИМЕ.

В статье рассматриваются основные понятия римского наследственного права, поясняется, как распределялось завещание, как открывается наследство и в каком порядке оно передается.

Ключевые слова. Наследование, завещание, о тказополучатель, собственник.

Muradyan Karine, 1 –st year, sv – H. Stepanyan. PROBLEMS OF INHERITANCE LAW IN ANCIENT ROME. The article discusses the main concepts of the Roman inheritance law and explains how a will was allocated, how an inheritance is opened, and in what order it is transferred.

Keywords. Inheritance, testament, legatee, legislation, owner, testator.